

**Quickscan kennisinfrastructuur NME;
Inzichten in inrichting, werkwijzen, kansen en belemmeringen**

Marlon van der Waal en Arjen Wals

Leerstoelgroep Educatie- en Competentie Studies (ECS)

Ten behoeve van het project Kennistransfer NME

Wageningen Universiteit 2009

Inhoudsopgave

Samenvatting 4

Hoofdstuk 1: Inleiding 15

- 1.1 Het beleidskader 15
- 1.2 Achtergrond van het onderzoek 15
- 1.3 Afbakening van het begrip kennisinfrastructuur 16
- 1.4 Afbakening van het onderzoek 16
- 1.5 Probleemstelling en onderzoeksvragen 17
- 1.6 Leeswijzer 18

Hoofdstuk 2: Methoden 19

- 2.1 Kwalitatief onderzoek 19
- 2.2 Selectie van organisaties en deskundigen 19
- 2.3 Ontwikkeling en uitwerking vragenlijst 20

Hoofdstuk 3: Theoretisch kader rond kennis en kennisontwikkeling 24

- 3.1 Theorieën over kennis en kennisontwikkeling 24
 - 3.1.1 Een definitie en categorisatie van kennis 24
 - 3.1.2 Kennisvorming en kennisontwikkeling 24
 - 3.1.3 Arrangementen en kennisarrangementen 26
 - 3.1.4 Competenties 28

Hoofdstuk 4: Kennisinfrastructuur NME 30

- 4.1 Wat is NME? 30
- 4.2 Verschillende benaderingen van NME 30
- 4.3 Beschrijving van het werkveld 31
- 4.4 Het NME beleid 36
 - 4.4.1 De NME nota 37
 - 4.4.2 Taakverdeling en samenwerking tussen de overheden 37
 - 4.4.3 NME in het Rijksbeleid 38
 - 4.4.4 NME in het Provinciaal beleid 38
 - 4.4.5 NME in het Gemeentelijk beleid 39
- 4.5 Financiering van NME 39
 - 4.5.1 Overheidsregelingen 39
 - 4.5.2 Fondsen en sponsoring 40
- 4.6 NME in het onderwijs 41
 - 4.6.1 NME in het Primair Onderwijs 41
 - 4.6.2 NME in het Voortgezet Onderwijs 42
 - 4.6.3 NME in de ‘Groene Onderwijskolom’ 42

Hoofdstuk 5: Resultaten NME enquête 45

- 5.1 Organisaties in de NME kern 45
 - 5.1.1 IVN, SME Advies, Stichting Reinwater en Veldwerk Nederland 45

- 5.1.2 NME centra en IVN Consulentenschap Gelderland 49
- 5.2 Landelijke organisaties met NME als deelactiviteit 60
 - 5.2.1 Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer 60
 - 5.2.2 Bezoekerscentra, natuurmusea, dierentuinen en hortus 66

Hoofdstuk 6: Kennisinfrastructuur Cultuureducatie 77

- 6.1 Wat is cultuureducatie? 77
- 6.2 Beschrijving van het cultuurwerkveld 78
 - 6.2.1 Organisaties op landelijk, provinciaal en lokaal niveau; doelen en werkwijzen 78
 - 6.2.2 Doelgroepen van cultuureducatie 82
 - 6.2.3 Thema's in cultuureducatie 82
 - 6.2.4 Trends in cultuureducatie 83
- 6.3 Het Cultuurbeleid 85
 - 6.3.1 De Cultuurnota 85
 - 6.3.2 Taakverdeling en samenwerking tussen overheden 85
 - 6.3.3 Cultuureducatie in het rijksbeleid 86
 - 6.3.4 Cultuureducatie in het provinciaal beleid 86
 - 6.3.5 Cultuureducatie in het gemeentelijk beleid 87
- 6.4 Financiering van cultuureducatie 88
 - 6.4.1 Overheidsregelingen 88
 - 6.4.2 Cultuurfondsen 89
- 6.5 Cultuureducatie en onderwijs 89
 - 6.5.1 Cultuureducatie in het primair onderwijs 90
 - 6.5.2 Cultuureducatie in het voortgezet onderwijs 91
 - 6.5.3 Cultuureducatie in het beroepsonderwijs 92
 - 6.5.4 Cultuureducatie in het universitair onderwijs 93
 - 6.5.5 Onderwijsondersteuning en educatieve uitgeverijen 94

Hoofdstuk 7: Resultaten van interviews Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School 96

- 7.1 Hardware, Software en Orgware binnen de cultuursector 96

Hoofdstuk 8: Conclusie 104

Hoofdstuk 9: Aanbevelingen 118

Literatuur 122

Bijlage 1: Lijst met deelnemende organisaties 127

Bijlage 2: Historische ontwikkeling NME 129

Bijlage 3: Interviews met enkele NME deskundigen over verleden en toekomst van NME 135

Bijlage 4: Interview met Piet Hagenaars, directeur Cultuurnetwerk Nederland 153

Bijlage 5: Interview met Alexandra Noorman-de Clercq, beleidsmedewerker Ministerie OCW, project Cultuur en School 163

Samenvatting

Achtergrond van het onderzoek

Kenniscirculatie binnen de sector NME en in het bijzonder de doorwerking van nieuwe inzichten, kennis en leerlijnen vindt volgens de NME nota: *Kiezen, leren en meedoen ; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie 2008-2011* (2008) op beperkte schaal plaats en is vaak vrijblijvend. De aanwezige kennis is soms onvoldoende ontsloten, is niet voor iedereen toegankelijk of er bestaat geen overeenstemming over de kwaliteit en algemene toepasbaarheid ervan. Deze situatie verandert nauwelijks omdat volgens deze nota ‘ de verantwoordelijkheid voor regie over de kennis niet is belegd. Om dit te veranderen heeft het ministerie LNV begin 2008 opdracht gegeven voor het opzetten van dit kennisnetwerk, dat in het programma 2008-2011 wordt uitgebouwd naar een structureel kennissysteem.

Doel en onderzoeksvragen

Een coalitie van vijf organisaties, SME Advies, het IVN, de Universiteiten Wageningen en Utrecht, Veldwerk Nederland, in samenwerking met de Vereniging Educaties Nederland (VEN), de Vereniging van Duurzame Gemeenten (GDO) en een adviesgroep voor deze organisatie, zal in een periode van drie jaar een begin maken met het ontwikkelen van de fundamenteën voor dit structurele kennissysteem. Een quickscan rond de kennisinfrastructuur binnen de NME sector geeft inzicht in de wijze waarop op dit moment kennisontwikkeling, -deling en toepassing binnen de sector tot stand komt. Er wordt hierbij een vergelijking gemaakt met de, voor een groot deel in het binnen- en buitenschoolse onderwijs opgenomen, infrastructuur van cultuureducatie. Uit deze vergelijking komen aanbevelingen voort voor de inrichting van een verbeterde kennisinfrastructuur van de NME sector.

De centrale onderzoeksvraag voor dit onderzoek luidt:

Welke inzichten en/of methoden uit de huidige NME-kennisinfrastructuur en de kennisinfrastructuur uit de cultuureducatie kunnen bijdragen aan een NME-kennisinfrastructuur, waarin kennis van natuur optimaal tot stand komt, circuleert en wordt benut door de betrokken organisaties, individuen en groepen?

De hierop gebaseerde deelvragen zijn:

I Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur NME eruit en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

II Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur eruit in de cultuureducatie en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

III Op welke punten onderscheidt zich deze educatie op grote lijnen van de NME in visies, competenties, cultuur en ondersteuning?

Om antwoord op deze onderzoeksvragen te verkrijgen is een literatuur – en website studie verricht en zijn zowel NME organisaties en organisaties in de cultuursector benaderd met een semistruktuurale vragenlijst die telefonisch, dan wel in de vorm van een persoonlijk interview is afgenomen. De geïnterviewden vertegenwoordigen drie onderzoeksgroepen: 25 NME organisaties in de NME kern (organisaties met NME als hoofdactiviteit) en NME schil (organisaties met NME als deelactiviteit), 2 kern-organisaties binnen de cultuureducatie en 4 deskundigen binnen het NME werkveld die een prominente rol speelden of nog spelen. Deze laatste groep is toegevoegd om zicht te krijgen op de ontwikkelingen die de NME sector in de loop der decennia heeft doorgemaakt waardoor beter inzicht wordt verkregen in de totstandkoming van de huidige kennisinfrastructuur. De organisaties in de NME kern en schil worden in dit onderzoek onderverdeeld in landelijke, provinciale en regionaal/lokale organisaties. Een lijst van alle deelnemende organisaties en personen is opgenomen als bijlage bij dit verslag.

Methode en design

Onder kennisinfrastructuur wordt in dit onderzoek verstaan: *'het geheel van organisatorische structuren en richtlijnen, en zowel technische als niet technische hulpmiddelen waarover een (netwerk van) organisatie(s) beschikt om leerprocessen binnen een organisatie te ondersteunen teneinde haar doelstellingen zo efficiënt mogelijk te realiseren'* (offerte kennistransfer NME 2007). Het gaat hierbij om het combineren van *hardware* (o.a. ICT, digitale databases), *software* (inhoud, projecten, programma's) en *orgware* (o.a. netwerken, samenwerkingsverbanden) met als doel het ontsluiten, toegankelijk maken en delen van zowel ervarings-/praktijkkennis als wetenschappelijke kennis, als eveneens het verbinden van ongelijksoortige partijen met eenzelfde interesse om te komen tot nieuwe kennis en inzichten (kenniscreatie). De NME organisaties die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, zijn:

1. NME organisaties in NME kern: a. Landelijke organisaties: IVN Nederland, SME Advies, Veldwerk Nederland, Stichting Reinwater b. Provinciale, regionale of lokale organisaties : IVN Consulentenschap Gelderland en 9 NME Centra (groot en klein).

2. Organisaties in de NME schil: Landelijke organisaties: Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten b. Provinciale, regionale of lokale organisaties: 3 Bezoekerscentra 3 natuurhistorische musea 1 Nationaal Park 2 Dierentuinen en 1 Hortus Botanicus.

De vier NME deskundigen die zijn geïnterviewd, zijn: de heer F. Hesselink, de heer B. Papendorp, de heer D. Huitzing en de heer C. Maas Geesteranus. De twee kern-organisaties binnen de cultuureducatie die zijn benaderd zijn Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School. De geïnterviewden van deze organisaties zijn de heer P. Hagenaars (directeur cultuurnetwerk Nederland en mevrouw Noorman-de Clercq, beleidsmedewerker Cultuur en School). De interviews met deze mensen zijn verwerkt in een verslag en aan hen voorgelegd ter validering en toestemming voor publicatie. De vragenlijsten van de NME organisaties in kern en schil zijn door de organisaties of de onderzoeker ingevuld waarbij door de onderzoeker per deelgroep een samenvatting is gemaakt. Deze is niet opnieuw aan de organisaties voorgelegd, met uitzondering van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer in verband met het feit dat de groep 'Landelijke NME organisaties in de schil' in dit onderzoek alleen uit deze twee organisaties bestaat. Behalve NME kern en schil valt er een derde ring te onderscheiden in de NME: de relevante omgeving van NME (beleid, wetenschap, onderwijs, bedrijven). De NME ringen worden daarom in zijn algemeenheid aangeduid met Binnenring NME (NME kern), Tussenring NME (NME schil),

Buitenring NME (NME relevante omgeving). Deze buitenring is, in verband met de afbakening van dit onderzoek, echter niet direct in het onderzoek betrokken.

Om zicht te krijgen op de verschillende vormen van kennisontwikkeling (kennisdoorstroom, kenniscirculatie en kennisco-creatie) zijn acht algemene succesfactoren van kennisuitwisseling van Ehms en Langen in Greeve (2006) als basismodel gebruikt voor dit onderzoek waarna de afzonderlijke succesfactoren een plaats kregen binnen de categorieën hardware, software en orgware. De conclusie en aanbevelingen van dit onderzoek zijn toegespitst op de volgens Lans e.a. (2006) vier meest cruciale succesfactoren voor kennisontwikkeling: visie, cultuur, competentie en ondersteuning.

Aangezien dit onderzoek betrekking heeft op maar een klein deel van de totale hoeveelheid NME organisaties en culturele instellingen, zijn de resultaten niet representatief voor de verschillende sectoren in totaliteit. Wel geven de resultaten indicaties voor mogelijke aanpassingen van de NME kennisinfrastructuur op grond van de aanwijzingen die de onderzochte organisaties en individuen hebben aangedragen.

Resultaten kennisinfrastructuur NME

Hardware:

- Wat betreft de missie lijken organisaties met NME als kernactiviteit meer in de richting van duurzaamheid te bewegen (al ligt de nadruk voor een deel nog op natuur). Organisaties met NME als deelactiviteit hebben (kennis over) natuur en in iets mindere mate ook betrokkenheid bij de omgeving als gemeenschappelijke noemer. Deze organisaties richten zich daarnaast relatief sterk op het vlak van cultuur en recreatie/toerisme. Techniek als middel om educatieve doelstellingen te bereiken is in de eerste plaats ICT. Het wordt door iedere organisatie ingezet en kan rekenen op een toenemende belangstelling en diversiteit in gebruik binnen NME kern en schil. NME schil organisaties lijken (iets) meer te experimenteren met nieuwe vormen en toepassingen van ICT.

Software:

- Organisaties in de NME kern zien over het algemeen kennis van educatie en voorlichting als cruciaal voor het uitoefenen van hun werkzaamheden. Hierbij wordt een nadere indeling in doelgroepen gehanteerd. Bij de NME schil ligt de nadruk verschillend, maar kennis van natuur (inhoudelijk) wordt het meeste genoemd.
- De competenties die nodig zijn om de NME werkzaamheden uit te kunnen oefenen zijn sociale competenties, het hebben van een professionele houding, onderwijskundige- en bedrijfskundige competenties. Binnen de NME schil lijkt er (relatief) meer aandacht te bestaan voor competenties als out of the box/creatief kunnen denken of specialistische, inhoudelijke kennis van een onderwerp.
- De competentieontwikkeling wordt ondersteund met instrumenten die intern- dan wel extern worden aangeboden. Interne mogelijkheden: trainingen en cursussen /bijscholings- en regiodagen, presentaties van werknemers met een specialistische taak, uitnodigen van wetenschappers/specialisten, bijhouden en

bespreken van vakliteratuur, opleidingsplan educatie, gesprekken over loopbaanontwikkeling, verplichte intervisie, uitwisseling van verschillende afdelingen, projectsjablonen en reviews, 'learning by doing'. Externe ondersteuning organiseert men via deelname aan externe trainingen, cursussen, opleidingen, bezoeken van bijeenkomsten (als trend- en wisseldagen, congressen, conferenties), werkbezoek bij verwante organisaties in binnen- en buitenland, samenwerking met andere organisaties, 'learning by doing'. Slechts weinig organisaties bieden een van tevoren gestructureerd competentieontwikkelingsplan (bijvoorbeeld opleidingsplan) aan en/of monitoren tussentijds.

- Van de kennisbronnen websites, tijdschriften en boeken wordt door NME organisaties het meest van websites gebruik gemaakt. NME kern en schil delen het gebruik van zoekmachines, overheidssites en het gebruik van websites van collega-organisaties. Bij de NME kern is Podium Online de meest geraadpleegde website.
- Er is sprake van een enorme diversiteit aan functies van activiteiten die door organisaties worden aangeboden en daarbinnen nog aan verschillende soorten doelgroepen. Opvallend is dat de organisaties uit de NME kern het meeste de 'makelaarsfunctie' (intermediair tussen organisaties) noemen. Het (eenzijdig) informeren van- en het doen van onderzoek naar doelgroepen lijkt relatief meer voor te komen bij organisaties met NME als deelactiviteit.
- Vrijwel alle organisaties in NME kern en schil leveren zowel vakinhoudelijke, bedrijfsmatige en sociale kennis aan anderen. De mate waarin varieert per soort organisatie en per individuele organisatie. Het minst wordt er sociale kennis geleverd. In de NME schil lijkt bij de landelijke organisaties de nadruk te liggen bij vakinhoudelijke kennis en bij de lokale en regionale organisaties bij vakinhoudelijke kennis en bedrijfsmatige kennis.

Orgware:

- Kennisuitwisseling wordt voornamelijk gedaan om onderling ervaringen uit te wisselen. Die uitwisseling levert informatie op die omgezet kan worden in iets dat bruikbaar is voor het eigen functioneren (of voor het functioneren van de organisatie). Er is geen duidelijk verschil tussen organisaties in kern en schil of tussen landelijke, provinciale en regionaal/lokale organisaties hierbinnen. Zeker tweederde van alle geïnterviewde organisaties kent een combinatie van uitwisseling van impliciete en expliciete kennis. De nadruk hierbinnen ligt bij impliciete kennis. Expliciete en impliciete kennis kunnen elkaar tot ontwikkeling stimuleren.
- Organisaties worden zelf ook veel als kennisbron gebruikt. Zeker als er sprake is van een formele samenwerking. Samenwerkingspartners die worden gedeeld door organisaties in NME kern en schil, zowel op landelijk als lokaal/regionaal niveau zijn de NME centra, het IVN en universiteiten. Andere samenwerkingspartners die vaker gedeeld worden, zijn adviesbureaus, nationale parken, bezoekerscentra, natuurbelevingsorganisaties, natuurbeheerders, bezoekerscentra, scholen, Veldwerk Nederland, gemeenten, provincie en natuurmusea.

- Het woord 'netwerk' wordt verschillend geïnterpreteerd. Voor de één zijn alle samenwerkingspartners onderdeel van zijn netwerk, voor de ander zijn organisaties die zich hebben aaneengesloten netwerken. Een gemeenschappelijk netwerk in kern en schil wordt niet genoemd. Belangrijke netwerken in de NME kern zijn: het netwerk van grotere NME centra ("Club van 10"), IVN netwerken, LvDO. Daarnaast zijn voor organisaties in de schil de grotere netwerken binnen de samenwerkingsverbanden en internationale samenwerkingsverbanden meer van belang.
- Voor wat betreft de kenniscultuur van organisaties in kern en schil geldt dat iedere organisatie aan geeft kennisvorming, -deling en -toepassing van kennis actief te stimuleren. Landelijke organisaties in kern en schil stimuleren kennisontwikkeling en kennen daarbij een grote verantwoordelijkheid toe aan de werknemers. Toch schiet aandacht voor kennisuitwisseling in deze organisaties nog wel eens tekort. Lokale/ regionale organisaties in kern en schil lijken kennisvorming en -deling relatief sterker te stimuleren. In lokale organisaties is een ontwikkeling merkbaar naar een meer extern gerichte organisatie. Aandacht voor kennismanagement is in ontwikkeling, maar wordt nog niet erg diepgaand en structureel toegepast.
- De kennisbehoefte van NME organisaties in kern en schil kan worden ingedeeld in behoefte aan vakinhoudelijke, sociale en bedrijfsmatige kennis. Vakinhoudelijke behoeften richten zich op specialistische, actuele, wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis, onderwijs- en beleidsontwikkelingen. Sociale kennisbehoefte op kennis over de spelers in het veld, de behoeften van doelgroepen en kennis over communicatie en relatiebeheer. Op het gebied van bedrijfsmatige kennis is er behoefte aan kennis rond projectmanagement, veranderingsmanagement, digitalisering, hoe een commerciële aanpak te realiseren, pr- en marketing kennis, kennis over productontwikkeling, wetgeving en nieuwe media. De behoeften die door lokale/regionale organisaties in kern en schil genoemd zijn, blijken meer divers te zijn dan die genoemd door landelijke organisaties in kern en schil. Zo ligt de behoefte bij de lokale en regionale organisaties bij zowel de inhoudelijke, sociale en bedrijfsmatige kennis te liggen en bij de landelijke organisaties in kern en schil bij of inhoudelijke en bedrijfsmatige kennis (kern) of juist sociale kennis (schil). Behoefte aan kennis over kennismanagement wordt opvallend weinig genoemd.
- Op zes verschillende vlakken worden hindernissen voor kennisontwikkeling gesignaleerd. Het betreffen culturele, inhoudelijke, financiële, personele, logistieke en materiële hindernissen. Voor het gehele werkveld geldt in het algemeen dat aandacht voor kennisontwikkeling geen prioriteit heeft. Dit is tenminste ten dele het gevolg van verschillende hindernissen (die per organisatie kunnen verschillen). Er is gebrek aan samenwerking, gebrek aan kennis van het NME veld zelf, ICT, gebrek aan structurele subsidies, men heeft moeite de mensen met de juiste competenties te vinden en vaak is de bereikbaarheid van een organisatie een probleem. Voor de NME kern geldt specifiek dat er weinig geld is voor kennisontwikkeling en innovatie, medewerkers zijn te intern gericht, afnemers veeleisend, het werk is niet thematisch ingericht, gebrek aan mensen die zich met kennisontwikkeling kunnen bezighouden. De NME schil buigt zich over de onoverzichtelijke situatie rond de mogelijkheden van

NME educatie richting onderwijs, tempoverschillen tussen disciplines binnen organisatie en publiek, hoge kosten voor ondermeer drukwerk, promotieactiviteiten, coördinatoren educatie, deskundigen, maar ook de hoge kosten voor het gebruik van onderwijsmaterialen van andere organisaties, gebrek aan personeel in hoogseizoenen, aan vaste krachten voor structurele projecten, aan systeembeheerders en aan mensen die educatief materiaal actueel kunnen houden.

- Ideeën voor kennisontwikkeling en uitwisseling zijn in te delen in vijf centrale thema's: organisatie van het werkveld, kennisactiviteiten, wetenschappelijke kennisdoorstroom, samenwerking en techniek. Er zijn veel overeenkomsten in ideeën tussen NME kern- en schil. Beide groepen vragen om een vergroting van de herkenbaarheid van NME naar buiten toe, meer samenwerking van NME organisaties, beter toegankelijke en praktisch gericht wetenschappelijk onderzoek. Verschillen zijn er ook; bij NME organisaties in kern ligt meer aandacht voor de wijze waarop NME bijeenkomsten worden georganiseerd en in een verbeterde samenwerking met en ondersteuning door overheden. Bij de NME schil ligt de nadruk het meest op herkenbaarheid, uniformiteit en samenwerking met andere organisaties in en buiten de NME.

Resultaten cultuureducatie

Cultuureducatie bestaat uit een verzameling van educaties in de cultuursector: Kunsteducatie, Erfgoededucatie, Media-educatie en Literatuureducatie. Het laat in het algemeen mensen kennismaken met kunst- en cultuuruitingen en verdiept het inzicht hierin. De deelsectoren van cultuureducatie hebben alle eigen (sub)doelstellingen en een eigen infrastructuur op landelijk, provinciaal, regionaal/plaatselijk niveau. De huidige cultuureducatie richt zich op de doelgroepen onderwijs, vrije tijd, professionele cultuur en overheid.

Hardware

- De missie van het Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School liggen in elkaars verlengde. Cultuurnetwerk Nederland wil zoveel mogelijk mensen in contact brengen met cultuur domeinen om de persoonlijke ontwikkeling, cultuurdeelname en sociale cohesie te bevorderen. Cultuur en School richt zich specifiek op scholen om dit te bevorderen en werkt aan de inbedding van cultuur in de school en stimuleert culturele organisaties om hun aanbod beter op scholen af te stemmen.
- Technologie is een middel dat in toenemende mate wordt ingezet om de missie te bereiken. Kennisstromen worden zoveel mogelijk digitaal vastgelegd en in projecten wordt veel van techniek of ICT gebruik gemaakt. Sommige projecten richten zich zelfs specifiek op techniek (zoals binnen de media sector van cultuureducatie)

Software

- Cultuurnetwerk Nederland is een kenniscentrum dat via het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis haar doelen tracht te bereiken. Zij levert eindproducten als publicaties, bijeenkomsten en websites, er is

een groot studiecentrum ingericht. Cultuurnetwerk Nederland adviseert en begeleidt daarnaast organisaties en stimuleert het wetenschappelijk onderzoek naar cultuur en cultuureducatie. Hiermee vormt het een belangrijke schakel tussen wetenschap en werkveld. Cultuur en School, als project van het ministerie OCW, werkt veel samen met gemeenten, provincies en onderwijsorganisaties. Via deze weg beïnvloedt het de inbedding, kennisontwikkeling en communicatie rond cultuureducatie in het onderwijs.

- Bij Cultuurnetwerk Nederland ligt de nadruk bij de werknemers op de inhoudelijke competenties. Die hebben zij al voor een deel via hun vooropleiding verworven maar worden ook geacht in de tijd dat zij er werken deze competenties te vergroten. Andere benodigde competenties zijn van organisatorische, communicatieve (waaronder netwerkvaardigheden) en bedrijfsmatige aard. Bij Cultuur en School ligt de nadruk op flexibiliteit, veel tegelijk kunnen/schakelen, overtuigingskracht en netwerkvaardigheden.
- Interne kennisbronnen waar Cultuurnetwerk Nederland het meeste van gebruik maakt zijn de eigen collega's en de projectgegevens die via een transparant digital systeem zijn in te zien. Daarnaast beschikt het over een groot studiecentrum en een serie eigen websites. Bij Cultuur en School zijn eveneens de eigen collega's en overleg tussen projectgroep, overleg met minister en DG van groot belang. Het gaat hier met name om mondelinge kennisuitwisseling. Externe kennisbronnen kunnen voor Cultuurnetwerk Nederland alle culturele organisaties uit binnen- en buitenland zijn die via post en mail gegevens leveren, maar ook universiteiten, hogescholen, PO en VO scholen. Ook persoonlijke en zakelijke netwerken leveren informatie op. Individuele afnemers van culturele projecten leveren door hun deelname aan projecten of afname van informatie nieuwe statistische gegevens. Cultuur en School maakt veel gebruik van de talloze websites die er in de cultuursector te vinden zijn en die eveneens door de onderwijssector veel gebruikt worden.
- Een belangrijke afnemer van kennis van Cultuurnetwerk Nederland zijn gemeenten. Deze vragen om beleidsadviezen rond cultuureducatie, maar ook regelt Cultuurnetwerk Nederland de informatiestromen van en naar internationale en overkoepelende culturele organisaties en eveneens naar provinciale en lokale culturele organisaties. Cultuur en School levert kennis richting onderwijs (huidige docenten, maar ook Pabo's en lerarenopleidigen) waar het aan huidige docenten voor praktische informatie geeft en aan de Pabo's adviezen geeft over de impassing van cultuureducatie in de opleiding en de cultuursector die met name om informatie over onderwijs, integratie van cultuureducatie in leerjaren en praktische informatie vraagt en koepelorganisaties die actuele kennis over huidige projecten en werkwijzen nodig heeft.

Orgware

- Bij Cultuurnetwerk Nederland wordt de uitwisseling van kennis gestimuleerd door verschillende digitale kennissystemen zoals het Interne Informatiesysteem (CIS) waar over het hele veld van cultuureducatie helder is waar wat gebeurt, met wie en hoe. Daaraan vastgekoppeld is een systeem waar werknemers inzage hebben in hun eigen projecten met bijbehorende offertes, uren, partners, resultaten etc. Ook beschikt men over een tijdschrijfsysteem en een uitgebreid digitaal klantensysteem. Van

werknemers wordt verwacht dat zij hun kennis actief verspreiden naar redacteurs binnen de organisatie, die deze kennis bewerken en doorzenden naar relevante afnemers ervan en hun persoonlijke- en zakelijke netwerk openstellen voor collega's. Cultuurnetwerk Nederland heeft tenslotte ook een leerstoel cultuureducatie in Utrecht en voert het secretariaat van een onderzoeksgroep die zich met de onderzoeksagenda van cultuureducatie bezighoudt van de universiteiten Amsterdam, Utrecht, Groningen, Rotterdam en Tilburg.

- Cultuur en School (CenS) heeft met name een intern overlegstructuur waarbij de projectleider CenS, die tevens afdelingshoofd van Cultuurbereik is, waar CenS onder valt, de uitvoerende beleidsmedewerkers en ondersteunende medewerkers overleggen met een projectgroep die ondermeer bestaat uit vertegenwoordigers van directies PO, VO en Hogescholen. Ook worden er afspraken met de Directoraat-Generaal PO en VO en met de minister gemaakt en vindt overleg plaats met organisaties als Cultuurnetwerk Nederland.
- Wat betreft *hindernissen bij het delen en toepassen van kennis* bevindt Cultuureducatie zich in een vrij luxe positie. Cultuureducatie heeft zich vrij sterk ingenesteld in onderwijs en maatschappij. De hindernissen zijn dan ook eigenlijk verbeterpunten. Die betreffen een kwaliteitsslag van cultuureducatie op scholen en in de amateurkunst, maar ook is er meer inzicht nodig in de effecten van cultuureducatie, de verankering van cultuureducatie in culturele instellingen gericht op onderwijs en vrije tijd, aandacht voor gemeentelijk beleid en infrastructuur, innovaties in de cultuursector, lokale kennisnetwerken en de verspreiding van internationale kennis. Ook is een betere verankering van cultuureducatie in het curriculum van de lerarenopleidingen gewenst. Bij Cultuur en School wordt de aandacht van het ministerie OCW voor taal en rekenen als een mogelijke bedreiging voor cultuureducatie gezien, maar ook het eventueel opgaan van het geormerkte geld voor cultuureducatie in het totale geheel van de lumpsum. Tenslotte vormt voor scholen vaak het vervoer naar een locatie waar een culturele activiteit plaatsvindt een drempel om mee te doen

Resultaten vergelijking van visie, cultuur, competenties en ondersteuning bij NME en cultuureducatie

	NME sector	Cultuureducatie
Visie	Nadruk kwaliteit inhoudelijke thema's als zorg voor natuur en ontwikkeling van een duurzame levenswijze. In NME schil meer samenwerking met cultuur en toerisme.	Nadruk op het in aanraking laten komen van zoveel mogelijk mensen met verschillende vormen van cultuur om de persoonlijke ontwikkeling, cultuurdeelname en sociale cohesie te bevorderen.
Cultuur	Kennisontwikkeling is over algemeen geen prioriteit. Gestructureerde inbedding in de organisaties ontbreekt in de meeste gevallen.	Kennisontwikkeling wordt sterk gestimuleerd en centraal gecoördineerd vanuit het Cultuurnetwerk Nederland.

Competenties	Nadruk sociale en communicatieve competenties, daarnaast ook professionele houding, onderwijskundige en bedrijfskundige competenties	Binnen Cultuurnetwerk Nederland zijn vakinhoudelijke competenties het belangrijkste, daarnaast ook organisatorische, communicatieve en bedrijfsmatige competenties
Financiële ondersteuning	Ondersteuning door LNV (Regeling Draagvlak Natuur) en VROM (SMOM) en in mindere mate andere ministeries. Eveneens provinciale en lokale regelingen en mogelijkheid aanvragen ondersteuning bij diverse fondsen.	Grote mate van ondersteuning door OC&W via talrijke regelingen bedoeld voor inbedding cultuur in PO, VO, Brede School, Pabo's. Vele cultuurfondsen ondersteunen eveneens.
Kennisbehoeften	Kennisbehoeften op vakinhoudelijk gebied (wetenschappelijke-, beleids kennis, vertaalslag naar praktijk) sociaal gebied (overzicht werkveld, uitwisseling kennis, kennis doelgroepen) en bedrijfsmatig gebied (commerciële aanpak, pr en marketing, digitalisering, financiën etc.)	Kennisbehoeften rond kwaliteitsverbetering, kennisgemeenschappen, en kenniscirculatie met internationale organisaties.

Aanbevelingen

Op grond van de verkregen informatie uit enquêtes en interviews kunnen een reeks aanbevelingen worden gedaan voor een betere kennisdeling, kenniscirculatie en kennisco-creatie binnen de NME sector. De aanbevelingen worden ingedeeld in de onderdelen visie, cultuur, competenties en ondersteuning.

Aanbevelingen visie NME

- *Noodzaak van een gedeelde visievorming*

Er is momenteel (nog) geen eenduidige visie op de kennisontwikkeling binnen het NME veld. De kennisactiviteiten van de coalitie geven de mogelijkheid meer zicht hierop te ontwikkelen. De resultaten hiervan moeten met het bredere veld worden gedeeld.

- *Website Kennistransfer*

De wijze waarop informatie over het project kennistransfer verspreid wordt kan een grotere verspreiding krijgen door de informatie per direct op een (tijdelijke en interactieve) website te zetten.

- *Uitwisseling met ervaringsdeskundigen opzetten kenniscentrum*

Ervaringsdeskundigen van kennisontwikkeling binnen andere educatieve sectoren kunnen als adviseurs dienen voor een op te zetten kenniscentrum.

- *Ontwikkeling inzicht in verschillende kennisrollen NME organisaties*

Er bestaat behoefte aan duidelijkheid in het veld over wie wat voor taken uitvoert en tot wie je het beste kunt

wenden voor een opdracht/samenwerking. Er moet daarom een begin worden gemaakt met een discussie over de verschillende rollen die NME organisaties in het veld innemen en kunnen innemen in de toekomst.

Aanbevelingen cultuur

- *Kennisontwikkeling als prioritair thema binnen NME organisaties*

Veel organisaties binnen het NME veld zien kennisontwikkeling niet als prioriteit. Het is aan te bevelen de discussie over hoe met de beschikbare middelen kennisontwikkeling maximaal gestimuleerd kan worden zo spoedig mogelijk aan te gaan met het veld.

- *Onderzoek naar beste ondersteuningswijze kennisontwikkeling binnen typen NME organisaties*

Onderzoek naar de wijze waarop verschillende typen NME organisaties het beste gestimuleerd en ondersteund kunnen worden rond kennisontwikkeling kan zorgen dat kennisontwikkeling efficiënt en effectief tot stand komt.

- *Financiële ondersteuning kennisontwikkeling*

Ook moeten er gelden worden vrijgemaakt voor het stimuleren van kennismanagement binnen organisaties

Aanbevelingen competentieontwikkeling

- *Starterspakket nieuwe NME'ers*

Vaak kennen nieuwe NME medewerkers de meest elementaire gereedschappen voor NME niet. Ook is er behoefte om te weten welke organisaties zich op welke manier met NME bezighouden en welke samenwerkingsvormen er allemaal mogelijk zijn. Ontwikkel hiervoor een NME starterspakket.

- *Plan van aanpak voor een herkenbaar NME buiten de sector*

In de NME schil is het bij verschillende organisaties niet duidelijk wat de NME sector eigenlijk inhoudt, wat er ontwikkeld wordt. Er moet een op communicatie en pr gericht programma worden ontwikkeld waarbij ook buiten de sector mensen helder is wat NME is en doet en waar mensen voor wat terecht kunnen.

- *NME cursus voor professionals*

Er is behoefte is aan competentieontwikkeling op verschillende vlakken. Een NME professionaliseringscursus zou ontwikkeld en aangepast kunnen worden aan de huidige behoeften.

- *Inventarisatie mogelijkheden invoering opleiding/cursussen en een gecombineerde functie coördinator natuur, milieu en duurzaamheid*

Binnen cultuureducatie wordt veel en in toenemende mate gebruik gemaakt van cultuurcoördinatoren die cultuur op school helpen ontwikkelen en inbedden in het schoolplan. Hoewel deze functie in het NME verleden voor natuureducatie ook is ontwikkeld, kan onderzocht worden welke factoren hebben geleid tot het verdwijnen van deze functie en óf een natuur-milieu en duurzaamheidscoördinator opleiding en functie kansrijk is voor implementatie en op welke wijze dit gerealiseerd zou kunnen worden.

- *Weergave relevant NME onderzoek voor de sector.*

Kennisdeling van wetenschappelijke resultaten richting het NME werkveld verloopt niet optimaal, waardoor de vraag om onderzoek naar verbetering hiervan wordt bevestigd.

- *Jaarlijkse conferentie wetenschappelijk onderzoek op NME gebied*

Het organiseren van een jaarlijkse onderzoeksconferentie van universiteiten die zich met natuur- en milieueducatie bezig houden kan, zoals binnen cultuureducatie voor een betere kennisdoorstroming en

agendering van onderzoek leiden

- *Jaarlijkse onderzoeksdag voor gehele NME veld*

Er is een behoefte van NME organisaties aan actuele wetenschappelijke kennis op verschillende terreinen van NME. In overleg met het NME veld kan een onderzoeksdag voor het NME veld een betere kennisdeling en -circulatie op gang kunnen brengen.

Aanbevelingen ondersteuning

- *Classificatie NME arrangementen*

Op het gebied van arrangementsdenken kan nader onderzoek uitwijzen welke kennisarrangementen op dit moment voorlopers zijn binnen de NME in samenwerking met overheden of andere partijen om zodoende tot een categorisatie van typen kennisarrangementen te komen en hoe die het beste ondersteund kunnen worden.

- *Pilot projecten kennisgemeenschappen*

Er kunnen eveneens speciale kennisarrangementen worden ontwikkeld die NME activiteiten meer onder de aandacht moeten brengen bij provinciale overheden of mogelijkheden zoeken voor betere samenwerkingsvormen tussen sleutelspelers in een regio.

- *Overzicht NME activiteiten per provincie*

Via de websites van Cultuurnetwerk Nederland kan per provincie worden gezien welke activiteiten er op cultureel gebied plaatsvinden. Organisaties kunnen elkaar daarmee sneller vinden en samenwerkingsverbanden opzoeken.

- *Onderzoek mogelijkheden intensievere samenwerking met cultuureducatie*

Gezien het feit dat er in het hele land reeds samenwerkingsverbanden ontstaan tussen natuur- en cultuureducatie (zie de website www.projectloketcultuur.nl), kan nader onderzocht worden wat de mogelijkheden voor aansluiting bij cultuureducatie zijn. Cultuureducatie is sterker verankerd in het onderwijs en ontvangt meer gelden voor ontwikkeling.

- *Onderzoek mogelijkheden intensievere samenwerking met VTB*

Met VTB en techniek in het algemeen wordt vaker samengewerkt door NME organisaties. Onderzoek ook hier de mogelijkheden voor intensievere samenwerking en deelname aan netwerken.

- *Activiteitenplan richting Pabo's*

Niet alleen deelnemers uit de NME kern en schil, maar ook het onderwijs moet nauwer betrokken worden bij de kennisontwikkeling. Een mogelijke insteek is via de Pabo's (zie ook netwerken Duurzame Pabo's en kenniscentra voor cultuureducatie binnen Pabo's).

- *Structurele subsidies*

NME organisaties worstelen met mogelijkheden voor structurele subsidie voor goed lopende projecten. Ondersteun deze succesprojecten met meerjarige subsidiemogelijkheden.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Het beleidskader

In de NME nota: *‘Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie’* van de ministeries LNV, VROM en OC&W (2008) wordt gesteld dat om het NME werkterrein optimaal te laten functioneren er sprake moet zijn van een goed functionerend kennissysteem, waarin de kwaliteit van NME is gewaarborgd, waar monitoring en evaluatie van het NME-beleid plaatsvindt en waar er ondersteuning is voor de interbestuurlijke samenwerking en waar een financieel instrumentarium op ‘passende wijze’ is ingericht. Tegelijk wordt geconstateerd dat het bereik en de effectiviteit van bestaande structuren in de NME-sector op dit moment niet voldoen om tot een verdieping en bredere implementatie van natuur in het onderwijs te kunnen komen.

Kenniscirculatie binnen de sector NME en in het bijzonder de doorwerking van nieuwe inzichten, kennis en leerlijnen vindt volgens de nota op beperkte schaal plaats en is vaak vrijblijvend. De aanwezige kennis is soms onvoldoende ontsloten, is niet voor iedereen toegankelijk of er bestaat geen overeenstemming over de kwaliteit en algemene toepasbaarheid ervan. Deze situatie verandert nauwelijks omdat ‘de verantwoordelijkheid voor regie over de kennis niet is belegd’.

Om tot een landelijk (dekkend) systeem van kennisontwikkeling,- verspreiding en –toepassing en een landelijk geldende kwaliteitsstandaard te komen voorziet de nota in de ontwikkeling van een actieve kennisagenda; een systeem van vraaggestuurde kennisuitwisseling tussen wetenschap en praktijk en een goed werkend kwaliteitssysteem voor NME met betrekking tot inhoud, methode, didactiek, producten diensten, organisatie etc.

1.2 Achtergrond van het onderzoek

Om deze actieve kennisagenda te realiseren heeft het ministerie LNV begin 2008 opdracht gegeven voor het opzetten van een kennisnetwerk, dat in het programma 2008-2011 wordt uitgebouwd naar een structureel kennissysteem. Een coalitie van vijf organisaties, SME Advies, het IVN, de Universiteiten Wageningen en Utrecht, Veldwerk Nederland in samenwerking met de Vereniging Educaties Nederland (VEN), de Vereniging Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling (GDO) en een adviesgroep voor GDO (AGDO) zal in een periode van vier jaar een begin maken met het ontwikkelen van de fundamenteën voor dit structurele kennissysteem. Een belangrijke basisgedachte hierbij is dat een aanzienlijke verbetering in de kennisinfrastructuur van NME in Nederland slechts kan optreden indien een visie wordt ontwikkeld op de oorzaken van de matig functionerende huidige kennisinfrastructuur, samen met een strategie voor het creëren van beter functionerende netwerken, methodieken en inhoud.

Niet alleen als het gaat om de infrastructuur, maar ook met het oog op organisatie en cultuur richt de coalitie zich op continuïteit in kennisuitwisseling. Het is van belang dat educatieve producten uit de NME-sector verbreed en geactualiseerd worden en blijven door een betere uitwisseling tussen wetenschap, ontwikkeling en praktijk. De opdracht aan de coalitie richt zich daarom op het ontsluiten van bestaande en nieuwe relevante kennis uit wetenschap en praktijk, die via de te ontwikkelen kennisinfrastructuur moet doorwerken in onderwijsmaterialen, kerndoelen en examenprogramma's.

1.3 Afbakening van het begrip kennisinfrastructuur

Onder de ontwikkeling van een kennisinfrastructuur wordt in dit onderzoek verstaan *'het geheel van organisatorische structuren en richtlijnen, en zowel technische als niet technische hulpmiddelen waarover een (netwerk van) organisatie(s) beschikt om leerprocessen binnen een organisatie te ondersteunen teneinde haar doelstellingen zo efficiënt mogelijk te realiseren'*.

Het gaat hierbij om het combineren van *hardware* (o.a. ICT, digitale databases), *software* (inhoud, projecten, programma's) en *orgware* (o.a. netwerken, samenwerkingsverbanden) met als doel het ontsluiten, toegankelijk maken en delen van zowel ervarings-/praktijkkennis als wetenschappelijke kennis, als eveneens het verbinden van ongelijksoortige partijen met eenzelfde interesse om te komen tot nieuwe kennis en inzichten (kenniscreatie).

Uiteindelijk is het doel te komen tot een 'lerend NME-kennissysteem' waarin op verscheidene niveaus geleerd wordt (lerende individuen, organisaties en netwerken) zodat mensen elkaar snel weten te vinden, ondersteund worden door een goed werkende kennisinfrastructuur, steeds beter in staat zijn te participeren in kennisarrangementen en kennisnetwerken en goed in staat zijn hun eigen kennis in te brengen en de kennis van anderen beter te benutten.

1.4 Afbakening van het onderzoek

Het opzetten van een kennisinfrastructuur is alleen zinvol wanneer duidelijk is waarom gebruikers daar nu niet of onvoldoende aan toe komen die te raadplegen. Om hier meer inzicht in te krijgen wordt een analyse of quickscan uitgevoerd onder de (potentiële) gebruikers/deelnemers van de kennisinfrastructuur, waarbij gezocht wordt naar bestaande succesvolle instrumenten, netwerken en materialen. Voorbeelden hiervan deze instrumenten zijn de database voor wetenschappelijke artikelen van Het Wiel, het IVN kenniscentrum, de kwaliteitsmeter, onderwijs-productencatalogus, NME trenddagen, vakblad Podium, website PodiumOnline, Podium Actueel en het SLO Leermiddelenplein. Deze worden (eventueel aangepast of verbeterd) meegenomen in de te ontwikkelen kennisinfrastructuur.

Naast de bestaande NME infrastructuur zal in deze quickscan aandacht zijn voor de kennisinfrastructuur in een andere (belendende) educatieve sector. Onduidelijk is namelijk hoe de

bestaande kennisinfrastructuur en kenniscirculatie in de NME-sector zich verhoudt tot mogelijke andere kennisinfrastructuurmodellen. Succesvolle modellen of werkwijzen die in een andere educatie worden gebruikt kunnen mogelijk tot aanbevelingen leiden voor gebruik in de NME.

Hoewel er veel educaties een band hebben met natuureducatie, is in dit onderzoek gekozen voor cultuureducatie. Reden hiervoor is enerzijds het feit dat deze educatie sterk in opkomst is en voor een groot deel al een plek in het onderwijs heeft verworven, anderzijds vanwege de groeiende samenwerkingsverbanden in de praktijk tussen deze educaties en NME.

Binnen de kennisarrangementen van deze terreinen wordt voorts gelet op een aantal dimensies van kennisinfrastructuren: achterliggende visies, de competenties van de belangrijkste stakeholders die bijdragen aan de infrastructuur, de cultuur van de deelnemende organisaties en de ondersteuning van de infrastructuur (ICT, financiering, etc.). De uitkomsten van de quickscan worden tenslotte vertaald naar aanbevelingen voor de ontwikkeling van de NME-kennisinfrastructuur in Nederland.

Aangezien dit onderzoek betrekking heeft op maar een klein deel van de totale hoeveelheid NME organisaties en culturele instellingen, zijn de resultaten niet representatief voor de verschillende sectoren in totaliteit. Wel geven de resultaten indicaties voor mogelijke aanpassingen van de NME kennisinfrastructuur op grond van de aanwijzingen die de onderzochte organisaties en individuen hebben aangedragen.

Het onderzoek naar de kennisinfrastructuur NME werd tegelijkertijd gehouden met een deelonderzoek naar Inspirerende Leeromgevingen (ILO). Hierover is een afzonderlijk rapport geschreven (i.v. Van der Waal en Wals 2009).

1.5 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Op grond van bovengenoemde achtergronden van het onderzoek, is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Welke inzichten en/of methoden uit de huidige NME-kennisinfrastructuur en de kennisinfrastructuur uit de cultuureducatie kunnen bijdragen aan een NME-kennisinfrastructuur, waarin kennis van natuur optimaal tot stand komt, circuleert en wordt benut door de betrokken organisaties, individuen en groepen?

De hierop gebaseerde deelvragen zijn:

I Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur NME eruit en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

II Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur eruit in de cultuureducatie en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

III Op welke punten onderscheidt zich de cultuureducatie op grote lijnen van de NME in visies, competenties, cultuur en ondersteuning?

Om antwoord op deze onderzoeksvragen te verkrijgen is een literatuur- en internetstudie in NME en binnen de Cultuureducatie verricht, zijn 25 NME organisaties benaderd, evenals twee centrale organisaties binnen de Cultuureducatie in Nederland. Ten behoeve van dit onderzoek naar de NME kennisinfrastructuur en Cultuureducatie is een vragenlijst ontwikkeld die hetzij schriftelijk, hetzij telefonisch is ingevuld of besproken door vertegenwoordigers van deze organisaties.

1.6 Leeswijzer

Dit verslag is als volgt opgebouwd:

Hoofdstuk 2 behandelt de gebruikte methoden van dit onderzoek, dit wil zeggen de onderzoeksopzet en uitvoering.

In Hoofdstuk 3 wordt het theoretische kader geschetst rond het begrip kennis en kennisontwikkeling

Hoofdstuk 4 gaat in op de huidige kenmerken van de kennisinfrastructuur van NME

Hoofdstuk 5 behandelt de resultaten van de enquête en gesprekken met 25 NME organisaties

Hoofdstuk 6 gaat in op de huidige kenmerken van de Cultuursector en –educatie

Hoofdstuk 7 Behandelt de resultaten van de interviews met twee organisaties binnen de Cultuureducatie

In Hoofdstuk 8 worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek op een rijtje gezet aan de hand van de onderzoeksvragen die aan het begin van dit onderzoek zijn gesteld

Hoofdstuk 9 geeft een aantal aanbevelingen voor een kennisinfrastructuur dat zowel structuur als ontwikkelingsmogelijkheden biedt voor NME

Hoofdstuk 2: Methoden

2.1 Kwalitatief onderzoek

In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve benadering van de onderzoeksvragen, waarbij het mogelijk is om dieper inzicht te krijgen in achterliggende visies en werkwijzen en waarbij ideeën voor toekomstige werkwijzen worden geïnventariseerd. De voornaamste methode voor dataverzameling is literatuur- en website studie en het gebruik van semistructurele vragenlijsten die zowel telefonisch als in de vorm van live- interviews zijn afgenomen.

2.2 Selectie van organisaties en deskundigen

Bij de selectie van deze organisaties is een door de coalitie opgestelde lijst van 40 relevante spelers in NME, wetenschap, onderwijs en overheid-semi overheid als uitgangspunt genomen. Uit deze lijst zijn 26 organisaties benaderd. Hierbij is gelet op geografische verspreiding en de grootte van de organisatie. Van organisaties die van groot belang zijn voor het project Kennistransfer NME (zoals de NME-centra in hun rol van ontwikkelaars en uitvoerders) zijn gemiddeld meer vertegenwoordigers opgenomen. Daarnaast is gezocht naar organisaties in de NME schil, zoals bezoekerscentra, dierentuinen en een hortus botanicus. Gestreefd is naar een zo gedifferentieerd mogelijke samenstelling van organisaties. Er is afgezien van het betrekken van meer organisaties vanwege de ruime hoeveelheid gegevens die door deze groep geleverd zijn. Van deze organisaties en personen hebben 100% aangegeven mee te willen werken. Één deelnemende organisatie moest helaas door acuut personeelstekort alsnog afzien van deelname. De 25 deelnemende organisaties werden ingedeeld in verschillende categorieën organisaties:

1. NME organisaties in NME kern:

- a. Landelijke organisaties: IVN Nederland, SME Advies, Veldwerk Nederland, Stichting Reinwater
- b. Provinciale, regionale of lokale organisaties : IVN Consulentenschap Gelderland en 9 NME Centra (groot en klein)

2. Organisaties in de NME schil:

- a. Landelijke organisaties: Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten
- b. Provinciale, regionale of lokale organisaties: 3 Bezoekerscentra, 3 natuurhistorische musea, 1 Nationaal Park, 2 Dierentuinen en 1 Hortus

Een lijst met deelnemende organisaties is als bijlage 1 opgenomen bij dit rapport.

De keuze wie binnen een organisatie deel genomen heeft aan het onderzoek is in de meeste gevallen door de organisatie zelf gemaakt. In een enkel geval is gericht naar een persoon gevraagd. De meeste deelnemers hebben een functie die direct met educatie verbonden is (zoals hoofden -of medewerkers educatie), of waarvan educatie onderdeel uitmaakt (bijvoorbeeld binnen communicatie of publieksmedia).

Bij de selectie van individuele deskundigen waarmee een live- interview is gehouden, is gezocht naar deskundigen die in hun functie een zekere mate van overzicht hadden rond de ontwikkelingen in NME (in verleden en/of heden). Dit om meer duidelijkheid te krijgen over de karakteristieke kenmerken van de kennisinfrastructuur van NME in Nederland. Uiteindelijk zijn de heer F. Hesselink, de heer B. Papendorp, de heer D. Huitzing en de heer C. Maas Geesteranus geïnterviewd (zie Bijlage 3 voor de resultaten van deze interviews). De interviews richtten zich op hun beeld van de NME kennisinfrastructuur in verleden, heden en toekomst. Deze geïnterviewden hebben allen een verslag van het interview ontvangen en konden hierop reageren. Wanneer een geïnterviewde aangaf niet geciteerd te willen worden, zijn de bijdragen wel verwerkt, maar zonder expliciete aanduiding. Aan de deelnemers van de enquête is geen persoonlijk gespreksverslag gezonden, met uitzondering van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer omdat deze twee organisaties de enige organisaties zijn binnen de categorie ‘ Landelijke NME organisaties in de NME schil’, waardoor van deze organisaties relatief meer informatie is weergegeven.

2.3 Ontwikkeling en uitwerking vragenlijst

Het doel van de quickscan is om aanknopingspunten te vinden voor een hernieuwd kennissysteem, waarbij kennisontwikkeling en -uitwisseling centraal staan. Als basis voor de opstelling van de vragenlijst gekozen voor het kennismodel ‘ Acht succesfactoren voor kennisuitwisseling’ in Greeve’s afstudeeronderzoek *Kennis in de (Achter) hoek? Onderzoek naar kennisuitwisseling bij plattelandsvernieuwing in de regio Achterhoek & Liemers* (2006). Het model van Greeve onderzoekt de door Ehms &Langen (2002) vastgestelde acht elementen die invloed hebben op de effectiviteit van kennisuitwisseling. Deze elementen zijn achtereenvolgens: omgeving en partners, leiderschap en ondersteuning, mensen en competenties, doelstelling en strategie, samenwerking en cultuur, structuur en vorm van kennis, technologie en infrastructuur, processen, rollen en organisatie. Een voordeel van dit model is dat er behalve aandacht voor de ‘hardere’ cognitieve en informatieverwerkende kenniselementen, als ICT, ook aandacht is voor ‘zachtere’ elementen, zoals de cultuurverschillen tussen organisaties en samenwerking. De acht elementen in het model van Greeve zijn niet één op één overgenomen, maar verder uitgewerkt en toegespitst op de voor dit onderzoek benodigde gegevens. Zo wordt leiderschap niet als basis gekozen voor een afzonderlijke vraag aangezien leiderschap vrij

individueel gebonden is, maar komt ondersteuning van kennisontwikkeling en -uitwisseling binnen een organisatie wel aan de orde en komen leiderschapskwaliteiten als antwoord terug in de vraag naar de belangrijkste competenties van NME medewerkers. De vragenlijst, die uit 15 vragen bestond werd voor verzending naar de contactpersonen eerst met enkele leden van de projectgroep/stuurgroep besproken en richt zich op de onderdelen missie en strategie, competenties en ondersteuning, samenwerking en cultuur, structuur en vorm van kennis, technologie en tenslotte knelpunten en ideeën voor betere kennisontwikkeling en uitwisseling in NME. Meer specifiek richtten de vragen zich op de volgende thema's:

Figuur 1: indeling onderzochte Hardware, Software en Orgware in NME organisaties

Hardware	
	• Educatieve missie • De rol van technologie
Software	
	• Soorten kennis nodig om educatieve missie te bereiken • Voornaamste competenties van educatieve medewerkers • Ondersteuning van competentieontwikkeling • Gebruikte kennisbronnen (deel 1: boeken, tijdschriften, websites, overig) • Kernactiviteiten • Voornaamste functie educatieve activiteiten • Het leveren van kennis aan externen
Orgware	
	• Interne kennisuitwisseling • Functie van kennisuitwisseling • Gebruikte kennisbronnen (deel 2: samenwerkingspartners, netwerken) • Kenniscultuur • Kennisbehoefte • Hindernissen bij het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis • Ideeën voor een betere kennis doorstroom binnen de NME sector

Zoals eerder vermeld, wordt er binnen het onderzoek naar de kennisinfrastructuur een indeling gemaakt in hardware, software en orgware. Hiermee krijgt kennisinfrastructuur een bredere betekenis dan alleen de ‘harde’ elementen waardoor kennis wordt ontwikkeld en uitgewisseld. Onder hardware wordt verstaan dit meer vaststaande deel van een kennisinnovatieproces, bijvoorbeeld de

beschikbaarheid van technische en financiële bronnen. Het is in zekere zin te vergelijken met de muren, funderingen en dak van een huis. In dit onderzoek is de missie van een organisatie ook hardware genoemd, op basis van de veronderstelling dat deze niet snel aan verandering onderhevig is. Financiële bronnen zijn niet in de vragenlijst opgenomen, maar terug te vinden binnen het onderdeel Theoretisch kader (Hoofdstuk 3).

Onder software kunnen verschillende dimensies van kennis worden verstaan, zoals de soorten kennis die nodig zijn om de educatieve missie van een organisatie te bereiken, de projecten die worden uitgevoerd en de competenties die nodig zijn om het werk uit te voeren. De software is hier te vergelijken met de meubels in een huis; verplaatsbaar en makkelijker vervangbaar.

Tenslotte wordt met orgware de organisatorische omstandigheden bedoeld, die innovatieve processen faciliteren. Dit is te vergelijken met het contact en de interactieve uitwisseling tussen de bewoners van het huis. Voorbeelden zijn de kennisuitwisseling zelf en de kenniscultuur, maar ook echte of vermeende hindernissen voor kennisontwikkeling en -doorstroom en nieuwe ideeën voor een betere doorstroom van kennis.

Pretest

Er vond een pretest plaats bij vijf deelnemende organisaties. Op basis van deze pretest zijn aanpassingen verricht op de vragen. Zo is ervoor gekozen de vragen meer specifiek op (onderwijs) educatie te richten om ervoor te zorgen dat de antwoorden op de vragen beter met elkaar vergeleken konden worden en om meer aan te sluiten bij de wens van het ministerie LNV om de kennisdoorstroom richting onderwijs te verhelderen. Hiertoe zijn sommige vragen verder uitgesplitst in deelvragen. Na deze aanpassingen zijn de pretest organisaties benaderd voor aanvullende informatie.

Telefonische benadering

Deelnemende organisaties zijn alle telefonisch benaderd, waarna een afspraak gemaakt is om de vragenlijst telefonisch te behandelen. In drie gevallen heeft de organisatie de vragenlijst uitsluitend schriftelijk ingevuld. Verdiepende vragen konden in dit geval ook op een later tijdstip via de telefoon worden gesteld. In nog eens drie gevallen zijn live-interviews gehouden, die ten doel hadden behalve de gebruikelijke vragen ook andere, meer verdiepende vragen te kunnen stellen.

Feedback op vragenlijst

Nadat alle formulieren ingevuld waren en telefonische gesprekken waren gehouden is een eerste uitwerking van de vragen gemaakt. Deze eerste uitwerking is voorgelegd aan de stuur- en projectgroep die commentaar konden leveren. Hierop werd besloten de uitwerking van de afzonderlijke vragen in te delen naar de verschillende profielen van organisaties die mee hadden gedaan aan het onderzoek: NME kern (landelijk en regionaal/lokaal) en NME schil (landelijk en regionaal/lokaal).

Onderzoek naar Inspirerende leeromgevingen

Het onderzoek naar kennisinfrastructuur werd gecombineerd met het onderzoek naar inspirerende leeromgevingen. Het voordeel van deze werkwijze was dat deelnemers niet tweemaal om deelname voor een onderzoek gevraagd hoefden te worden. In totaal duurde de gecombineerde telefonische onderzoeken naar kennisinfrastructuur en inspirerende leeromgevingen een uur tot anderhalf uur per organisatie. De vragenlijsten werden van tevoren naar de deelnemers gezonden, zodat deze zich hierop konden voorbereiden. De resultaten van het onderzoek naar Inspirerende Leeromgevingen werden, zoals vermeld, verwerkt in een speciaal daarvoor geschreven rapportage (i.v. *'Onderzoek Inspirerende Leeromgevingen (ILO)*, Van der Waal en Wals 2009).

Onderzoek naar Cultuureducatie

Voor inzage in de werking van de kennisinfrastructuur van cultuureducatie is met name gebruik gemaakt van literatuur en informatie op verschillende websites die een centrale positie innemen binnen de kennisinfrastructuur van deze sector. Daarnaast is een live interview afgenomen met de directeur van Cultuurnetwerk Nederland, de heer Hagens (zie Bijlage 4). Cultuurnetwerk Nederland is het kenniscentrum van cultuureducatie, waar alle kennisstromen tussen de verschillende sectoren van cultuureducatie (kunsteducatie, erfgoededucatie, media-educatie en literatuureducatie) samenkomen, worden georganiseerd en weer naar de juiste afnemers worden gezonden. Gezien de opdracht van de NME nota, waarin gewezen wordt op een in te richten kenniscentrum NME, is kennis over de kennisinfrastructuur en werkwijze van dit centrum van mogelijk groot belang als inspiratiebron voor dit kenniscentrum. Ook is contact opgenomen met de projectorganisatie van Cultuur en School van het Ministerie OCW. Hierbij is zowel gebruik gemaakt van een verslag van een live-interview die de onderzoeker eerder in 2008 had met beleidsmedewerker mevrouw Noorman-de Clercq in het kader van het onderzoek naar de inbedding van groene LNV thema's in het onderwijs (Project Onderwijsstrategie Groene Thema's) als een nieuw (telefonisch) interview specifiek gericht op kennisinfrastructuur van Cultuur en School (zie voor beide interviews Bijlage 5). Cultuur en School vormt de belangrijkste verbinding tussen cultuureducatie en scholen en kan ook hier mogelijk als inspiratiebron dienen voor een aanpak naar verdere inbedding van NME in het onderwijssysteem en een doorwerking van wetenschappelijke kennis naar het reguliere onderwijs.

Hoofdstuk 3: Theoretisch kader rond kennis en kennisontwikkeling

3.1 Theorieën over kennis en kennisontwikkeling

3.1.1 Een definitie en categorisatie van kennis

Een definitie van kennis

Kennis heeft vele betekenissen en dimensies. In sommige definities wordt kennis los gezien van ervaringen en in andere definities zijn zij aan elkaar gekoppeld. In dit onderzoek wordt onder kennis verstaan: ‘*Datgene wat mensen in staat stelt om betekenis toe te kennen aan ervaringen en gegevens om zodoende informatie te genereren*’ (Dammers e.a. 1999, in: Greeve 2006). Informatie kan hier worden opgevat als data (ruwe feiten) die in een context zijn geplaatst of data bekeken naar relevantie en doel.

Een categorisatie van kennis

Kennis wordt behalve op verschillende manieren gedefinieerd, ook op verschillende manieren ingedeeld. Voorbeelden hiervan zijn samengebracht door De Greeve (2006, uit: De Haas e.a., 1997):

- Explicit Knowledge (expliciete kennis) versus tacit knowledge (impliciete kennis)
- Know-how (weten hoe), Know-what (weten van iets), Know-why (weten waarom), Know-who (weten wat anderen weten).
- Onderscheid naar bewerkingsgradatie; zoals bij data, informatie, analytische kennis, inzicht, modelmatige kennis, indicatoren
- Onderscheid naar waarnemingstechniek: statistische cijfers, sensorische kennis, waarderingen.
- Onderscheid naar mate van integratie: extradisciplinair, monodisciplinair, multidisciplinair, transdisciplinair.
- Onderscheid naar mate van generaliseerbaarheid: generieke versus specifieke kennis.

3.1.2 Kennisvorming en kennisontwikkeling

Kennisvorming

Nonaka en Takeuchi hebben in hun werk *The Knowledge Creating Company* (1995) de aandacht gevestigd op het verschil tussen expliciete en impliciete kennis. Zij gebruikten voor impliciete of ervaringskennis de term ‘tacit knowledge’. Dit mag niet verward worden met ‘implicit knowledge’,

wat verwijst naar kennis die men niet duidelijk wil maken (Gourlay 2002 in Greeve 2006). Ervaringskennis of impliciete kennis is volgens Nonaka en Takeuchi de basis voor innovatie. Deze impliciete kennis dient dan wel eerst expliciet gemaakt te worden, voordat het kan worden toegepast. Vier deelbewerkingen van kennis vormen tezamen wat zij noemen de ‘ kenniscreatiespiraal’:

Socialiseren: het uitwisselen en combineren van ervaringen (zoals in een vergadering)

Externaliseren: het omzetten van ervaringen in informatie (zoals een verslag dat wordt geschreven door een individu)

Combineren: het combineren van informatie (bijvoorbeeld het maken van een plan uit informatie van verslagen)

Internaliseren /verinnerlijken: informatie omzetten in ervaringen (bijvoorbeeld de benutting door individuen van een plan).

Figuur 2: Vier manieren om kennis om te zetten (Nonaka en Takeuchi, 1995)

		<i>naar</i>	
		Impliciete kennis	Expliciete kennis
<i>Van</i>	Impliciete kennis	Socialisatie	Externalisatie
	Expliciete kennis	Internalisatie	Combinatie

Kennisontwikkeling: kennisdoorstroming, kenniscirculatie en kennisco-creatie

Naast het proces van omzetting van ervaring en informatie tot verschillende vormen van kennis, kan men de wijze waarop kennis wordt ontwikkeld op meer manieren beschouwen. Hiervoor worden de termen kennisdoorstroming, kenniscirculatie en kennisco-creatie veel gebruikt. Alle drie leiden zij tot nieuwe kennis en innovatie.

Kennisdoorstroming

Kennisontwikkeling kan worden voortgebracht via een opeenvolging van lineaire activiteiten, dat ook wel kennisdoorstroming genoemd wordt. Het omvat verschillende stadia in kennisontwikkeling, kennisdeling en kennistoepassing waarbij expliciete kennis van zender naar ontvanger wordt getransporteerd (Lans e.a. 2006). Deze vorm van kennisontwikkeling wordt door Kruizinga ook wel

de ‘Stock-benadering’ genoemd (Kruizinga 1997). Kennis is hier een vrijwel tastbaar object, waarbij de aandacht uitgaat naar het modelleren van de kennis. Voor oplossingen van problemen in de kennisdoorstroming richt men zich volgens Kruizinga (ibidem) onder meer op kennissystemen, kennisbanken, databases, best practices en document retrieval systemen.

Kenniscirculatie

Een tweede manier waarop kennis ontwikkeld wordt is via kenniscirculatie, door Kruizinga de ‘Flow-learning benadering’ genoemd (ibid). Waar in kennisdoorstroming sprake is van relatief eenrichtingsverkeer tussen zender en ontvanger, kan bij kenniscirculatie worden gedacht aan een kennismarkt. Hier gaat om het delen van kennis in een interactief proces tussen veelal heterogene partijen (Lans e.a. 2006). Het ontsluiten en confronteren van ervaringskennis van de deelnemers en het leren in relatie met anderen wordt gezien als belangrijke aspecten van kenniscirculatieprocessen. Voorbeelden waarin kenniscirculatie plaatsvindt zijn praktijknetwerken waarin door ondernemers, onderzoekers en andere belanghebbenden gezamenlijk geleerd wordt over specifieke onderwerpen.

Kennisco-creatie

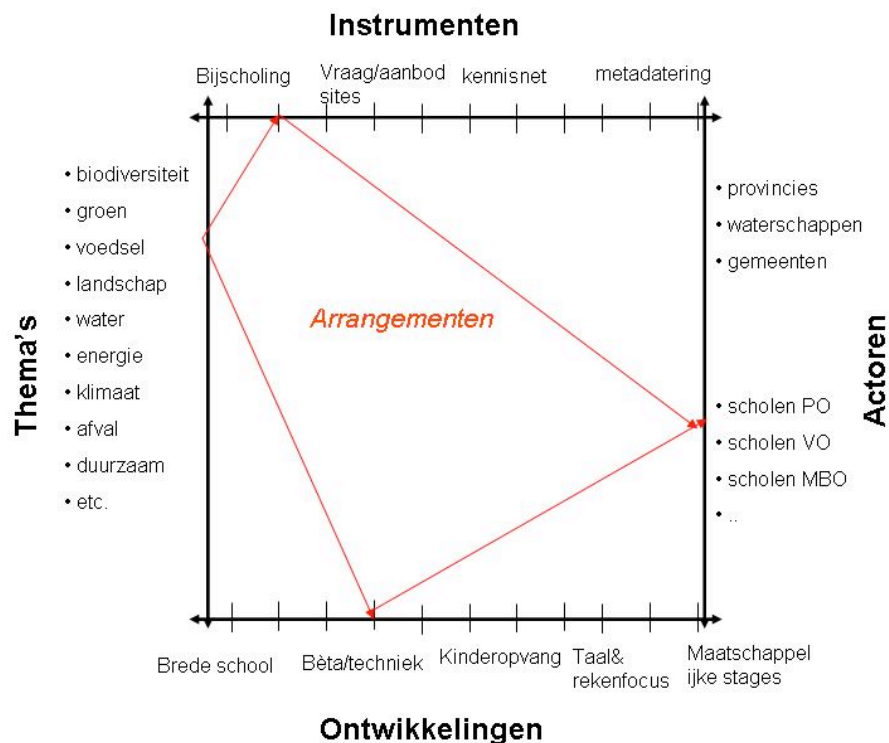
De derde vorm van kennisontwikkeling is kennisco-creatie. Het houdt zich bezig met het zoeken naar richting en antwoorden op vragen die te maken hebben met een heroriëntatie op bestaande routines, uitgangspunten, principes en waarden. Het wordt ingezet als een creatief proces in een dynamische omgeving en is vooral functioneel in slecht gedefinieerde probleemsituaties met een hoge onzekerheidsfactor en complexiteit. Het is met name aan de orde bij het toewerken naar oplossingsrichtingen, het maken van keuzes en het ontwikkelen van actieplannen. Het resultaat wordt omschreven als nieuwe kennis waarvan de verschillende betrokken partijen mede-eigenaar zijn (Lans e.a. 2006).

3.1.3 Arrangementen en Kennisarrangementen

Arrangementen

Een ontwikkeling, die binnen het NME werkveld steeds merkbaarder wordt, is het werken met arrangementen. Het gaat hier met name om lokale samenwerkingsverbanden rond bepaalde prioritaire thema’s die ingebed worden in hogere lagen van bestuur en samenleving. Binnen een dergelijk arrangement kunnen één of meerdere projecten of programma’s worden uitgevoerd. Het voordeel van een dergelijke werkwijze is dat inzet en middelen veel efficiënter kunnen worden geregeld en kunnen locale samenwerkende partijen eenvoudiger hun eigen stempel drukken op de uitvoering. Harde definities van arrangementen zijn er (nog) niet, maar in alle gevallen draait een arrangement om een verbinding van beleidsopgaven of prioritaire thema’s, betrokken actoren of gebruikers, maatschappelijke of onderwijskundige ontwikkelingen en instrumenten of faciliteiten.

Figuur 3: Voorbeeld van een grafische weergave van een NME arrangement

Men onderscheidt bij het arrangementsdenken de lagen micro- meso- en macroniveau (NME nota, 2008). Microniveau staat voor activiteiten van burgers, leerlingen, docenten, particuliere initiatieven, vrijwilligers etc. Meso niveau voor activiteiten van provincies, waterschappen, gemeenten en gemeentelijke instellingen, NGO's en scholen en Macro niveau voor activiteiten van de Rijksoverheid en landelijke instellingen.

Kennisarrangementen

Lans e.a. (2006) richt zijn aandacht op arrangementen die draaien om de ontwikkeling van kennis. Er wordt, evenals bij de arrangementen op basis van activiteiten, gekeken naar verschillende niveaus. Hierbij wordt voor kennisarrangementen specifiek naar de *actoren* en de *relaties* daartussen gekeken; mensen vanuit verschillende organisaties die samenwerken met ondersteunende faciliteiten en managementcommitment en organisaties die verbonden zijn in ketens en netwerkstructuren. De drie beschouwingniveaus zijn dan achtereenvolgens:

• *Individu*

De individuele actor, kennisdrager met zijn ervaring, vaardigheden en attitude, die als kenniswerker deelneemt aan een kennisarrangement;

- *Organisatie*

De formele organisatie waarvan de individuele kennisdragers deel uitmaken. De kennisdragers committeren zich in meerdere of mindere mate aan het kennisarrangement en hebben een eigen mening over hun rol in de nationale kennisinfrastructuur;

- *Netwerk*

De samenwerkingsverbanden tussen formele organisaties. Dit kunnen ketens die gericht op voortbrenging van goederen en diensten zijn maar ook innovatie-, leer- en researchnetwerken waarbij onderzoeks- of onderwijspartijen betrokken zijn.

Visie, cultuur, competenties en ondersteuning

Belangrijke succesfactoren voor het slagen van arrangementen zijn volgens Lans e.a. (ibidem) visie, cultuur, competenties en ondersteuning, waarbij Visie staat voor datgene dat individuen, organisaties en netwerken uitdragen aan opvattingen over de betekenis van kennis en de uitwerking daarvan in ambities en strategische keuzes. Cultuur wordt gezien als de uitgesproken opvattingen en opstellingen van individuen, organisaties en netwerken ten aanzien van collectieve waarden rond kennismanagement en uitvoering. Met Competenties worden bekwaamheden van een individu bedoeld die nodig zijn om te kunnen functioneren in een arrangement. Tenslotte komt in de Ondersteuning de praktische uitwerking van de visie en cultuur van een arrangement tot uitdrukking. Deze cruciale succesfactoren voor arrangementen zullen in ogenschouw genomen worden in het concluderende hoofdstuk van dit onderzoek. Aangezien het competentiedenken zich steeds verder verspreidt binnen wetenschap en praktijk van de omgang met kennis, volgt een toelichting op deze succesfactor van het slagen van kennisarrangementen.

3.1.4 Competenties

Onder invloed van het gedachtegoed van het sociaal constructivisme, waarbij kennis niet als iets vaststaands wordt gezien, maar zich ontwikkelt afhankelijk van en in interactie met de context waarin het leren plaatsvindt, heeft ‘het nieuwe leren’ een grote verspreiding gekregen binnen het onderwijsstelsel. Binnen het nieuwe leren wordt meer nadruk gelegd op het competentie- en praktijkgerichte leren. Leren is hierbij een proces van actieve kennisconstructie en niet van passieve reproductie van feiten. Hoewel het nieuwe leren inmiddels de nodige kanttekeningen heeft gekregen binnen het onderwijs (zie rapport Dijsselbloem, 2008) is het competentiedenken nog sterk in ontwikkeling. Competentie wordt in dit rapport opgevat als kennis (cognitie), houding (affectie, gevoelens) en vaardigheid (doen, kunnen) om een activiteit uit te voeren. Voorbeelden van competenties die in de postmoderne informatiemaatschappij (ook wel kenniseconomie genoemd), zijn

het leren leren, samenwerken, informatie verzamelen, beoordelen en bewerken, onderhandelen en netwerken. In het door ECS opgestelde rapport van de VEN: *Professionalisering van NME; competenties onder de loep* (2006), waarbij beroepscompetentieprofielen binnen de NME sector worden geformuleerd, blijkt het sociaal-constructivisme al ruimschoots te zijn doorgedrongen: *“In het werk van de NME-er is die kennisconstructie de dagelijkse gang van zaken. Het constructivisme is dan ook niet nieuw in de NME. Activerende didactiek en vergelijkbare benaderingen zijn daar al langere tijd methodisch uitgangspunt. Ook de leerlingen afkomstig van basisscholen krijgen in toenemende mate onderwijs, gebaseerd op constructivistische benaderingen. Zij zullen zich deze wijze van leren in toenemende mate eigen maken en dit heeft ook gevolgen voor hun houding tijdens onderwijs in een NME-setting’*. Een andere ontwikkeling is dat leren steeds meer vorm wordt gegeven via de computer of andere digitale wijzen. E- learning biedt mogelijkheden voor maatwerk en het flexibel (tijd- en plaatsonafhankelijk) volgen van opleidingen of modules. NME-medewerkers kunnen op deze wijze worden bij- of om- geschoold. Ook kan NME zelf steeds meer gebruikmaken van ICT. Tenslotte neemt het leren zelf een steeds grotere rol in binnen het werk en worden competenties die elders worden opgedaan (EVC's) meer en meer erkend en gestimuleerd. In het rapport van de VEN worden twee soorten competenties onderscheiden: NME-specifieke competenties (beroepsmatige inhoudelijke kennis) en Generieke of niet NME-specifieke competenties (beleidsmatige-, procesmatige- en planmatige competenties). Op basis hiervan zijn de verschillende beroepsprofielen samengesteld, waarover meer in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 4: Kennisinfrastuctuur NME

4.1 Wat is NME?

Bestaat er een eenduidige definitie van NME? In 1978 schreef Dirk Huitzing in Gids voor natuur- en milieu-educatie: ‘ *Natuur- en milieu-educatie is het ontdekken, leren kennen van en leren omgaan met de omgeving als geheel*’ (1978:9). Volgens de in 2008 gepubliceerde Nota NME zorgt Natuur- en milieueducatie voor “ *kennis en inzicht in natuur en milieu*”. Om effectief te kunnen zijn wordt volgens de nota NME op een manier aangeboden en ingericht dat ‘ *mensen van verschillende leeftijden en diverse leefstijlen er geïnteresseerd in zijn en het laten doorwerken in hun houding en gedrag. NME draagt op deze manier bij aan de algemene ontwikkeling van jongeren en volwassenen en bevordert hun betrokkenheid bij natuur, milieu en dieren en bevordert een natuur- en milieubewuste levensstijl*’.

In de kern lijkt op grond van deze twee beschrijvingen, dat er op het eerste gezicht weinig veranderd is in 30 jaar. NME is op zoek naar authentieke betrokkenheid en een manier van omgaan met natuur en milieu die rekening houdt met deze natuur en milieu. Hoe deze betrokkenheid en omgang er uit ziet en hoe deze wordt overgedragen wordt niet in een definitie opgenomen maar verandert voortdurend. NME kan op vele manieren worden ingevuld, al naar gelang de eigen invalshoek en doelen van NME organisaties, overheden, onderwijs, onderzoek. Waar sommige organisaties hun aandacht richten op natuurbeleving en ontdekking, ontwikkelen anderen zich juist meer richting duurzaamheids- en omgevingseducatie. De verschillen hiertussen hangen ondermeer samen met het perspectief dat men heeft op NME als instrument of als educatie. Dit wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

4.2 Verschillende benaderingen van NME

In Karin Sollart’s rapport *Effectiviteit van het Natuur- en Educatiebeleid* (2004) worden twee perspectieven, NME als instrument en als educatie nader toegelicht. Bij NME als instrument wordt NME gezien als middel om gedrag te beïnvloeden. Met name de overheid en de milieubeweging gebruiken NME om vastgestelde doelen en onderliggende waarden, normen, attitudes en handelingsperspectieven te bereiken (EC-LNV 2003 in Sollart, 2004). Dit heeft echter een keerzijde. Het beïnvloeden van gedrag, met name via informatie (kennis) kan niet rechtlijnig worden gerealiseerd, zoals binnen bekende modellen als Fishbein en Ajzen, maar is verweven in een complex van factoren die het gedrag beïnvloeden.

Binnen de visie op NME als educatie wordt de nadruk gelegd op het emancipatoir leren. Deze vorm van leren richt zich op het ontwikkelen van waarden, normen, attitudes en handelingsperspectieven en doelen in en tijdens het leerproces zelf (ibidem). Mensen worden (idealiter) verantwoordelijke burgers die in staat zijn om zelf keuzen te maken. In de woorden van Wals en Jickling: “ *Educatie is de*

verzameling leerprocessen die mensen helpen zich te ontplooiën tot zelfgeactualiseerde, competente en mondige leden van de samenleving, gezamenlijk en individueel op zoek naar een betekenis-en zinvol bestaan” (Wals en Jickling, 2002).

Waar beide perspectieven hun voordelen hebben (bijvoorbeeld het snel moeten oplossen van milieukwesties via de instrumentele benadering binnen natuurbeleid) is het met name het emancipatoire perspectief dat meer aansluiting lijkt te vinden bij de ontwikkeling van het educatieve begrip duurzaamheid in Nederland; een begrip dat steeds meer invulling krijgt binnen de NME.

4.3 Beschrijving van het werkveld

Organisaties

Een algemeen gehanteerde beschrijving van het NME werkveld is afkomstig uit de ‘ *Staalkaart NME ; verkennend onderzoek naar de stand van zaken in het NME-werkveld en de relatie met ‘ Leren voor Duurzaamheid’* van Van Deursen e.a. in 2003. Hieronder volgen beschrijvingen uit deze publicatie, aangevuld met gegevens uit de *Training Leren voor Duurzame Ontwikkeling; de kunst van het kiezen* van Wieke Bonthuis en Bowine Wijffels (2004), waarin eveneens een globaal overzicht van het veld wordt gegeven en een schematische weergave van het veld door Van der Waal en Wals.

Het NME werkveld bestaat uit ongeveer 250 organisaties waarin in 2003 rond 2150 personen werkzaam waren. Er werd hierbij veel gebruik gemaakt van gesubsidieerde krachten (alleen al in de kern 450). Bij de grote en kleine organisaties werkten gemiddeld 25 fte beroepskrachten (waaronder de gesubsidieerde krachten). Kleine lokale en regionale organisaties bestaan uit 2,5 fte (incl gesubsidieerde krachten). Provinciale en landelijke organisaties hebben gemiddeld 11 fte, dierentuinen 8 en bezoekerscentra 6 (alle inclusief gesubsidieerde krachten). Daarnaast werden deze mensen door 1100 vrijwilligers ondersteund (VEN rapport Professionalisering van NME 2006).

Indeling van het werkveld

De NME organisaties kunnen worden ingedeeld op grond van de mate waarin NME tot hun hoofd- of neventaak behoort. Tenslotte wordt het veld omgeven door een NME relevante werkomgeving, waarin beleid, wetenschap, toeleveranciers en afnemers worden aangetroffen. Hieronder een overzicht van de organisaties die tot deze indeling behoren:

De kern (binnenring NME)

De kern van het NME-veld wordt gevormd door de volgende organisaties:

- Landelijke organisaties (er zijn in feite 3 landelijke professionele organisaties te onderscheiden: Stichting Veldwerk Nederland, IVN-vereniging van natuur- en milieueducatie en SME/Milieuadviseurs), daarnaast bestaat sinds enkele jaren een bredere koepelorganisatie (soort brancheorganisatie): Vereniging Educaties Nederland (VEN).
- Centra voor Natuur- en Milieueducatie (ongeveer 100). Hieronder vallen de lokale en regionale centra (particuliere- of overheidsorganisaties). Wat betreft de overheidsorganisaties, vallen deze centra in de grote steden vaak onder één centrale dienst. Soms is dat dienst stadsbeheer, soms een milieudienst.
- Provinciale IVN-consulentschappen (12 stuks inclusief Natuur en Milieu Overijssel waar ook een consulentschapfunctie is ondergebracht).
- Particuliere en/of commerciële organisaties (Codename Future, Stichting Echte Welvaart etc.)

De schil (tussenring NME)

Tot de schil van NME behoren ondermeer de volgende organisaties:

- Bezoekerscentra.
- Dierentuinen.
- Natuur historische musea.
- Botanische tuinen.
- Landelijke en regionale natuur- en milieuorganisaties (Greenpeace, WNF, Reinwater).
- Terreinbeherende organisaties (SBB, natuurmonumenten, provinciale Landschappen).
- Waterschappen.
- Provinciale Milieufederaties.

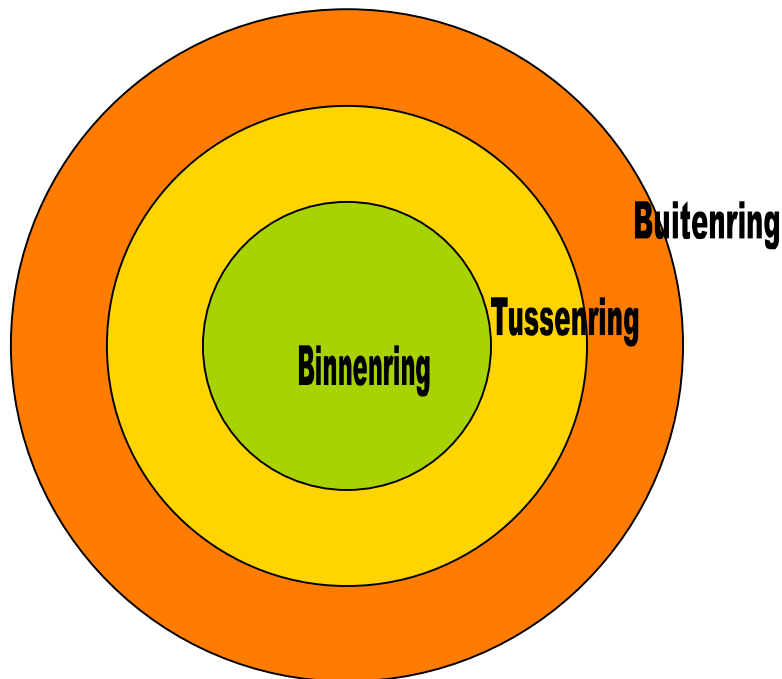
Relevante omgeving van NME (buitenring NME)

De groep organisaties en instellingen die een belangrijke functie voor- en in het NME-werkveld hebben:

- Wetenschap (leerstoelen NME).
- NME-relevante beleidsomgeving (Ministeries en hun expertisecentra, interdepartementale programma's, provincies, milieudiensten (met soms ook een uitvoerende NME-functie), gemeenten.
- Toeleveranciers van milieudata en doelgroepinformatie, adviesbureaus, uitgeverijen, vrijwilligersorganisaties
- Afnemers van kennis, programma's als onderwijs (Pabo's, postdoctorale lerarenopleidingen, scholen VVE, PO, VO, Hogeschool, Universiteit, volwassenen (als burgers, allochtonen,

ouderen, gehandicapten, recreanten etc.), jeugd (jeugd- en welzijnsorganisaties), maar ook recreatieondernemingen, zorginstellingen, buiten- en voorschoolse opvang, bedrijven etc.

Figuur 4: Indeling NME veld in drie ringen.

Doelen, middelen en rollen

NME kan zowel instrumenteel als emancipatorisch worden ingezet om aan een duurzame wereld te werken. NME doet dit door middel van bewustwording en is erop gericht mensen meer bereid te vinden en in staat te stellen een bijdrage te leveren aan een leefbare, duurzame wereld. Elke NME-organisatie maakt keuzes ten aanzien van het doel, de middelen en de inzet van deze middelen. Tussen doel en middel zit nog de gekozen rol die een organisatie wil vervullen/ervult. Binnen NME-organisaties onderscheiden Bonthuis en Wijffels de volgende (op hun ervaring gebaseerde) rollen:

- Een *uitvoerende rol*. Bijvoorbeeld het verzorgen van wandelingen, het geven van lessen, leiden van excursies.
- Een *ontwikkelrol*. Sommige organisaties hebben zich uitsluitend toegelegd op het ontwikkelen van producten. Meestal wordt deze rol gecombineerd met ook een uitvoerende rol of een makelaarsrol.
- Een *makelaarsrol*. Dit geldt bijvoorbeeld als een NME-organisatie bemiddelt tussen vraag (van scholen) en aanbod (lespakketten van aanbieders).

- Een *adviserende rol*. Naar scholen toe kan gekozen worden voor een adviserende rol, in dat geval worden geen kant-en-klaar producten ontwikkeld of aangeboden, maar kunnen scholen bijvoorbeeld advies vragen hoe ze dit zelf kunnen doen en waar ze op moeten letten.
- Een *regisserende rol*. Regie hebben betekent feitelijk: zorgen dat het gebeurt, maar niet zelf de uitvoering ter hand nemen. Regie kan gevoerd worden over leerprocessen over duurzaamheid in de wijk.
- Een *faciliterende rol*. Bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van een pand of een heemtuin.

De rol is afhankelijk van (ondermeer) de volgende zaken:

- De expertise van medewerkers in de organisatie
- De aanwezigheid van specifieke middelen (een NME-centrum, een heemtuin)
- De wensen van de doelgroep
- De wensen van de opdrachtgever
- Het imago van de organisatie
- Het schaalniveau waarop gewerkt wordt (lokaal, regionaal, landelijk)

Opgemerkt dient te worden dat juist de combinatie van diverse verschillende rollen als typerend mag worden geacht voor het gehele NME werkveld.

Doelgroepen

NME organisaties in de kern kennen volgens de Staalkaart (Van Deursen e.a. 2003) een bredere spreiding in doelgroepen dan de NME schil. Kleine lokale of regionale organisaties in de NME kern richten zich vooral op scholen en op bewoners. De grotere lokale of regionale organisaties en de provinciale/landelijke organisaties in de kern richten zich daarnaast op overheden van verschillende niveaus en maatschappelijke organisaties. Organisaties in de NME schil richten zich meer exclusief op natuur en basisonderwijs en relatief vaker op scholen, bewoners, media en anderen ('overige') als doelgroep.

Thema's

Ook in thema's lijken de NME organisaties in de kern een breder beeld te geven dan de organisaties uit de schil. Kleine lokale of regionale NME organisaties in de kern: 1. Natuur 2. Landbouw en voedsel 3. Klimaat en Energie.

Bij de grote lokale of regionale NME organisaties lijkt er een gelijkmatige aandacht te bestaan voor Natuur, Mensen (Leefbaarheid) Ruimte, Landbouw en voedsel. Bij de provinciale en landelijke organisaties zijn de thema's nog gelijkmatiger verdeeld.

Bezoekerscentra zijn vooral actief op het gebied van natuur. Musea en dierentuinen daarnaast ook onderwerpen als 'historie'.

Helaas is in het overzicht van thema's in het onderzoek rond de Staalkaart niet gelet op 'duurzaamheid' (dit was in de tijd van het verschijnen van de Staalkaart ook een opkomend verschijnsel). Er wordt geconstateerd dat Landelijke en provinciale organisaties duurzaamheid wel regelmatig bij hun eigen karakterisering noemen, terwijl lokale NME organisaties dit niet doen. Daarnaast moeten de gegevens over doelgroepen en thema's met enige terughoudendheid geïnterpreteerd worden. Er vond geen weging plaats van bestede tijd per organisatie, thema en per doelgroep, waardoor onduidelijk is wat het belang van de doelgroepen en thema's zijn in hun werkwijze.

Trends

Opvallende trends die zichtbaar waren bij de grotere lokale organisaties in het NME veld:

- verbreding van samenwerkingsverbanden
- veranderingen in educatie (meer efficiënt werken, van lesgeven naar meer ondersteunend werken, methodebegeleiding voor de docenten)
- verandering in werkwijze: meer vraaggericht.
- het voortgezet onderwijs meer in beeld
- meer zicht op maatschappelijke processen.

Kleine lokale organisaties:

- betere archivering door samenwerking met bibliotheken en onderwijsinfodienst
- betere aansluiting op de leerdoelen van de basisscholen
- verbetering van de lesmaterialen door o.a. gebruik te maken van de kwaliteitsmeter.
- een meer milieugerichte aanpak
- meer voorkomen van mondiale thema's
- wens om meer te doen met vraaggericht werken, professionalisering, uitwisseling van werkvormen, projectmatiger werken, minder kennis/meer doen en aansluiten op kerndoelen onderwijs.

Bij de bezoekerscentra:

- meer aandacht voor natuurbeleving
- meer aandacht voor de verpakking van de boodschap
- meer aandacht voor professionalisering
- meer aandacht voor commerciële activiteiten (groepsreizen, kinderfeestjes etc.).

De IVN consulentschappen:

- verbreding van het netwerk (samenwerking met o.a. overheden, COSsen, Milieudefensie)

- constateren meer kwaliteit in het onderwijsaanbod op de basisschool
- constateren groter bereik scholen
- meer vraaggerichte werkwijze
- meer bekendheid met ontwikkelingen in de samenleving
- aandacht voor thema's water en energie

Beroepscompetenties

In het NME-werkveld worden verschillende functies, in het VEN rapport (2006) 'kernberoepen' genoemd, onderscheiden en gekoppeld aan benodigde competenties.

Figuur 5: schema beroepscompetenties in NME (VEN, 2006)

Competenties	Educatief medewerker	Programmaleider	Leidinggevende
1. Communicatie/informatieoverdracht	X	X	X
2. Creativiteit	X	X	
3. Doel- en resultaatgerichtheid	X	X	
4. Durf			X
5. Duurzaamheid	X	X	X
6. Initiatief			X
7. Klantgerichtheid	X	X	
8. Leervermogen interactief		X	
9. Netwerken	X		X
10. Omgevingsbewustzijn	X	X	
11. Onderhandelen		X	
12. Organisatiesensitiviteit			X
13. Overtuigingskracht		X	
14. Plannen en organiseren	X	X	X
15. Probleemanalyse	X		X

4.4 Het NME beleid

De eerste rijksnota NME dateert uit 1988. Daarna is in opeenvolgende vierjaren-programma's een aantal ontwikkelingen extra gestimuleerd, zoals vanaf 1992 NME in het onderwijs, vanaf 1996 buitenschoolse activiteiten en sinds 2000 de verbreding naar duurzaamheid. Bij het verschijnen van het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling 2004-2007 is toegezegd dat op NME apart terug zou worden gekomen. Jaarlijks wordt ongeveer € 45 miljoen besteed in de kern van het NME werkveld. (Onderzoeksjaar 2003) Ongeveer twee- derde daarvan komt uit overheidsmiddelen, vooral van gemeenten. Circa € 15 miljoen komt vanuit private middelen (fondsen, postcode- loterij e.d.).

4.4.1 De NME Nota

De ministerraad heeft in 2008 op voorstel van ministers Verburg van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), minister Cramer van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) en minister Plasterk van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) de nota *'Kiezen, leren, meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie'* aangenomen met daarin voorstellen om natuur- en milieueducatie (NME) te versterken.

In vier jaar komt daarvoor 20 miljoen euro beschikbaar. Dit geld wordt ingezet om jongeren beter te bereiken, inhoudelijke kaders te scheppen, meer vraagsturing te realiseren, meer aandacht te geven aan beleving, meedoen, invloed uitoefenen en meer bestuurlijke regie te organiseren.

4.4.2 Taakverdeling en samenwerking tussen de overheden

Op dit moment is de afstemming tussen het landelijke NME-beleid en de regionale en lokale agenda's beperkt. Ook de afstemming en coördinatie tussen overheden en het werkveld is niet structureel geregeld. Als er wél overleg is, wordt vaak teruggегреpen op vertrouwde onderwerpen en methodieken. Dit fenomeen wordt onder andere veroorzaakt door onbekendheid met nieuwe mogelijkheden in zowel inhoud als didactische benadering. Versterking van de visie en bekendheid met NME bij (politieke) opdrachtgevers en/of financiers kan hierin verandering brengen. Om burgers daadwerkelijk te kunnen betrekken bij beleid gericht op zorg voor natuur, milieu (en dierenwelzijn) is het wenselijk dat NME naast 'funderende educatieve activiteiten' - aansluit bij de actuele beleidsagenda en bij het maatschappelijk discours. Hierdoor zal ook de samenwerking tussen (lokale) overheid en het (lokale) NME-werkveld verbeteren.

4.4.3 NME in het rijksbeleid

De centrale doelstelling van het NME rijksbeleid voor 2008-2011 is om iedereen –jong en oud- te betrekken bij en zich verantwoordelijk te doen voelen voor een duurzame eigen leefomgeving. Onderwerpen die hierop aansluiten zijn gezondheid, energiebesparing, natuurbehoud, dieren welzijn etc. Het kabinet heeft vijf speerpunten geformuleerd om haar ambitie met NME te verwezenlijken (NME Nota 2008):

1. Verbinden op inhoud via het vaststellen van een gezamenlijke agenda (canon) voor NME-kennis, inhoudelijk uit te werken naar prioritaire thema's als natuur, voedsel, water, energie, dierenwelzijn etc.
2. Alle betrokkenen bij NME stimuleren om meer vraaggericht te werken; financiële ondersteuning voor opdrachtgevende partijen.
3. Jeugd en jongeren als prioriteit: Aansluiten bij de 'generatie Nu'; samen met scholen en

bedrijfsleven wordt geïnvesteerd in voor de jeugd aansprekende activiteiten.

4. Al doende leren: ‘beleving’ praktijkervaringen en handelingsperspectief centraal stellen;

5. Bestuurlijke samenwerking, gericht op gezamenlijke regie en een meer effectieve aanpak. Er wordt een bestuurlijke regiegroep ingesteld met verschillende departementen (LNV, VROM, OCW en V&W), provincies, gemeenten en waterschappen. Ter ondersteuning van de stuurgroep werkt een programmabureau. Voor de uitvoering stellen LNV en VROM jaarlijks 4 miljoen en 1 miljoen euro beschikbaar.

4.4.4 NME in het provinciaal beleid

NME thema's zijn vaak subthema's binnen de provinciale agenda. Volgens Peter de Roode, beleidsmedewerker van de Provincie Zuid-Holland (in een live-interview door Van der Waal in het kader van het project Onderwijsstrategie Groene Thema's, 23062008), voelen provincies het thema voedselkwaliteit bijvoorbeeld niet als hun thema. Natuur wel, evenals Groen in en om de Stad (GIOS), de relatie stad en platteland en cultuurhistorie. De provincies hebben geen vastgestelde inhoudelijke taakopvatting voor groene educatie en de structuur ervan. Provincies zien het IVN Consulentenschap en NME eerder als beperkt beleidsinstrument. Natuur en groen vallen vaak onder een aparte afdeling Groen binnen een provincie. Daar valt vaak ook de subsidie van het IVN Consulentenschap onder. De provincies hebben volgens Sollart (2008) vooral invloed op de prijs van het NME aanbod in de provincie. Zij dragen in belangrijke mate structureel bij aan de financiering van de provinciale IVN Consulentenschappen, die de provinciale taken ondermeer ten aanzien van NME in het basisonderwijs overnemen. NME-ondersteuning van het basisonderwijs is hierbij een kerntaak. Bij de provincies is continuïteit van de NME-ondersteuning echter niet vanzelfsprekend. Dit heeft ondermeer te maken met wisseling van provinciaal bestuur en veranderend beleid. Gemiddeld dragen de provincies 1/3 tot de helft van het totale inkomen van de Consulentenschappen bij. Er is hierbij echter meer en meer sprake van projectfinanciering i.p.v. programmafinanciering.

Binnen het provinciale beleid vormt LvDO een belangrijke schakel met NME thema's. Een groot deel van het programmabudget van LvDO wordt beheerd door de provincies, die in een Provinciaal Ambitie Statement (PAS) aangeven welke accenten zij binnen hun provincie van belang achten. Het budget wordt gebruikt om projecten op te zetten die erop gericht zijn om bij belangrijke besluiten zoveel mogelijk aspecten van duurzame ontwikkeling mee te laten wegen (IVN 2006).

4.4.5 NME in het gemeentelijk beleid

De wijze van NME-ondersteuning door gemeenten verschilt sterk. Een gemeente kan een NME-centrum financieel ondersteunen en verder weinig zelf met natuur- en milieueducatie of -communicatie doen. Er zijn ook gemeenten die juist vanuit het eigen beleid heel actief zijn. Vaak zijn dat de gemeenten van grote steden. Sommige gemeenten hebben beleid voor PO, andere ook voor VO en sommige nog voor burgerparticipatieprojecten. Anderen geven slechts ondersteuning aan vrijwilligersorganisaties die het beleid van de gemeente uitvoeren. Belangrijkste oorzaak van het ontstaan van deze verschillen tussen gemeenten is het feit dat NME geen wettelijke kerntaak van gemeenten is, zodat zij zelf kunnen bepalen hoe en in welke mate NME wordt ontwikkeld dan wel ondersteund. Gemeentelijke fusies hebben er soms toe geleid dat de plek van NME binnen de gemeenten niet meer duidelijk is, waardoor er zaken zijn blijven liggen. Soms verschuiven contactambtenaren NME naar een andere afdeling (bijvoorbeeld afd. Voorlichting), waardoor hun takenpakket met bijvoorbeeld afval en milieu wordt uitgebreid en er minder tijd over is voor NME. In sommige gemeenten hebben veranderingen in prioriteiten en/of bezuinigingen geleid tot krimp of sluiting van lokale en regionale NME- centra.

4.5 Financiering van NME

4.5.1 Overheidsregelingen

Gemeentelijke financiering

Omdat NME geen kerntaak voor de gemeente is, is het subsidiëren van NME een vrijwillige aangelegenheid. Veel gemeenten zien echter het belang van NME in en maken gebruik van verschillende mogelijkheden om NME te ondersteunen (IVN 2006):

- a. Geld uit het gemeentefonds. In dit fonds is een deel van de belastingopbrengst van het Rijk beschikbaar voor gemeenten. Gemeenten mogen dit geld naar eigen inzicht gebruiken. Voor NME wordt meestal een deel van het geld gebruikt voor het financieren van NME centra.
- b. Gemeentelijke gelden. De gemeente ontvangt deze gelden via de gemeentebelasting en reinigingsrechten die aan de inwoners van de gemeente wordt opgelegd, maar ook uit diensten als parkeren en leges (inkomsten bij de verkoop van paspoorten, rijbewijzen, vergunningen etc.).
- c. Provinciale gelden, bedoeld voor specifieke projecten (verdeeld in gelden voor eenmalige en meerjarige projecten)
- d. Doeluitkeringen van het Rijk, bedoeld voor specifieke doelen

Bij iets meer dan de helft van de NME centra en bezoekerscentra worden gesubsidieerde

arbeidskrachten ingezet. Ten aanzien van deze financiering is een punt van zorg dat langdurige structurele subsidiering ontbreekt (VEN, 2006). Behalve de effecten van de invoering van de WWB (Wet Werk en Bijstand, 2004), waarbij gemeenten volledig financieel verantwoordelijk zijn voor de uitgaven van bijstand en re-integratie en de lumpsum financiering van scholen (een regeling waarbij scholen zelf de beschikking krijgen over financiële middelen om goederen of diensten in te kopen) is de afgelopen jaren ook bij gemeenten een verdere verschuiving merkbaar van basisfinanciering naar opdrachtfinanciering. Door de begrotingsstructuur van de rijksoverheid (VBTB: van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording) zijn structurele subsidies (deels) vervangen door kleinschalige (eenjarige) projecten (Sollart, 2008). Soms wordt via druk vanuit de gemeenteraad NME als nog gefinancierd (IVN 2006).

Stichtingen, verenigingen of samenwerkingsverbanden daarvan, die door middel van projecten of programma's het draagvlak voor de natuur willen vergroten, kunnen tot en met 2009 in aanmerking komen voor een subsidie. De subsidie wordt verstrekt in het kader van de 'Regeling draagvlak natuur'. De regeling is bedoeld voor natuurprojecten en programma's die zich richten op natuur- en milieueducatie; voorlichting; visievorming; samenwerking. Na 2009 zal deze regeling naar waarschijnlijk worden vervangen door een nieuwe regeling die valt binnen het uitvoeringskader van de NME Nota 2008.

Andere ministeries kunnen eveneens gelden ter beschikking stellen voor NME. De belangrijkste regeling is binnen het ministerie VROM de SMOM regeling voor milieusubsidies. Tenslotte zijn bij Waterschappen vaak ook budgetten voor promotiedoeleinden voorhanden.

4.5.2 Fondsen en sponsoring

Voor natuur- en milieueducatie zijn geen landelijke fondsen bekend die uitsluitend subsidies toekennen aan natuur- en milieueducatieve projecten. De fondsen waar veel gebruik van wordt/ of werd (als gevolg van de huidige kredietcrisis) gemaakt binnen de NME zijn Het Prins Bernhard Cultuurfonds, VSB fonds, Heidemij, Stichting Doen, SNS Reaal, Fonds 1818. Daarnaast zijn er talrijke lokale fondsen beschikbaar die meer specifieke doelen steunen, zoals het fonds ouderenhulp of fondsen die de integratie tussen allochtonen en autochtonen ondersteunen of fondsen van plaatselijke Rabobanken. Veel NME organisaties maken gebruik van digitale subsidiewijzers en fondsenalmanakken om een geschikt fonds te zoeken. Andere mogelijkheden tot financiering van projecten en activiteiten zijn sponsoring door commerciële bedrijven, deelname aan wedstrijden en acties. Met name de samenwerking en sponsoring door bedrijven lijkt in toenemende belangstelling te staan. IVN Gelderland heeft over het verkrijgen van financiering van groene projecten een (intern) rapport geschreven (*Groene Geldgids Gelderland; een handleiding voor financiering van natuur- en milieuactiviteiten, 2004*).

4.6 NME in het onderwijs

Onderwijs valt in de eerste plaats onder de verantwoordelijkheid van het ministerie OCW. Inhoudelijk heeft het ministerie LNV een beleidsverantwoordelijkheid voor de scholing op het gebied van natuur. Dit gebeurt in de verschillende vormen van onderwijs als het primair, voortgezet onderwijs, maar eveneens het (groene) beroepsonderwijs en het cursorisch onderwijs. Binnen het reguliere onderwijs wordt natuuronderwijs gegeven in de vakken biologie, wereldoriëntatie, aardrijkskunde/geografie. Als ondersteuning hiervan is in het onderwijs sprake van een aanbod vanuit de Natuur- en Milieueducatie. Als gevolg hiervan wordt wel gesproken van een ‘natuuronderwijswerkveld’ en een ‘NME werkveld’. Het NME werkveld opereert zowel binnen- als buitenschools en kan daarmee gedeeltelijk overlappen met het natuuronderwijswerkveld. Toch werken de werkvelden met hun eigen organisaties en communicatiekanalen. Het structureel inbedden van NME in het onderwijs wordt op dit moment gerealiseerd via de opname van NME in de kerndoelen en eindtermen van het onderwijs. Schoolbegeleidingsdiensten (Edventure) en Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) spelen samen met natuurorganisaties een grote rol in de formulering van deze kerndoelen (Sollart, 2004). Uitgeverijen spelen hierop in door in hun leerboeken NME op te nemen op basis van deze kerndoelen en eindtermen (ibidem).

4.6.1 NME in het Primair Onderwijs

Scholen bepalen zelf welke lesmethoden zij aanschaffen. In het onderzoek *‘Natuur- en milieueducatie en duurzame ontwikkeling onder de loep; een analyse van methoden natuuronderwijs voor het basisonderwijs’* van Marja van Graft en Christine Volkering (SLO) in 2007 werden vier veelgebruikte natuuronderwijsmethoden in het Primair Onderwijs geanalyseerd om na te gaan wat natuuronderwijsmethoden inhoudelijk en didactisch bijdragen aan NME en Duurzame ontwikkeling (DO). De analyse toont dat er voldoende mogelijkheden zijn voor leraren om in hun onderwijsaanbod aandacht te besteden aan natuur- en milieueducatie en leren voor duurzame ontwikkeling. De dagelijkse lespraktijk kan echter anders zijn. Gebrek aan deskundigheid bij de leraren en informatie over omgevingsonderwijs is er de oorzaak van dat de aandacht voor NME en DO veel minder is dan wordt verondersteld (idem). Uit interviews met leraren (Sollart, 2008) blijkt, dat deze niet meer dan een half tot een uur per week aan NME besteden. Naast verschillen in betrokkenheid van leraren bij het thema natuur en milieu, hun kennis en vaardigheden en de bekendheid met de mogelijkheden voor NME ondersteuning, spelen ook de beschikbaarheid van die ondersteuning en beperkingen in tijd (door concurrentie met andere thema’s), middelen en bereikbaarheid van buitenlocaties een rol. Daarnaast speelt mee dat omdat NME voor gemeenten geen wettelijke taak is, er veel variatie bestaat in de ontwikkeling en ondersteuning van NME in het Primair Onderwijs. Het grootste deel van de NME centra waar wie het ontwikkelen en aanbieden van NME aan het primair onderwijs een hoofdtaak is, zijn gemeentelijke of intergemeentelijke centra.

4.6.2 NME in het Voortgezet Onderwijs

In de onderbouw van het VO worden gemeenschappelijke verplichte vakken gevolgd in de basisvorming. Natuuronderwijs komt daarbinnen niet voor als verplicht vak. In de bovenbouw van het Voortgezet Onderwijs zijn vakken waarin natuur voorkomt terug te vinden in de profielen Natuur en Techniek en Natuur en Gezondheid. Deze vakkenpakketten worden in de bovenbouw havo en vwo gegeven. Binnen Natuur en Techniek worden vakken als biologie en soms natuur, leven en technologie als keuzevak gegeven, naast de verplichte vakken wiskunde, natuurkunde en scheikunde. Bij Natuur en Gezondheid is het vak biologie verplicht en kan men soms kiezen voor het vak natuur, leven en technologie. Na de basisvorming in het vmbo wordt er aan het einde van het tweede jaar een leerweg gekozen en een sector waarin wordt doorgeleerd. Binnen de sector Zorg en Welzijn is biologie een verplicht vak. Binnen de sector Landbouw is er een keuze mogelijk tussen biologie en natuurkunde/scheikunde als verplicht vak. Leerlingen kunnen ook 1 of 2 vrije vakken volgen. Soms wordt er door scholen gebruik gemaakt van het educatieve aanbod uit de NME sector. Dit aanbod ondersteunt de lessen die op school gegeven worden en kunnen binnen een vak of vakoverschrijdend worden aangeboden. Hoewel het aanbod vanuit de NME sector groeiende is en er steeds meer projecten worden ontwikkeld in samenwerking met het Voortgezet Onderwijs, is er in vergelijking met het aanbod aan het Primair Onderwijs een achterstand. Nieuwe ontwikkelingen binnen het reguliere onderwijs maken echter de weg vrij voor nieuwe mogelijkheden in het voortgezet onderwijs. Te denken valt aan een koppeling met maatschappelijke stages en aandacht voor talentontwikkeling. Thema's die regelmatig terugkomen in het aanbod voor het voortgezet onderwijs vanuit NME centra en natuurorganisaties zijn duurzaamheid (bijvoorbeeld Scholen voor Duurzaamheid en Sarah's Wereld), biodiversiteit (bijv. GLOBE), klimaatverandering (bijv. The Bet, XLNT) en eerlijke handel, eko-voeding, globalisering (bijv. JMA lespakket).

4.6.3 NME in de 'Groene Onderwijskolom'

Behalve het ministerie van OCW houdt ook het ministerie LNV zich bezig met onderwijsbeleid. LNV is daarbij verantwoordelijk voor het agrarische (groene) onderwijs. Dit onderwijs vindt op verschillende niveaus plaats; het beroepsonderwijs (mbo) en het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo). Op het vmbo en mbo bieden de agrarische opleidingscentra (AOC's) groene opleidingen aan. Zij zijn verenigd in de brancheorganisatie, de AOC Raad. Op het niveau van het hoger- en universitaire onderwijs zijn er de HASsen en Wageningen Universiteit. Taken van het LNV in het onderwijsbeleid (te lezen op de website van het ministerie LNV) zijn het vertalen van het algemene onderwijsbeleid naar het groene onderwijs en het ontwikkelen van specifiek groen onderwijsbeleid. Belangrijke beleidsthema's zijn:

- Het stimuleren van innovatie in het groene onderwijs via de regeling Kennisverspreiding Innovatie Groen Onderwijs (KIGO)

- Het stimuleren van samenwerking tussen de groene instellingen en tussen de groene instellingen, het bedrijfsleven en de samenleving als geheel via de Groene Kennis Coöperatie (GKC)
- Het versterken van de multiculturele oriëntatie van het groene onderwijs
- Het vormen van een educatiestructuur waarin maatschappelijke stages, smaaklessen en natuur- en milieueducatie een plek hebben.

Contacten tussen 'groene' en 'grijze' (reguliere) scholen

Reguliere (OCW) scholen tonen momenteel op verschillende niveaus en vlakken belangstelling voor het groene onderwijs. De indruk bestaat dat deze belangstelling op de meeste plaatsen (nog) niet structureel van aard is, maar wel groeiende. Individuele scholen kunnen in bestuurlijke zin samengaan met groene scholen, gebruik maken van expertise binnen groene domeinen en profiteren van extra handen bij het uitvoeren van groene klussen. Voor de samenwerkingsverbanden geldt een win-win situatie. Scholieren VO leren en oefenen hun competenties in praktijksituaties en leveren de school PR mogelijkheden of profiteren van groene kennis uit AOC's, HASSen en WUR. Leerlingen op PO scholen maken kennis met de mogelijkheden van het groene vervolg onderwijs door een groene instelling te bezoeken of nemen deel aan voor de school interessante projecten die vanuit of in samenwerking met groene scholen worden ontwikkeld. Voorbeelden van uitwisseling tussen scholen zijn workshops over groene thema's van VMBO leerlingen die aan basisscholieren worden gegeven in het kader van het Landbouwbreed programma, uitwisselingen binnen groene en niet groene VO scholen in het kader van Praktische Sector Oriëntatie (PSO) of Loopbaan oriëntatie, studiedagen van reguliere VO scholieren rond groene thema's (bijvoorbeeld tuinbouw) in samenwerking met de WUR. De kennis of ervaring die wordt uitgewisseld beperkt zich niet tot groene kennis alleen. Zo kunnen reguliere VO scholen profiteren van de ervaring van AOC's op de wijze waarop zij samenwerken met het lokale bedrijfsleven of bij het organiseren van verticale docententeams.

Groene kennis voor Burgers

Een door het GKC ontwikkeld programma dat een belangrijke rol gaat spelen bij het toegankelijk maken van groene kennis op het gebied van o.a. natuur en voeding voor burgers en niet-groene instellingen is het programma Groene Kennis voor Burgers van het GKC. Het programma wil bijdragen aan de 'groenbeleving' van burgers en op basis van hun behoeften het onderwijs in de groene kennisinstellingen vernieuwen. Het zal daarbij actief groene kennisinstellingen stimuleren om op lokaal en /of regionaal niveau arrangementen met externe partijen aan te gaan, zoals met scholen, gemeenten, zorginstellingen en woningbouwcoöperaties. Een groene instelling levert binnen deze arrangementen groene kennis en expertise en via de toepassing van deze kennis worden innovatievragen geformuleerd voor het groene onderwijs. Een voorbeeld van een activiteit waaraan aandacht wordt besteed binnen dit programma is lessen over voeding op basisscholen, zoals Smaaklessen. Het programma wil de verbinding maken met het zelf kweken van groente en fruit in

school- of volkstuin, waardoor kinderen niet alleen met de voeding zelf bezig zijn, maar ook met de herkomst ervan (zie voor meer informatie over het GKC en de verschillende programma's de website www.groenkennisnet.nl)

Hoofdstuk 5:

Resultaten NME enquête

5.1 Organisaties in de NME kern

5.1.1. IVN, SME Advies, Stichting Reinwater en Veldwerk Nederland

Hardware

Educatieve missie

Landelijke organisaties hebben als enige, gedeelde term “duurzaamheid” in hun missie.

De rol van technologie

Techniek is voornamelijk ICT. Het wordt ingezet voor de ontwikkeling en beheer van websites, ontwerpen van digitale leeromgevingen voor met name PO leerlingen, digitale spelletjes, verzameling en opslag van allerlei gegevens, communicatie en verspreiding.

Software

Soorten kennis nodig om educatieve missie te bereiken

Deze organisaties noemen voornamelijk educatie en voorlichtingskennis als meest belangrijke soort kennis om de educatieve missie te bereiken (waaronder ook onderwijskundige kennis en meer specifiek didactiek valt).

Andere soorten genoemde kennis: kennis van natuur, kennis van duurzame ontwikkeling en kennis van doelgroepen, kennis van methoden, kennis van geldbronnen.

Het soort kennis dat het meest van belang is hangt mede af van de functie van de NME werker (beroepskracht of vrijwilliger) en de eisen van de doelgroep. Zo is bij IVN kennis over natuur en duurzame ontwikkeling het meest belangrijk voor vrijwilligers en educatie en voorlichting, communicatie en relatiebeheer het meest van belang voor de beroepskrachten. Bij schoolkinderen staan natuurdoelen centraal, terwijl voor de kinderopvang pedagogische kennis juist van meer belang is.

Voornaamste competenties van educatieve medewerkers

1. Sociale competenties worden door alle organisaties genoemd als belangrijke competenties. Het gaat dan om kennis van de doelgroepen, het kunnen inleven in anderen en vraaggestuurd werken.
2. Onderwijskundige competenties, daadkracht en flexibiliteit, het op de hoogte zijn van ontwikkelingen, het kunnen toepassen van vernieuwingen en in resultaatgericht kunnen werken werden enkele malen genoemd.
3. Financiële kennis werd eenmaal genoemd.

Ondersteuning van competentieontwikkeling

Er vindt externe ondersteuning plaats van competentieontwikkeling via: cursussen, trend- en wisselwerkdagen. Intern vindt ondersteuning plaats via kennisteams, educatief overleg, overleg van bedrijfsleiders, MT vergaderingen en 'learning by doing'. Bij sollicitanten wordt gelet op de al aanwezige competenties (selectie aan de poort).

Er mag meer aandacht aan competentieondersteuning worden besteed. Middelen hiervoor zijn training of de ontwikkeling van een basispakket voor nieuwe werknemers, waarin de voornaamste tools en werkwijzen van de organisatie worden toegelicht. Nieuwe medewerkers kennen vaak de meest basale bronnen niet. Bezuinigingen kunnen een organisatie dwingen om trainingen, masterclasses en loopbaanoriëntatie-gesprekken, die voorheen wel werden aangeboden, niet meer aan te bieden.

Voornaamste educatieve activiteit

Er is geen *overkoepelende* educatieve hoofdactiviteit aan te geven van deze organisaties. IVN noemt als voornaamste activiteit het geven van excursies en de ontwikkeling van educatieve producten. Voor SME Advies is het geven van advies en uitwisseling op gang brengen tussen NME Centra de voornaamste activiteit. Stichting Veldwerk richt zich met name op het ontwikkelen van educatieve producten en het geven van training aan leerlingen, docenten en begeleiders en Stichting Reinwater legt zich toe op het houden van exposities en activiteiten rond natuurbeleving van kinderen.

Het leveren van kennis aan externen

Landelijke organisaties leveren een breed spectrum aan kennis aan anderen. Dit varieert van educatie, communicatie tot participatie en procesmanagement en omvat zowel vakinhoudelijke als bedrijfsmatige en sociale kennis. Stichting Reinwater ontwikkelt de meest specialistische kennis. Zij leveren kennis over stoffen die in het water voorkomen, de effecten ervan op ander leven en op de samenleving als geheel. De andere organisaties leggen zich toe op zeer veel verschillende onderwerpen en doelgroepen.

Kernactiviteiten

IVN benadrukt vooral de projectactiviteiten en de media-activiteiten, SME Advies de advisering, netwerken, projecten en training, maar ook coaching, detachering en media-activiteiten. Stichting Reinwater organiseert conferentieachtige bijeenkomsten, doet mee met projecten en houdt open bijeenkomsten met burgers. Stichting Veldwerk Nederland tenslotte richt zich het meest op de projecten en media-activiteiten

Kennisbronnen (deel 1)

- *Boeken*

Er werden opvallend weinig boeken vermeld die van belang werden geacht voor de organisatie. De boeken die wel genoemd werden, betroffen didactische en ecologische onderwerpen.

- *Websites*

De meest genoemde website is Podium Online. Enkele malen werden ook websites van de overheid genoemd (LNV, VROM). Verdere vermeldingen: verwante organisaties in NME (landelijk en regionaal), zoekmachines, websites rond water, natuurbeleving, wetenschappelijke database Het Wiel, Kennisnet, een dagblad en een blog van Stichting Mileunet.

- *Tijdschriften*

Meest genoemde tijdschrift is Podium. Daarna Mens en Natuur, JSW, Didactief. Een enkele maal genoemd werden: Groen, Wereld van het jonge kind, Praxis Bulletin, NVOX, CVN-Krant, Milieu Magazine, Binnenlands Bestuur, Tijdschrift de Water (VWS), Natuur in de klas, De Kleine Aarde, Waddenbulletin.

- *Overige kennisbronnen*

De burgers zelf (waaronder kinderen).

Orgware

Interne kennisuitwisseling

Twee organisaties hanteren een combinatie van impliciete en expliciete kennisuitwisseling, de anderen richten zich juist op het uitwisselen van expliciete of impliciete kennis.

Functie van kennisuitwisseling

Voor twee organisaties dient kennisuitwisseling vele doelen, zoals het combineren van ervaringen (socialiseren), het omzetten van informatie in ervaring (internaliseren), het externaliseren (omzetten van ervaring naar informatie) en het combineren van informatie (van een verslag naar

bijvoorbeeld een plan). De twee andere organisaties kennen een specifieke functie of combinatie van een aantal van deze doelen. Ook heeft kennisuitwisseling tot doel het voorkomen van overlap met andere organisaties (niet iedereen voor zich het wiel uitvinden).

Kennisbronnen (deel 2)

Samenwerkingspartners

Meest genoemd zijn de NME Centra (met name de grootste of de centra aan de rivieren).
Eveneens genoemd: andere landelijke NME organisaties in de kern, universiteiten, duurzame Pabo, VEN, SLO, Cito, adviesbureau, kinderopvangcentra, recreatieondernemingen, Waddenvereniging, Stichting Noordzee, Stichting Ark, Stichting Beleven en NUON.

Netwerken

Als belangrijkste netwerken werden bovenstaande organisaties genoemd, met aanvullend: LvDO netwerk, DUWO en de Milieufederaties.

Kenniscultuur

De landelijke organisaties stimuleren kennisvorming en deling, maar vinden eveneens dat er ook verantwoordelijkheid bij de werknemer ligt voor kennisopbouw en deling. IVN constateert dat ondanks dat de kenniscultuur positief is, er in de praktijk toch te weinig wordt uitgewisseld.

Kennisbehoefte

- *Vakinhoudelijke kennis*

Op het terrein van vakinhoud is er behoefte aan kennis over actuele ontwikkelingen in NME, kennisuitwisseling over actuele thema's en relevante onderzoeks- en beleidskennis. Bij Stichting Reinwater is eveneens behoefte aan specialistische kennis over water en milieu.

- *Sociale kennis*

Er is behoefte aan kennis rond de omgang met verschillende doelgroepen (wat zijn hun wensen, eisen, problemen).

- *Bedrijfsmatige kennis*

Er is behoefte aan kennis over een commerciële aanpak van NME, marketingmogelijkheden van NME en kennis over hoe de organisatie aan kan sluiten bij het NME aanbod van andere organisaties. Tenslotte is een structurele kennisuitwisseling gewenst over thema's die op dat moment leven.

Hindernissen bij het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis

- *Culturele hindernissen*
 - a. De neiging van werknemers om niet buiten hun eigen werkveld of organisatie te kijken
 - b. Veeleisende afnemers die niet de betalers zijn. De organisatie moet daarom vrijwilligers inzetten, waardoor de kwaliteit van het aanbod onder druk staat.
 - c. Kennisuitwisseling heeft geen prioriteit (waan van de dag, drukte gaat voor)
- *Financiële en personele hindernissen*

Als gevolg van de lagere prioriteit van kennisontwikkeling en uitwisseling is er niet genoeg geld en mankracht om met kennisontwikkeling en uitwisseling bezig te zijn.

Ideeën voor een betere kennis doorstroom binnen de NME sector

- *Ideeën voor kennisuitwisseling*

Nadruk op direct toepasbare kennisuitwisseling, ondermeer via bijeenkomsten tussen mensen met hogere functies en praktijkmensen.
- *Ideeën voor wetenschappelijke kennisdoorstroom*

Uitgifte van nieuwsberichten bij het uitkomen van wetenschappelijk onderzoek, waarin naast titel, abstract ook de relevantie voor het veld vermeld staat. Dit zou gedaan kunnen worden door een vertaalservice of vertaalbureau.
- *Ideeën voor organisatie van het werkveld*
 - a. Het instellen van werkgroepen op basis van thema's
 - b. Het instellen van een financiële vergoeding voor deelname aan de werkgroepen.
 - c. Uitbouwen van de rol van IVN in kenniscirculatie tussen organisaties

5.1.2 NME Centra en IVN Consulentenschap Gelderland

Hardware

Educatieve missie:

De organisaties hebben als meest gedeelde term: 'natuur', gevolgd door 'duurzaamheid' en als derde 'milieu'. Ook enkele malen genoemd zijn: 'betrokkenheid' en 'leefbaarheid'. Overige termen: 'gezondheid', 'landschap' en 'waardering'.

De rol van technologie

Voor de meeste organisaties geldt dat technologie een belangrijke rol speelt als medium voor de opslag van gegevens. Te denken valt daarbij aan een digitale NME gids, digitale draaiboeken en planningsprogramma's. Daarnaast speelt het een rol als instrument voor het verzamelen, communiceren met anderen en het verspreiden van informatie. Er wordt hierbij o.a. gedacht aan het communiceren met leerkrachten en het boeken van NME programma's via internet. Enkele organisaties noemen behalve deze functies ook de rol die ICT speelt in projecten als 'Expeditie Ecotopia' of ondersteuning bij het ontwikkelen van een leerlijn VO waarbij het technisch ontwerpen een rol speelt en digitale programma's techniek en duurzaamheid, waarbij technische ontwikkelingen bijdragen aan een duurzame toekomst. Techniek wordt genoemd bij de ontwikkeling van keuzekisten, Water Awards, Energy Survival en bij samenwerking met het programma VTB. Een enkele maal wordt het genoemd voor analyse en verwerking van gegevens en grafisch ontwerpen.

Software

Soorten kennis nodig om educatieve missie te bereiken

Kennis over educatie en voorlichting zijn het meest belangrijk, gevolgd door communicatie en relatiebeheer. Op de derde plaats wordt kennis over duurzame ontwikkeling genoemd. Tenslotte kennis over natuur en competentieontwikkeling. Overige soorten kennis: samenwerking met maatschappelijke partijen, bestuurlijke kennis, proceskennis en ondernemerschap, kennis over milieu. Het IVN Consulentschap Gelderland maakte, eveneens als het landelijke IVN, onderscheid tussen de volgorde in belang van typen kennis tussen vrijwilligers en beroepskrachten.

Voornaamste competenties van educatieve medewerkers

- *Sociale competenties*

Voor vrijwel alle NME centra geldt dat sociale competenties het meest worden genoemd. Als voorbeeld het met anderen kunnen omgaan, maar ook het inzien van belangen van anderen, het onderhouden van relaties, conflicthantering en gesprekstechnieken. Schriftelijke en mondelinge vaardigheden worden vaak geschaard onder de sociale competenties.

- *Onderwijskundige competenties*

Omvat didactiek en pedagogie, het zien van verschillen in aanpak van po/vo leerlingen en het zelf kunnen maken en ontwikkelen van onderwijskundige programma's en materialen (voornamelijk van belang voor NME centra).

- *Bedrijfskundige competenties*

Genoemd worden het kunnen organiseren, het hebben van een brede oriëntatie, ondernemerschap, risicomanagement, projectmanagement en netwerkbeheer.

Ondersteuning van competentieontwikkeling

- *Interne ondersteuning*

- a. NME centra kunnen gebruik maken van cursussen die binnen de gemeente worden aangeboden.
- b. Werkbijeenkomsten van medewerkers die in het dagelijks leven elkaar minder vaak treffen, bijvoorbeeld educatieve medewerkers en beheerders van voorzieningen. Zij ontdekken elkaars werkveld en bespreken gezamenlijk oplossingen voor problemen. Er wordt hierbij eveneens inzicht verkregen in punten die voor beleidsontwikkeling van belang zijn.
- c. Bij IVN Consulentenschap Gelderland wordt gebruik gemaakt van de (landelijke) kennisteams, projectleiderbijeenkomsten, bijscholings- en regiodagen. Er wordt gewerkt met projectsjablonen en projectreviews waarin projectleiders leerpunten van anderen kunnen raadplegen.

- *Externe ondersteuning*

- a. Cursussen en workshops van landelijke NME organisaties en Nationale Parken
- b. Cursussen en workshops van gemeentelijke adviesbureaus en organisaties als Stimular, Bureau Echte Welvaart, het Centrum Leermiddelen Studie (CLU) van Universiteit Utrecht.
- c. Bezoeken Trend- en Wisselwerkdagen
- d. Bezoeken van conferenties en workshops uit het netwerk
- e. Het volgen van studiedagen
- f. Het uitnodigen van deskundigen via provinciale netwerken van natuurorganisaties, zoals het Utrechts Natuur- en Milieu Overleg (UNO), het Gelders natuur- en milieuoverleg (GOS) of het Zuid Hollands Overleg van natuurorganisaties (ZON).
- g. Vorming van werk- en strategiegroepen binnen provinciale netwerken

- *Inhoud van bezochte cursussen en workshops*

Er is belangstelling voor cursussen en workshops screener kwaliteitsherkenning, projectmatig werken, participatie, duurzame ontwikkeling, effectief vergaderen, didactiek, milieucommunicatie. Door de veranderende en verbrede inhoud van NME worden er andere eisen aan medewerkers en leiderschap is er op dit vlak een tekort aan competentieondersteuning. Het bezoeken van Trenddagen en Wisselwerkdagen worden als nuttig ervaren maar er wordt ook uiting gegeven aan behoefte aan verdieping, aandacht voor de doorwerking van onderzoek en up- to- date kennis.

Gebruikte kennisbronnen (deel 2)

- *Boeken*

Deze bron wordt door de organisaties ofwel in het geheel niet genoemd, of juist overvloedig. Van de boeken die genoemd zijn, komen veel traditionele onderwerpen voor als flora en fauna, milieu, energievormen, schooltuinen, lesmethoden en didactiek. Daarnaast is er een hele reeks boeken over meer recentelijk opgekomen onderwerpen, als Cradle to Cradle, speelbossen, interculturele communicatie, changemanagement, natuur en gezondheid. Ook specialistische boeken over de eigen streek/regio/provincie worden aangetroffen, zoals over de ontstaansgeschiedenis van een provincie en specifieke lesmethoden. Eén organisatie noemt wetenschappelijke onderzoeksrapporten.

- *Websites*

Veruit het meest genoemd is www.podiumonline.nl. De websites van Senternovem, IVN Consulentenschappen en zoekmachine Google werden eveneens enkele malen genoemd. Daarnaast: websites van bezoekerscentra, schoolbesturen, andere NME centra, natuurbeheerorganisaties, nationale parken en overheidsdiensten. Specifieke websites : LvDO, Alterra, Utrecht Duurzaam, Energy Survival, natuur en milieunet, onderwijsduurzaam, klimaatverbond en leren.nl

- *Tijdschriften*

Meest genoemde tijdschrift is Podium, gevolgd door Natuur aan de Basis, het tijdschrift van waterschappen, tijdschrift van De Kleine Aarde en Stadswerk. Enkele malen of eenmaal werden genoemd: Mens en Natuur, Klimaat magazine, School TV, Praxis, Didactief, JSW, 1218, Natuur en Landschap, Vakblad Kinderboerderijen, Binnenlands bestuur, Ode, Goodies, Energiegids, Terra, Innovatie, Holcim Concreet, In Druk, Water en Wonen, Zeeuws Landschap.

- *Overige kennisbronnen*

Dagbladen, TV (LLink, Tegenlicht), gemeentelijke inspiratiesessies van gastsprekers uit diverse sectoren, inspiratiedagen van het IVN, congressen en seminars als leertheater van LvDO, congres van Groene Duurzame Stad, Milieufederatie, kwaliteits screeners uit het eigen NME centrum en sociale bijeenkomsten in het algemeen.

Kernactiviteiten

Alle organisaties houden zich bezig met advisering en houden netwerkbijeenkomsten. De helft van de organisaties geven daarnaast trainingen en cursussen. Andere organisaties kennen een deelcombinatie, zoals advies, netwerken en projecten of advies, netwerken en training. Enkele

nuanceringen zijn eveneens aangebracht. De mate waarin wordt geadviseerd of projecten uitgevoerd hangt onder meer af van de behoeften van de doelgroepen. Zo laat MEC Nijmegen weten dat trainingen/cursussen en advisering voor zowel PO en VO worden georganiseerd en uitgevoerd, maar uitvoeringsprojecten alleen in het VO voorkomen. Tenslotte geven de organisaties aan media-activiteiten te ondernemen, zoals de uitgifte van brochures en/of het bijhouden van websites.

Voornaamste educatieve activiteit

De organisaties noemen tezamen (dus niet individueel) het ‘makelen’ (intermediaire functie) als hun belangrijkste activiteit, op de voet gevolgd door het ondersteunen van verschillende doelgroepen (docenten, leerlingen, burgers etc.). Vervolgens komen activiteiten als het geven van advies, het (eenzijdig) informeren, het uitwisselen van informatie en kennis, onderzoek en het bekritisieren en bediscussiëren van informatie. Eenmaal werd aandacht voor het ontdekkend leren van kinderen aan het rijtje toegevoegd.

Het leveren van kennis aan externen

- *Vakinhoudelijke kennis*

Vakinhoudelijke kennis vormt het voornaamste type kennis dat aan externen geleverd wordt. Het gaat dan over het vertalen van natuur- en milieuvraagstukken naar de doelgroepen, het verankeren van NME in de schoolwerkplannen, computerprogramma's met een overzicht van het gehele aanbod van het onderwijs, het ontwikkelen van lesmaterialen voor scholen (PO en VO), duurzaamheid, ecologische basisvorming, leefbaarheid, cursussen voor natuurouders, workshops voor leraren, het werkplan NME en het leveren van levend materiaal (slakken, planten, champignons).

- *Bedrijfsmatige kennis*

De helft van de organisaties geven aan bedrijfsmatige kennis aan anderen te leveren. Hieronder wordt ondermeer projectmanagement en -organisatie verstaan, inbedding van NME in het onderwijs. Er wordt geconstateerd dat deze vorm van kennis belangrijker wordt; evenals de competenties die nodig zijn om deze bedrijfsmatige kennis aan anderen te kunnen leveren. Het wordt gezien als een gevolg van de verbreding van het werkveld en de doelgroepen.

- *Sociale kennis*

Enkele organisaties leveren sociale kennis in de vorm van kennis over samenwerkingsverbanden en netwerken en ervaringskennis als leerervaringen van projecten. Dit gebeurt bij sommigen alleen als er door externen om gevraagd wordt en in

samenwerking met onderwijs (zoals rond effectieve methodieken). Coaching en training wordt eveneens genoemd als product.

Orgware

Interne kennisuitwisseling

In vrijwel alle organisaties is een combinatie van impliciete en expliciete kennisuitwisseling standaard. Binnen deze uitwisseling ligt de nadruk voornamelijk op het uitwisselen van impliciete kennis. Slechts een enkele organisatie gaf aan dat er alleen impliciete kennis wordt gedeeld. Een factor die volgens een geïnterviewde medebepalend is voor het uitwisselen van impliciete of expliciete kennis is een verschil tussen traditioneel en modern ingestelde werknemers, waarbij de expliciete kennisuitwisseling meer door meer traditioneel ingestelde medewerkers ('traditionelen'), en impliciete kennis door meer modern ingestelde medewerkers ('modernen') wordt uitgewisseld. Een andere geïnterviewde gaf aan dat er sprake is van een voortdurende wederzijdse beïnvloeding in de uitwisseling van impliciete en expliciete kennis. Zo kan een uitwisseling van expliciete kennis (zoals een boekbespreking over natuurbeleving) leiden tot impliciete kennisuitwisseling in de vorm van discussies hoe de eigen organisatie met een onderwerp (in dit geval natuurbeleving) omgaat, wat weer kan leiden tot het raadplegen en delen van nieuwe literatuur rondom dit onderwerp.

Functie van kennisuitwisseling

Als functie van kennisuitwisseling wordt het combineren van ervaringen (het socialiseren) en het omzetten van informatie in ervaring (internaliseren) genoemd. Ook dient kennisuitwisseling het ondersteunen van andere organisaties zodat die hun ambities kunnen realiseren en voor het optimaliseren van de eigen resultaten.

Kennisbronnen (deel 1)

- *Samenwerkingspartners*

Meest voorkomende samenwerkingspartners zijn lokale gemeenten, andere NME centra of diensten en een IVN Consulentschap. Andere samenwerkingspartners: natuurbeheerders, bezoekerscentra, Stichting Veldwerk Nederland, natuurmuseum, scholen, de provincie, COS, TU Delft, woningcorporaties, opbouwwerk, milieupunten, wijkwelzijnsorganisaties, ontwikkelbureaus, natuurtuin, Nationale Parken, adviesbureaus, hogeschool, subsidiegevers en partners rond het thema water (waterleidingbedrijf, hoogheemraadschap) en lokale Turkse organisaties.

- *Netwerken*

IVN netwerken worden het meest genoemd. Daarna: NME netwerken, provinciale netwerken van NME aanbieders, provinciaal overleg van schoolbiologen, Gemeentelijk Educatief Overleg, ‘Club van 10’ grotere NME centra, Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling, netwerken van bezoekerscentra, hogescholen, vrijwilligers, platform NME coördinatoren, en netwerken van Ludo, schoolbesturen, Kon. Ned. Heidemaatschappij en Vlaams Netwerk NME diensten.

Kenniscultuur

- *Houding ten opzichte van kennisontwikkeling en uitwisseling*
 - a. Alle NME Centra en het IVN Consulentenschap geven aan dat kennisvorming en deling erg gestimuleerd wordt door de organisatie. Daarnaast geeft de helft van deze organisaties aan dat het ook wel aan de medewerker zelf wordt overgelaten of deze zich inspant om kennis te ontwikkelen en te verspreiden.
 - b. Sommige werknemers pakken kennisvorming en deling makkelijker op dan anderen. Zo zijn volgens een geïnterviewde, ‘traditionele’ medewerkers minder gewend om kennis met anderen te delen dan ‘moderne’ medewerkers die dit punt uit zichzelf belangrijker vinden.
- *Stimuleren van kennisontwikkeling en uitwisseling*
 - a. De inrichting van het werk kan kennisvorming en -deling stimuleren, zoals het geval met NME consultants die in wisselende samenstelling aan projecten deelnemen.
 - b. Consultants hebben soms de expliciete verantwoordelijkheid om kennis met anderen te delen.
 - c. Cursussen waarin je leert hoe kennis te delen en te laten circuleren zijn er nauwelijks, behalve binnen het onderwijs, waar meer aanbod is op dit gebied.
 - d. Bij het IVN Consulentenschap wordt gewerkt met projectsjablonen en projectreviews waardoor kennisdeling erg wordt gestimuleerd. De sjablonen en reviews worden daarnaast steeds meer gebruikt als input voor thematische werkoverleggen.

Kennisbehoefte

- *Vakinhoudelijke kennis*
 - a. up-to-date en praktijkgerichte kennis afkomstig uit wetenschappelijk onderzoek
 - b. kennis over vernieuwingen in het onderwijs (binnen en buiten NME vakgebied)
 - c. duurzame ontwikkeling
 - d. kennis over natuur en milieu vanuit de terreinbeheerders en samenwerkingspartners.

e. kennis over algemene maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben op natuur, voeding, milieu en duurzaamheid.

- *Sociale kennis*
 - a. rond nieuwe doelgroepen,
 - b. multiculturele samenwerking
 - c. milieucommunicatie met deze doelgroepen
 - d. kennis over wat andere organisaties doen
 - e. samenwerkingsmogelijkheden en cultuur van andere organisaties
 - f. elkaars taal leren spreken
- *Bedrijfsmatige kennis*
 - a. rond veranderingsprocessen
 - b. digitalisering,
 - c. financiën
 - d. PR

Er kan een verschil aan kennisbehoefte bestaan rond verschillende doelgroepen. Zo geeft een organisatie aan dat wat betreft PO het meer vakinhoudelijke en sociale kennis zoekt, en wat betreft VO meer sociale en bedrijfsmatige kennis.

Hindernissen bij het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis

Alle organisaties, op een na, noemden financiële en/of personele hindernissen. Voor de een is een oplossing van deze tekorten nodig om te kunnen overleven, de ander zag het meer als gevolg van de eigen ambitie. Aan de andere kant was een enkele organisatie ook volkomen tevreden met de huidige gang van zaken. Een tweetal organisaties wezen op het feit dat met de nieuwe NME nota de indruk wordt gewekt dat het alleen maar kommer en kwel is in de NME sector. Dit is volgens hen geenszins het geval.

- *Financiële hindernissen*
 - a. Als gevolg van de toenemende behoefte aan techniek (ICT) kunnen financiële tekorten ontstaan. Branche specifieke software, nodig om bij de tijd te blijven, is erg duur en er is mankracht nodig voor de digitalisering en het bijhouden van het digitale verkeer.
 - b. Sommige instrumenten waarmee gewerkt wordt hebben (nog) geen financiële bodem, zoals NME servicepunten.
 - c. Enorme drukte. Het is volgens diverse organisaties vrijwel altijd spitsuur en op de toppen van je kunnen werken. Er zijn te weinig middelen voor personele uitbreiding.

- d. De financieringswijze van projecten leidt ertoe dat er een grote druk staat op vernieuwing, terwijl meer aandacht voor verduurzaming zou moeten optreden.

- *Personele hindernissen*

- a. Het vinden en vasthouden van competente mensen. Het gaat hier om mensen die inhoud en proces kunnen verbinden en die weten wat er in de maatschappij actueel is.
- b. Meer personeel is nodig om de makel en schakel functie goed uit te kunnen oefenen.
- c. Er is behoefte aan mensen met didactische ervaring en kennis.

- *Culturele hindernissen*

- a. Aandacht voor de waan van de dag beperkt innovatie. Pas recentelijk is de behoefte aan kennis over NME en techniek opgekomen, waardoor er enige aandacht aan innovatie wordt geschonken.
- b. Het ontbreekt aan kennis en inzicht in andere culturen/ doelgroepen en de sociale vaardigheden die hierbij horen.

- *Hindernissen in organisatie van het veld*

- c. Gebrek aan samenwerking tussen de NME centra onderling
- d. Gebrek aan interbestuurlijke samenwerking tussen rijk, provincie en gemeenten. Dit is belemmerend voor NME om tot een grotere reikwijdte van NME te komen en om tot het aanbieden van structurele programma's over te gaan.
- e. Gebrek aan gezamenlijke positionering en focus. Een focus op thema's richting burgers, een gezamenlijke positionering in de samenleving en de ondersteuning van nieuwe competenties kunnen leiden tot een versterkte NME.

- *Logistieke hindernissen*

Voor een organisatie die in een niet centraal gelegen provincie ligt, is het volgen en bezoeken van cursussen en studiedagen een hele opgave. Door de reistijden kunnen deze vaak niet bezocht worden.

Ideeën voor een betere kennis doorstroom binnen de NME sector

- *Ideeën voor samenwerking van organisaties*

- a. Meer en betere samenwerking tussen NME organisaties en interbestuurlijke samenwerking tussen rijk, provincies en gemeenten
- b. Alle NME centra uit een provincie hetzelfde bestuur.

- c. De beweging naar samenwerkende NME centra moet worden ondersteund door rijk, provincies en gemeenten.
- *Ideeën voor kennisuitwisseling*
 - a. Het vaker houden van een wisselwerkdag (waarbij de hoeveelheid parttimers in de sector wel een bemoeilijkende factor is).
 - b. Minder onderwerpen en meer verdieping bij studiedagen (informatie op internet vaak interessanter dan bijeenkomsten zelf)
 - c. Het uitnodigen van meer gastsprekers tijdens bijeenkomsten, bijvoorbeeld uit de wetenschap.
 - d. Meer bijeenkomsten organiseren die verspreid over het land worden aangeboden, zodat NME centra in een uithoek van het land ook ergens heen kunnen.
 - e. Overzicht van waar welke organisaties mee bezig zijn en wie waar mee bezig is.
 - f. Betere uitwisseling van plaatselijke centra met landelijke centra
 - *Ideeën voor doorstroom wetenschappelijke kennis*
 - a. Het uitbrengen van wetenschappelijke rapporten die leesbaar zijn en praktisch gericht.
 - b. Het ontwikkelen van bijscholingen NME op wetenschappelijk gebied (maar niet te eenzijdig op een bepaald onderwerp, dit is niet interessant voor mensen die van ver weg komen).
 - *Ideeën voor techniek*
 - a. Betere bekendheid en traceerbaarheid van de websites van lokale NME centra
 - b. Uitbreiding Podium Online met links
 - c. Algemeen meer en beter gebruik van techniek in NME
 - *Ideeën organisatiestructuur NME*
 - a. Herkenbaarheid van NME centra voor buitenwereld: gezamenlijke namen, logo's, projecten, producten
 - b. Het oprichten van een kenniscentrum zoals vroeger van IVN. Een loket voor aanvragen en overzicht van de behoeften van het werkveld.
 - c. Ontwikkeling van een structureel aanbod op maat voor scholen door NME centra

Figuur 6: Voorbeeld onderdelen kennisinfrastructuur van het ANMEC

Interne kennisinfrastructuur:

1. Vast gebruik van email
2. Opzet van een relatievolgsysteem (informatie over organisaties, personen, nieuwsbrieven koppelen aan projecten en individuen)
3. Lunchbijeenkomsten, informeel, ad hoc en eveneens op afspraak tijdens werkoverleg
4. Team bijeenkomsten (2x per jaar)
5. Consulantenoverleg (inhoudelijk, 1x per maand)

Team en consulenten overleggen worden zoveel mogelijk beperkt omdat er al veel bijeenkomsten zijn van structurele aard. Er is behoefte aan meer informele bijeenkomsten.

Externe kennisinfrastructuur:

1. Uitgave van drie nieuwsbrieven:

- a. Nieuwsbrief bestemd voor directie en leerkrachten PO. Deze wordt per mail verzonden en is te downloaden. Een school heeft de keuze tussen een papieren en een digitale versie als pdf.
- b. Nieuwsbrief voor NME aanbieders. Anmec heeft een coördinerende functie binnen het lokale NME werkveld. Verschijnt 2x per jaar voor de NME medewerkers in Amsterdam
- c. Nieuwsbrief voor medewerkers van schooltuinen (13). Schooltuinen horen niet bij het Anmec, maar worden wel door Anmec gefaciliteerd. Deze facilitatie betreft de inhoud van lessen en lesmethoden. De nieuwsbrief verschijnt 4x per jaar. Teksten worden door educatieve medewerkers van de schooltuinen zelf geschreven. Anmec faciliteert hier meer in redactie en vormgeving.

2 Overzicht van het aanbod voor het NME onderwijs. Een overzicht van alle aanbod, ook van andere organisaties, maar niet gekoppeld aan methoden. Wel is het mogelijk te zoeken per leerjaar en op thema. Een gevaar schuilt in de overload van docenten met zulk groot aanbod. Vroeger werd een dik boekwerk naar de scholen verzonden met daarin het volledige aanbod. Nu niet meer. Nu kan er worden doorgelinkt naar websites van aanbieders om up- to- date te blijven en docenten zelf een keuze in kwaliteit te laten maken. Daarnaast is er overleg met de aanbieders ivm het gratis aanbieden van NME aanbod. Alleen gratis aanbod komt op de website te staan. Contacten met basisscholen vinden via 3 kanalen plaats.

3. Lokale werkbezoeken

De werkbezoeken aan NME medewerkers vinden 4x per jaar plaats. Het is een Amsterdams netwerk, bedoeld voor professionalisering, stimulering, enthousiasmering van NME medewerkers. Eenmaal per jaar wordt er ook een buitenactiviteit georganiseerd, bijvoorbeeld een educatief natuurpad. Anmec organiseert dit. Daarnaast zijn er ook ad hoc werkbezoeken voor Voortgezet Onderwijs in Rotterdam en Den Haag

4. Overleg stadsdelen

- a. Schooltuinmedewerkersoverleg 6-8 x per jaar
- b. NME coördinatorenoverleg, ter stimulering van de samenwerking met stadsdelen 4x per jaar

5. Trainingen voor NME organisaties

Bijvoorbeeld over fondsenwerving, pr-marketing, projectmanagement. De expertise wordt elders vandaan gehaald (1-2x per jaar).

6. Landelijke netwerken

Het Anmec is lid van de ‘ Club van 10’, GDO, VEN, de wisselwerkcommissie (4/5 x per jaar), neemt deel aan het podium voor de wisselwerkdag (met oa NME Culemborg, IVN als projectleider, Staatsbosbeheer, CNME Maastricht). Kennis hier opgedaan wordt doorgesluisd naar het lokale netwerk. Thema’s die worden gekozen vinden aansluiting op strategisch beleidsplan en politieke en maatschappelijke trends.

7. Regionale steunpunten bijeenkomst

Bijeenkomsten op provinciaal niveau. Uitwisseling en afstemming om lokaal veld te kunnen ondersteunen.

5.2 Landelijke organisaties met NME als deelactiviteit

5.2.1 Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer

Hardware

Educatieve missie:

Deze organisaties hebben als gemeenschappelijke noemer ‘ natuur’ en ‘betrokkenheid’ in hun missie.

De rol van technologie

Beide organisaties benadrukken het feit dat techniek slechts ondersteunend in het werk is. Het educatieve werk draait om activiteiten buiten en het beleven van natuur. Techniek wordt gebruikt voor de verspreiding van gegevens, zoals via de website waarbij het educatieve aanbod en activiteiten worden getoond. Er worden op beperkte schaal analyses uitgevoerd van gegevens die van de website worden binnengehaald en ICT wordt eveneens ingezet voor het uitlenen van educatieve materialen en het boeken van excursies. Bij Staatsbosbeheer wordt gewerkt aan het vormgeven van een speciale kinderwebsite binnen de eigen website.

De organisaties zoeken naar een betere inzet van techniek bij educatie. Puur technische zaken en vormgeving worden veelal uitbesteed (Staatsbosbeheer).

Software

Soorten kennis nodig om educatieve missie te bereiken:

De organisaties delen het grote belang van kennis over educatie en voorlichting, gevolgd door kennis van de doelgroep en het kunnen samenwerken (in netwerken, met scholen).

Voornaamste competenties van educatieve medewerkers:

Voor beide organisaties is het kunnen inleven in de doelgroep en hen kunnen prikkelen van groot belang of voorwaardelijk voor goede educatie. Zij zien daarnaast zowel sociale, mondelinge en schriftelijke vaardigheden als van doorslaggevende betekenis voor educatieve medewerkers.

Staatsbosbeheer voegt hier onderwijskundige competenties aan toe.

Ondersteuning van competentieontwikkeling

- *Interne competentieondersteuning*

Beide organisaties selecteren mensen met competenties aan de poort via taakomschrijvingen en/of functieprofielen. Daarnaast worden er checklists gebruikt bij het ontwikkelen van educatieve producten en/of goede educatie. Tijdens functioneringsgesprekken wordt besproken of verdere aanvulling van kennis/vaardigheden nodig is. Collega's kunnen elkaar ondersteunen in hun competentieontwikkeling. Zo worden nieuwe boswachters bij Natuurmonumenten ondersteund door de 'medewerkers jeugd' uit hun eigen regio. Staatsbosbeheer kent een speciaal opleidingsplan voor medewerkers. Deze is in te delen in plannen voor specialisten en uitvoerders. De eerste meer vakinhoudelijk, de tweede meer gericht op doelgroepen kennis, communicatie, excursies.

- *Externe competentieondersteuning*

Externe competentieontwikkeling wordt gerealiseerd via samenwerking in landelijke projecten en producten, zoals in het project ‘Woordvoerders’ van Staatsbosbeheer en het IVN over kennis- en netwerkverbreding, is er bijscholing voor mensen met een specifieke functie of als individu (bij Staatsbosbeheer ook in het kader van een opleidingsplan), worden er externe cursussen en workshops gevolgd bij veel verschillende organisaties, zoals ondermeer IVN en Veldwerk Nederland, maar ook bij gemeenten. Bij Natuurmonumenten worden cursussen of workshops gevolgd bij organisaties die o.a. met jeugd te maken hebben, zoals IVN, communicatiebureau’s, Scouting, Jong Groen, en andere projecten. Werknemers kunnen zich hiervoor inschrijven.

Kennisbronnen (deel 1)

Boeken

Er werden geen gemeenschappelijke belangrijke boeken genoemd die van belang zijn voor natuur- en milieueducatie. Wel werden gemeenschappelijke onderwerpen van boeken aangetroffen, zoals literatuur over natuurbeleving en wetenschappelijke rapporten van LNV en WUR (waaronder rapporten over jeugd en natuurbeleving).

Websites

Beide organisaties noemden geen websites die educatief medewerkers regelmatig raadpleegden. Als reden hiervoor werd genoemd dat websites of teveel persoonsgebonden zijn of door mensen uit het veld genoemd zouden moeten worden.

Tijdschriften

Als belangrijke tijdschriften werden genoemd: Ouders en opvoeding, Podium, Natuur aan de Basis, Natuur Kidskrant, Wildzoekers, Mens en Natuur.

Overige kennisbronnen

Nieuwsbrieven van verschillende organisaties, waaronder van adviesbureaus over jongerenthema’s en de (werk)praktijk.

Kernactiviteiten

- a. Beide organisaties houden zich met advisering in natuureducatie (gekoppeld aan projecten en uitwisseling met derden zoals potentiële of reguliere gebruikers, partners en /of gekoppeld aan de uitvoering in de terreinen) en activiteiten in het veld bezig.

- b. Staatsbosbeheer werkt daarnaast aan educatieve projecten/pilotprojecten, aan beleidsadvisering richting LNV en zorgt voor interne advisering (landelijk en regionaal). Op lokaal niveau wordt er meer aan projecten gewerkt via deelname aan projectgroepen, zoals de wildzoekersadviesgroep, waaraan Natuurmonumenten eveneens deelneemt.

Voornaamste educatieve activiteit:

- a. Er is geen specifieke volgorde in belangrijkste activiteiten aan te geven. Beide organisaties bieden NME activiteiten aan voor verschillende doelgroepen, ondersteunen, doen (op beperkte schaal) onderzoek, informeren doelgroepen, bediscussiëren en bekritisieren, wisselen uit. Zij maken nauwelijks. Bezoekerscentra vormen belangrijke kenniskanalen, maar de wijze waarop kennis hierin doorstroomt is afhankelijk van de wensen van de doelgroep, de interesse van de mensen die in de bezoekerscentra werken en de locatie zelf. Bij Natuurmonumenten zijn de voornaamste educatieve activiteiten scholenprogramma's, gezinsactiviteiten, zelfstandige activiteiten, WILDzoekers. Ook willen zij spreekbeurtenpakketten gaan ontwikkelen voor leerlingen.
- b. Natuurmonumenten introduceerde in 2008 nieuw jeugdbeleid waarbij meer aandacht besteed wordt aan de evaluatie van de huidige activiteiten en ook meer onderzoek wordt gedaan naar de behoeften van scholen.
- c. Staatsbosbeheer heeft specifiek educatiebeleid ontwikkeld (vanaf 2006) en besteedt daarbij aandacht aan de uitwerking naar de doelgroep jeugd.

Het leveren van kennis aan externen

Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten leveren kennis op het gebied van natuurterreinen en natuurbeleving en ontwikkelen lesprogramma's en materialen, vaak samen met derden (zoals onderwijsadviesbureaus) en bieden kennis aan anderen via de inrichting van maatschappelijke stages en internetpagina's. Natuurmonumenten benadrukt de levering van kennis via (ad hoc) samenwerkingsprojecten.

Orgware

Aard van interne kennisuitwisseling

Bij beide organisaties vindt standaard binnen de organisatie een uitwisseling van zowel expliciete en impliciete kennis plaats. Hierbinnen ligt de nadruk in het algemeen op impliciete kennisdeling. De nadruk kan echter wel per thema verschillen en zorgt in veel gevallen iemands vooropleiding voor een basis aan expliciete kennis. Tijdens werkoverleg kan toegewerkt worden naar een verdere gezamenlijke opbouw van kennis, via bijvoorbeeld kennis- en ervaringsuitwisseling over projectaanpak, buitenactiviteiten en de uitvoering van projecten.

Functie van kennisuitwisseling

Beide organisaties gebruiken kennisuitwisseling met name voor het combineren van ervaringen (socialiseren) en het omzetten van informatie in ervaring (internaliseren). Kennisuitwisseling legt hierbij een basis voor het goede verloop van projecten en vergroot de eigen kennis over specifieke onderwerpen.

Kennisbronnen (deel 2)

Samenwerkingspartners

Gedeelde samenwerkingspartners in NME zijn IVN Landelijk en elkaar. Daarnaast wordt in belangrijke mate samengewerkt met organisaties als Vogelbescherming, Natuurschool, Nationale Parken, Natuurcollege, Wereld Natuur Fonds, Gelders Landschap en de Landschappen, NME centra, NJN, LBN, Universiteit Utrecht, Het Bewaarde Land, lokale IVN afdelingen, bezoekerscentra.

Netwerken

Netwerken zijn de reeds genoemde samenwerkingspartners, aangevuld met ondermeer Vlinderstichting, SOVON, Jeugdbonden, LNV, scholen en Pabo's.

Kenniscultuur

In beide organisaties wordt kennisvorming en deling erg gestimuleerd, maar heeft de werknemer ook eigen verantwoordelijkheid. Bij Staatsbosbeheer staat de praktijkervaring, 'het doen' voorop. Tegenwoordig wordt daar ook, zeker voor het onderwerp jeugd, meer gewerkt naar het gezamenlijk opleiden van functiegroepen, o.a. in het kader van de 'specialisatie boswachters'. In de praktijk wordt onder meer door de brede taakstelling van werknemers, uit tijdgebrek en uit het feit dat veel verantwoordelijkheden laag in de organisatie liggen, veel verantwoordelijkheid aan de werknemer gegeven voor de eigen ontwikkeling. Dit houdt ook een vrijheid in om zelf te bepalen of er tijd en geld gestoken wordt in het volgen van cursussen en het bezoeken van activiteiten. Er is wel toestemming nodig voor het volgen van cursussen en het doen van activiteiten buiten de organisatie. Bij Natuurmonumenten wordt vaak gezamenlijk besloten of een activiteit wordt opgepakt door de organisatie. Wel mag meer aandacht aan interne kennisuitwisseling worden besteed, zoals het voor elkaar houden van presentaties.

Kennisbehoefte

Staatsbosbeheer geeft aan dat de exacte kennisbehoefte wisselt, afhankelijk van welk doel er op dat moment wordt nagestreefd. In het algemeen wordt gesteld dat er behoefte is aan:

- *Sociale kennis*
 - a. Kennis over doelgroepen,
 - b. De behoefte van scholen

- c. Het gebruik maken van kennis van anderen (zonder teveel kosten)
- d. Kennis van het verbinden van de binnenwereld van de school en de buitenwereld
- e. Kennis van potentiële samenwerkingspartners
- f. Kennis over organisaties (wie zijn ze, wat doen ze)
- g. Het leren kennen van medewerkers, behoefte aan kennismakingsdagen

- *Vakinhoudelijke kennis*

- a. Educatietrends
- b. Landelijke en lokale thema dagen.

Bedrijfsmatige kennis

- a. Belangenbehartiging NME bij scholen, overheid en beleid (bijvoorbeeld met betrekking tot de verschillen in houding van OCW en LNV in relatie tot NME).

Hindernissen bij het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis

- *Culturele hindernissen*

- a. Het werken met scholen is voor Natuurmonumenten niet echt iets nieuws, maar is wel iets waar mensen op ingesteld moeten raken en waar ruimte is voor verdere ontwikkeling en verbetering.
- b. Er is bij Staatsbosbeheer sprake van een wisselende mate van kennis en enthousiasme bij de beslissers over educatie. Voor de afdeling educatie is het daarom belangrijk dat deze mensen het belang kennen van educatie binnen het hele taakveld van Staatsbosbeheer. Dit hangt ook samen met de aansturing van LNV (de grootste financieringsbron) met betrekking tot de ‘gastheerproducten’. Het is moeilijk om een duidelijke taakstelling gekoppeld aan financiering te ontwikkelen vanwege de hoeveelheid variabelen die meespelen.
- c. De eigen ambitie van educatie is heel hoog, waardoor er altijd een gebrek aan tijd is om alles te realiseren.

- *Personele hindernissen*

Door het gebrek aan tijd om alle ambities te realiseren, komt men handen tekort.

Ideeën voor een betere kennis doorstroom binnen de NME sector

- *Ideeën voor samenwerking*

Meer samenwerking tussen de verschillende NME centra en vervolgens uitwisseling naar landelijk niveau.

- *Ideeën voor NME organisatiestructuur*

Structurele subsidies zijn nodig om samenwerkingsverbanden te bestendigen

5.2.2 Bezoekerscentra, natuurmusea, dierentuinen en hortus

Hardware

Educatieve missie:

De organisaties kenmerken zich door een grote variatie aan centrale thema's, waarbinnen 'natuur' en 'cultuur' even vaak en het meest worden gedeeld, gevolgd door 'recreatie/toerisme'. Als laatste komen de woorden 'waardering' en 'betrokkenheid' nog in enkele gevallen voor.

De rol van technologie

Techniek is relatief sterk aanwezig bij deze organisaties. Het wordt ingezet voor opslag, bijvoorbeeld via GIS en PDA, communicatie zoals intern gebruik van blackboard achtige omgevingen en email, en verspreiding via websites en online booking systemen voor docenten, digitale websites waarbij lespakketten kunnen worden gedownload. Veel organisaties gebruiken de techniek ook voor analyse en verwerking van bezoekersgegevens, prijzen en kwaliteit, bij speurtochten in de vorm van handcomputers, bij het zelf ontwikkelen van materialen, bij projecten, programma's en spelletjes als VIVIAN (ipv Triviant), het volgen van digitale experimenten van anderen (zoals de websessies van Naturalis en Ecomare), bij tentoonstellingen en audiotours. Technische installaties als waterpompen, boilers, warmtekoppelingen worden aan kinderen getoond voor het zelf ervaren van techniek. Er is belangstelling voor verdere ontwikkeling van de digitale leerling-omgeving. Soms wordt hierbij samengewerkt met andere organisaties zoals VTB.

Software

Soorten kennis nodig om educatieve missie te bereiken:

- *Vakinhoudelijke kennis*
 - a. Kennis over natuur (meest genoemd),
 - b. Kennis over educatie, voorlichting en duurzame ontwikkeling
 - c. Kennis van landschap, kunst en cultuur, architectuur
 - d. Specialistische kennis (bijvoorbeeld horticulturele, botanische kennis of kennis over diervverblijven).

- *Sociale kennis*
 - a. Kennis van communicatie
 - b. Kennis van relatiebeheer
- *Bedrijfsmatige kennis*
 - a. Kennis van wetgeving
 - b. Kennis van marketing en sales, toeristische marketing, bezoekersmanagement

Voornaamste competenties van educatieve medewerkers:

- c. *Sociale competenties*
 - a. Verzorgen van lessen voor de verschillende doelgroepen
 - b. Onderhoud van netwerken
 - c. Samenwerken met anderen.
 - d. Inlevingsvermogen en goede omgangsvormen zoals tonen van respect
 - d. *Onderwijskundige competenties*
 - a. Didactiek
 - b. Het kunnen ontwikkelen van een creativiteitsprogramma
 - c. Overdracht van informatie
 - d. Kennis van methodieken
 - e. Schriftelijke en mondelinge vaardigheden
- *Vakinhoudelijke competenties*
 - a. Specialistische kennis op een terrein is in sommige gevallen nodig, zoals over schapenhouderij (Zeeland) of veldkennis rond biologie en historie van het waddengebied (Ecomare).
- *Technische competenties en vaardigheden*
 - a. Digitale kennis en technische kennis (bijvoorbeeld voor het houden van websessies in een klas).
- *Overige competenties en vaardigheden*
 - a. Kunnen organiseren
 - b. snel kunnen schakelen of versnellen
 - c. out of the box denken
 - d. moed en lef hebben,
 - e. zorgvuldigheid

- f. projectmanagementvaardigheden.

Ondersteuning van competentieontwikkeling

- *Interne ondersteuning*

- a. trainingen (bijvoorbeeld onderwijs- en mediatraining, schrijfcursus, leren rondleidingen geven)
- b. lezingen gehouden door medewerkers die specialist zijn op een bepaald terrein.
- c. Er wordt verwacht dat mensen vakliteratuur en kennis over maatschappelijke trends bijhouden
- d. mensen leren ook tijdens het werk van elkaar.
- e. Sommige organisaties maken gebruik van intervisie en er wordt daarbij toezicht gehouden dat het daadwerkelijk gebeurt.
- f. In diverse organisaties wisselen verschillende afdelingen van een organisatie structureel informatie uit, bijvoorbeeld de afdeling educatie en marketing.

- *Externe ondersteuning*

- a. Cursussen gevolgd door individuele of groepen educatieve medewerkers, als gevolg van een individuele behoefte om zich te bekwamen of door tussenkomst van het MT. Zo worden cursussen presentatietechniek, organiseren, didactiek of projectmatig werken gevolgd.
- b. Scholingsdagen of cursussen van bijvoorbeeld de Nederlandse Museum Vereniging (NMV) of Brabantse Museum Vereniging (BMV) rond publiekscennis en verhalen vertellen.
- c. Samenwerking met andere organisaties wordt eveneens gezien als competentieopbouw, zoals het gezamenlijk ontwikkelen van lesmodules met NME Centra of het deelnemen aan projecten (bijv. Scholen voor Duurzaamheid van IVN).
- d. Wetenschappers geven lezingen over actuele zaken in hun vakgebied
- e. Bezoeken van congressen, zoals van het NOT en NIBI,
- f. Uitwisselingsdagen met zusterorganisaties in het buitenland (De Kleine Aarde)
- g. Bezoeken van contactdagen

De financiële situatie waarin een organisatie verkeert beïnvloedt de mogelijkheid om aan cursussen en studiedagen deel te nemen. Één organisatie heeft aangegeven om deze reden geen actieve externe ondersteuning voor competentieontwikkeling te kunnen aanbieden. In deze organisatie wordt daarom sterker geselecteerd aan de poort op het binnenhalen van mensen met de juiste competenties.

Gebruikte kennisbronnen (deel 1)

- *Boeken*

Opvallend is dat er vrijwel geen enkele overlap zit in de genoemde boeken van de verschillende organisaties. Alleen de beide dierentuinen noemen het boeksoort ‘encyclopedieën’. Wat thema’s van boeken betreft noemden de organisaties met name boeken over flora en fauna. Daarnaast werden boeken over onderwijsmethoden, natuurbeleving, boeken over de ijstijd en natuurhistorie (wetenschappelijke boeken en artikelen hierover), fotografie, sfeerplaten (van National Geographic), Handboek Nederlandse Pers, boeken over systeemtheorie en publicaties van collega organisaties genoemd. Enkele organisaties noemden boeken ietwat verouderd als informatiebron gezien de snelle maatschappelijke en klimatologische veranderingen. Een andere organisatie roemde juist de eigen bibliotheek.

- *Websites*

Het meest genoemd zijn Kennisnet, Google en Wikipedia. De dierentuinen bezochten regelmatig websites van andere dierentuinen (in binnen en buitenland) en organisaties specifiek voor dierentuinen als Nederlandse Vereniging voor Dierentuinen (NVD), EASA en WASA. Verder: examenblad, CFI, IUCN, Diversityweb, WNF, Dierenbibliotheek, Vrijwilligerssites, NME organisaties, IVN Consulentenschap.

De natuurmusea noemden met name de websites van andere natuurmusea, maar ook sites van dierentuinen, museumeducatieve websites, sites voor natuur- en cultuuronderwijs, Smythsonian, Digischool, Zeeinzicht, Soortenbank. Natuurpark Hoge Veluwe en de Hortus voegden nog toe: Universiteit Leiden, Nederlandse Museum Vereniging, Botanic Gardens Conservation International (BGCI), Natuurbeheer sites, Overheid.nl, LNV loket, Provincie Gelderland en de Staatscourant. De bezoekerscentra noemden nog: Milieu centraal, Senternovem, LNV website, websites van collega-organisaties in het buitenland, websites over dierhouderij.

- *Tijdschriften*

- a. Door de dierentuinen werden genoemd: tijdschriften van andere dierentuinen, National Geographic, Geographic Junior, Dierenvakbladen.
- b. Door de bezoekerscentra werden nauwelijks tijdschriften genoemd. De voorbeelden die wel genoemd zijn: Energy + , Het Schaap en Suffolk Stamboek
- c. Door de natuurmusea genoemd: N fox, Bionieuws, Museumvisie, ICT tijdschriften, Natuur aan de Basis, Mens en Natuur, Podium, Grasduinen, NME bulletin, jeugdbladen Zwapiti, Quest, techniek en NIBI.
- d. Door Natuurpark de Hoge Veluwe en Hortus Leiden: Museumvisie, Natuur aan de Basis, Bulletin Cultuur en School, Vakblad Natuurbeheer, Boomblad, Grondig (GPG).

- *Overige kennisbronnen*

Nieuwsbladen van Senternovem en IUCN, VVV, collega musea, collega botanische tuinen, Alterra, Green Key (duurzaamheid en milieubarometer), Gelders erfgoed en landelijke dagbladen, eigen werknemers en verhalen van bezoekers aan de eigen locatie.

Kernactiviteiten

Kennis over natuur- en milieueducatie wordt op verschillende manieren verspreid. De natuurmusea noemen landelijke projecten en samenwerkingsverbanden met andere musea, maar ook ontwikkeling van educatieve producten, trainingen en uitvoering van projecten en media-activiteiten. De bezoekerscentra leveren kennis via het ontwikkelen van lessen of lesbrieven, het geven van advies en training of via stageplaatsen, lezingen en projecten waaraan deelgenomen wordt. De dierentuinen, natuurpark en hortus ontwikkelen lessen en projecten, maar kunnen zich ook met training en advies bezighouden en houden netwerkbijeenkomsten en media-activiteiten.

Voornaamste educatieve activiteit:

De organisaties houden zich met veel soorten activiteiten bezig, vaak met een wisselende nadruk op het (eenzijdig) informeren, ondersteunen en adviseren. Uitwisseling en onderzoek worden eveneens regelmatig genoemd. Makelen en schakelen wordt nauwelijks gedaan. De nadruk voor een type activiteit kan verschillen per doelgroep.

Figuur 7: Natuurmuseum Brabant ; voorbeelden van activiteiten uit het educatieve aanbod

1. *Tentoonstellingen* (hoofdactiviteit, traditioneel via bijvoorbeeld de speurtocht op papier of digitaal via een handcomputer (pda) met educatieve spelletjes voor kinderen van basisscholen (zoals “Vivant” waarin het gaat om inleving in een dier vanaf geboorte tot dood die in vier zalen wordt uitgeleefd).
- 2 *Workshops voor kinderen* als braakbalpluizen, oertijdlab (fossielen), en voor volwassenen (bedrijven) het ontdekken van competenties via een vergelijking tussen mens en dier.
3. *Themagerichte activiteiten* zoals museumweekend, activiteiten in samenwerking met de Nederlandse Archeologie Vereniging of WEGA (voor sterrenkijken).
4. *Kinderfeestjes*, speels en interactief, zoals Troef en Co (detectivebureau)
5. *Informatiecentrum voor bezoekers* die naslagwerken willen raadplegen, zowel boeken als digitale programma’s over natuur en milieu
5. *Veldwerk voor PO en VO* in drie gebieden rond Tilburg
6. *Het maken en uitwerken van materialen, tentoonstellingen, lesprogramma’s* voor PO en in mindere mate VO.
7. *Museumkoffers* (leskisten) met nadruk op objecten die worden uitgeleend ter ondersteuning van de lessen van docenten, zoals de fossielen leskist.

8. *Uitleenen van objecten* in perspex doosjes en opgezette dieren, ook voor leerkrachten en wandplaten uitleen

9. *Haal- en- brengservice voor het onderwijs*. Inschrijving op internet voor 1 week lenen van materialen.

Het leveren van kennis aan externen

Er valt nauwelijks een beschrijving te geven van de soorten kennis die deze groep levert aan externen. Het varieert van vakinhoudelijke kennis als het ontwikkelen van leerlijnen van cultureel erfgoed , biologische en geschiedkundige kennis over de Waddenzee, tot natuur in de stad en onderwijskundige kennis zoals kennisoverdracht aan kinderen. Ook bedrijfsmatige kennis, zoals managementadvies, technische kennis en (in mindere mate) sociale kennis wordt aan anderen geleverd. Opvallend is de grote mate van kennislevering via samenwerkingsprojecten en netwerken en het (ad hoc) leveren van kennis op aanvraag.

Orgware

Interne kennisuitwisseling

Voor vrijwel alle organisaties is het intern uitwisselen van zowel impliciete als expliciete kennis standaard. De mate waarin het een of ander wordt uitgewisseld verschilt sterk per organisatie en kan eveneens worden beïnvloed door nieuwe werkwijzen bij de Pabo's of nieuwe wetgeving, waardoor tijdelijk meer aandacht ligt bij expliciete kennisuitwisseling. Veel impliciete en expliciete kennis wordt tijdens structureel werkoverleg of theepauzes uitgewisseld.

Functie van kennisuitwisseling

Meest genoemd is het omzetten van informatie in ervaring (internaliseren) en als tweede het combineren van ervaringen (socialiseren). Kennisuitwisseling dient hierbij onder meer om identiteit in het werk te zoeken, het voortdurend ontwikkelen en verbeteren van producten, het vergroten van kennis voor ieder individu, het voorkomen van afhankelijkheid van 1 persoon, het opdoen van nieuwe ideeën en inspiratie, het vergroten van draagvlak, het hebben van plezier in het werk en doelgroepen leren thuis toepassen wat hen door de organisatie geleerd is.

Kennisbronnen (deel 2)

- *Samenwerkingspartners*

Bij de samenwerkingspartners is er geen enkele organisatie die 'eruit springt'. De partners zijn erg gevarieerd:

- a. Onderwijs/onderzoeksinstituten en organisaties als universiteiten, Windesheim, NIOS en Imaris, PO en VO scholen, NIBI en SLO
- b. Samenwerkingsverbanden van organisaties als Samenwerkingsverband Science Centers en de deelnemende partners daarbinnen in projecten van ESERO als Industrien, Museon, Nemo), Museum Groep Leiden, netwerk bezoekerscentra
- c. Natuur- en natuurbelevingorganisaties als Nationale Parken, IVN, Stichting Veldwerk Nederland, Natuurmonumenten, Het Bewaarde Land, Stichting Noordzee, NME Centra, natuurmusea
- d. Gemeenten en provincies.
- e. Ministerie LNV als subsidiegever
- f. Overig: CIST(Cultuur in de School Tilburg)

- *Netwerken*

- a. Door de dierentuinen werden genoemd: NVD, EASA, WASA, IAPA, ESERO, Naturalis, ANMEC, LNV, provincie.
- b. Door de bezoekerscentra werden genoemd: netwerk bezoekerscentra, gemeente en provincie, het klimaatverbond van gemeenten, IVN, Stichting Aardewerk, Klimaatbureau netwerk, Collusie, netwerk van zelfstandige ondernemers rond De Kleine Aarde, LNV.
- c. Door de natuurmusea werden genoemd: Netwerk museum en school, netwerk bezoekerscentra, netwerk museale sector, gemeenten en netwerk van gemeenten, provincie, IVN, milieucentra, waterleidingmaatschappij, KNNV, docentenoverleg scholen.
- d. Door het Nationale park de Hoge Veluwe en Hortus Leiden werden genoemd: Nederlandse Museum Vereniging, Nederlandse Vereniging Botanische Tuinen, Botanic Garden Education Network, Botanic Garden Conservation International, Veluwe Commissie, Veluwe natuurterrein beheerders, Unie van Bosgroepen, Samenwerkende Nationale Parken.

Kenniscultuur

- *Houding ten opzichte van kennisontwikkeling en uitwisseling*

Vrijwel iedere organisatie noemt de kenniscultuur in de organisatie positief. Kennisvorming en deling wordt erg gestimuleerd. De helft van de organisaties geven aan dat de werknemer zelf ook verantwoordelijk is voor kennisvorming en deling. Verschillende organisaties maken een ontwikkeling door van meer intern gericht naar meer extern gerichte kennisvorming, waardoor er nieuwe samenwerkingsverbanden met andere organisaties ontstaan, zoals met Hogescholen of NME centra.

- *Stimuleren van kennisontwikkeling en uitwisseling*

- a. Experts worden uitgenodigd tijdens onderwijsoverleggen.

- b. Management van kennis lijkt steeds belangrijker te worden, aangezien er heel veel kennis is en weinig tijd om overal van op de hoogte te blijven. Een organisatie (Natuurmuseum Brabant) noemt het structurele contact dat zij hebben met een klein groepje scholen, die dienen als ‘pilot’ voor nieuwe lessen en projecten. Deze scholen komen zelf ook met vragen over onderwijsmaterialen of verzoeken voor het samenstellen van lessen over bepaalde onderwerpen.
- c. Een organisatie kan het zich financieel niet veroorloven om kennis te importeren in de vorm van cursussen en studiedagen en noemt zichzelf daarom een organisatie van “zelfsturende professionals”. Kennis wordt hier vooral intern gedeeld.

Kennisbehoefte

- *Vakinhoudelijke kennis*
 - a. Buitenactiviteiten rond bepaalde thema’s
 - b. Specialistische thema’s als klimaat, voeding, mobiliteit en de relatie tussen thema’s
 - c. Wetenschappelijke kennis van het vakgebied
 - d. Onderwijsontwikkelingen
- *Onderwijskundige kennis*
 - a. Didactiek, presentatietechnieken
- *Sociale kennis*
 - a. informatie over welke organisaties er zijn, wat zij doen
 - b. uitwisseling van ervaringen, inzichten en meningen over actuele thema’s
 - c. inzicht in machten en krachten van het veld, onzichtbare informatiestromen, culturen
 - d. samenwerkingsmogelijkheden met andere organisaties
 - e. kennis over werkwijze van scholen (adresgegevens, verantwoordelijkheden, contactpersonen)
 - f. kennis over verschillende doelgroepen
- *Bedrijfsmatige kennis*
 - a. Toepassingsmogelijkheden van ICT
 - b. Productontwikkeling in algemene zin
 - c. Financieringsmogelijkheden
 - d. Marketing
 - e. Kennismanagement (waar vind je kennis en hoe behoud je het binnen de organisatie)
 - f. Projectmanagement
 - g. Gebruik nieuwe media

Hindernissen bij het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis

- *Financiële hindernissen*

Negen organisaties noemen financiële hindernissen voor kennisontwikkeling en deling. Deze betreffen:

- a. Het nadelige effect van het moeten werken met op ‘ vernieuwing’ gerichte projectsubsidies, terwijl subsidie op continuering of update nodig is
- b. Het niet kunnen inzetten van geld voor structurele zaken omdat de structurele werkkrachten hiervoor ontbreken en daarom uitgeweken moet worden naar incidentele projecten
- c. De hoge kosten voor promotie en drukwerk
- d. De hoge kosten voor het up to date houden en ontwikkelen van onderwijsmaterialen
- e. De hoge kosten van materialen die door andere organisaties zijn ontwikkeld
- f. De hoge kosten voor onderhoud ICT
- g. De hoge kosten voor een interne coördinator vrijwilligers
- h. De hoge kosten voor de inzet van deskundigen/ specialisten.

- *Personele hindernissen*

- a. Gebrek aan structurele krachten die kunnen werken aan structurele projecten
- b. Tijdelijke krachten, vrijwilligers en parttimers kunnen opeens vertrekken of zijn niet beschikbaar
- c. Gebrek aan personeel tijdens seizoenspieken
- d. Gebrek aan specialisten, zoals systeembeheerders
- e. Te weinig personeel om alle ideeën en ambities ten uitvoer te brengen
- f. Te weinig tijd en dus mensen om het educatieve materiaal een update te geven. Het materiaal veroudert snel.

- *Culturele hindernissen*

- a. De invloed van de publieke media die graag wil dat je meegaat in allerlei nieuwe ontwikkelingen, terwijl de gebruiker niet zo ver is. Nieuwe mediatechnieken zijn verleidelijk maar kennen haken en ogen; de distributeur kan een zwakke schakel blijken en als het onderhoud of gebruik ingewikkeld is belandt de innovatie in de kast.
- b. Het tempo van verschillende disciplines verschilt. De afdeling marketing en sales willen als een speer vooruit. Educatie heeft juist vaak meer tijd nodig om tot rijping te komen.
- c. Zoeken naar de invulling van de educatieve opdracht richting scholen. Nu is er een lappendeken van initiatieven van zoveel organisaties richting scholen. Partijen moeten worden gebundeld. Dit kan in een digitaal platform of portal, maar ook in het oprichten van een kenniscentrum.

- d. Wereldwijde persaandacht voor een issue waar de organisatie mee bezig is heeft prioriteit.

- *Praktische en logistieke hindernissen*

Hindernissen door locatie. Wensen van publiek en de eigen mogelijkheden komen niet altijd overeen. Zo zijn er beperkingen door de vestiging in een historische binnenstad.

- a. Werken in een buitengebied vereist dat er rekening gehouden wordt met vochtigheid. Dit kan educatieve materialen en instrumenten beïnvloeden. Daarnaast is er het gevaar van diefstal.
- b. Randvoorwaarden die betrekking hebben op het aanbod dienen als leidraad voor ons. Een historische collectie planten kan niet zomaar worden ingezet als picknickplaats of boomklimpark.

- *Materiële hindernissen*

- a. Een organisatie noemt ruimtegebrek als belemmerend voor kennisontwikkeling en deling.
- b. Materialen moeten worden aangepast bij gebruik in een buitenlocatie

- *Overige hindernissen*

- a. Gebrek aan inhoudelijke kennis op specifieke deelgebieden: ICT, natuur en cultureel erfgoed.
- b. Onduidelijkheid over de eigenaarschap van kennis
- c. Onduidelijkheid over de machten en krachten in NME wereld
- d. Onduidelijkheid over positie van NME organisaties en hun visie op NME en actuele zaken
- e. Onduidelijkheid over potentiële samenwerkingspartners binnen NME wereld en daarbuiten

Ideeën voor een betere kennis doorstroom binnen de NME sector

- *Ideeën voor kennisuitwisseling*

- a. Kennismakingsbijeenkomsten waarin organisaties zichzelf voorstellen en waarbij het duidelijk wordt waar de organisatie voor staat, wie welke taken heeft en wat de opinie is over actuele vraagstukken
- b. Kennismakingsbijeenkomsten van organisaties op landelijk niveau en eveneens op lokaal niveau.
- c. Inventarisatie organisaties en koppeling van informatiestromen richting gebruikers, uitwisseling via websites, portals, magazines en netwerkbijeenkomsten.
- d. Organiseren van meer uitwisselingsdagen (bijvoorbeeld voor vakgroepen)
- e. Gezamenlijke brainstormsessies voor kwaliteitsverbetering
- f. Uitwisseling via tijdelijk meelopen met een organisatie of plaatswisseling

- *Ideeën voor wetenschappelijke kennisdoorstroom:*
 - a. Afslanken van dikke onderzoeksrapporten naar handzame en leesbare rapporten die ook nog eens praktische informatie bevatten
 - b. Studiedagen verbinden met het uitkomen van wetenschappelijk onderzoek

- *Ideeën voor samenwerking*

Meer samenwerkingsprojecten opzetten. Nu werkt ieder voor zich met vaak hetzelfde eindresultaat.

 - a. Meer samenwerken buiten het eigen directe werkveld. Er wordt veel NME ontwikkeld door natuurmusea en door scholen zelf.

- *Ideeën voor beter functioneren van NME organisaties*

Betere ondersteuning door de overheid van netwerken bezoekerscentra en nationale parken

 - a. Grotere rol voor IVN en SME Advies richting NME centra, mits zij meer vraaggericht te werk zouden gaan en meer maatwerk zouden leveren, meer tweedelijns zouden werken, ondersteunend en adviserend. Deze organisaties moeten helder maken wat zij doen en dit beter met de achterban communiceren.
 - b. Meer uniformiteit in opleidingsniveau en competenties (nu vaak grote verschillen tussen NME'ers in opleiding en competentie en ervaring).
 - c. Duidelijke aanspreekpunten bij organisaties voor het vragen van advies of het beantwoorden van vragen
 - d. Betere promotie van NME

Hoofdstuk 6

Kennisinfrastructuur Cultuureducatie

6.1. Wat is cultuureducatie ?

Cultuureducatie bestaat uit een verzameling verschillende educaties: Kunsteducatie, Erfgoededucatie, Media-educatie en Literatuureducatie. Er bestaan veel definities van wat cultuureducatie is. Een brede definitie van cultuureducatie die door expertisecentrum Cultuurnetwerk Nederland wordt aangehouden, is: *‘alle vormen van educatie waarbij cultuur als doel of als middel wordt ingezet’* (website Cultuurnetwerk Nederland 140908). Het laat in het algemeen mensen kennismaken met kunst- en cultuuruitingen en verdiept het inzicht hierin. Dit kan, net zoals binnen de NME, op zowel een instrumentele als emancipatoire wijze gebeuren.

Doelstellingen van cultuureducatie zijn behalve het kennismaken of verdiepen in kunst, cultureel erfgoed en/of media en literatuur, ook het (leren) genieten, leren beoordelen, en het zelf beoefenen van verschillende vormen van cultuuruitingen.

Het beleidsterrein van cultuureducatie raakt aan dat van de amateurkunst, het onderwijs, de kunst- en cultuursector en het sociaal cultureel werk. De deelsectoren van cultuureducatie hebben alle eigen (sub)doelstellingen. Elke sector heeft daarnaast zijn eigen infrastructuur (op zowel) landelijk, regionaal en plaatselijk niveau. De definities van de verschillende sectoren en doelstellingen per sector worden door Cultuurnetwerk Nederland als volgt gedefinieerd (ibidem 140908):

Sectoren binnen cultuureducatie

Kunsteducatie

Kunsteducatie heeft betrekking op alle vormen van educatie waarbij kunst en/of kunstzinnige middelen en technieken als doel of als middel worden gebruikt. Strikter gedefinieerd is kunsteducatie doelgericht leren omgaan met kunst, als persoonlijk uitdrukkingsmiddel en als cultureel fenomeen. *‘Het doel van kunsteducatie is niet enkel het verwerven van kennis van kunstobjecten en kunstprocessen, maar tevens het bestuderen van wat deze objecten en processen bij de beschouwer bewerkstelligen: een proces van reflectie op de werkelijkheid’*. (Onderwijsraad, 2006). Via kunsteducatie maken mensen kennis met kunst en kunnen zij hun kunstzinnige talenten ontwikkelen. Kunsteducatie schoolt amateurkunstenaars en professioneel kunstenaars. Kunsteducatie omvat alle kunstvormen: muziek, dans, theater, beeldende kunst, architectuur, film, fotografie, literatuur; niet alleen tradionele maar ook moderne vormen als popmuziek, gaming, creatieve nieuwe media, mode, design, enzovoorts

Erfgoededucatie

Erfgoededucatie omvat onderwijs met en over cultureel erfgoed: materiële en immateriële sporen uit het verleden. Monumenten, archeologische vondsten of archieven zijn voorbeelden van materieel erfgoed. Tradities, verhalen, rituelen en gebruiken worden immaterieel of levend erfgoed genoemd. Cultureel erfgoed maakt de lesstof tastbaar, visueel en hoorbaar. De fysieke ervaring en de eigen omgeving spelen een belangrijke rol. Erfgoed brengt het verleden dichtbij en versterkt daarmee het historisch besef. Tegelijkertijd is het een praktisch leermiddel om de les te verlevendigen. Erfgoed kan daarom een zinvolle bijdrage leveren aan een groot aantal schoolvakken en leergebieden.

Media-educatie

Media-educatie leert mensen kundig en kritisch om te gaan met (massa)media, zowel met de klassieke (kranten, radio, tv) als met nieuwe media (internet). Media-educatie draagt bij tot grotere ‘mediawijsheid’. De Raad voor Cultuur omschrijft dit begrip als de kennis en vaardigheden waarmee burgers zich bewust kunnen bewegen in een gemedialiseerde samenleving. Media-educatie is geen apart vak, maar wordt ingezet bij diverse leergebieden zoals kunstzinnige oriëntatie in het basisonderwijs en de vakken CKV en maatschappijleer in het voortgezet onderwijs.

Literatuureducatie

Literatuureducatie is gericht op literaire competentie. Daarvan is sprake als iemand de weg weet in het brede aanbod van boeken, kennis heeft van kenmerken van literaire teksten en een beargumenteerd oordeel kan geven. In het verlengde van literatuureducatie ligt leesbevordering, het streven naar leesplezier. Beter begrip van literatuur kan daar aan bijdragen. Literatuureducatie wordt meestal tot het taalonderwijs gerekend, maar past bijvoorbeeld ook binnen het vak CKV.

6.2 Beschrijving van het cultuurwerkveld

6.2.1. Organisaties op landelijk, provinciaal en lokaal niveau; doelen en werkwijzen

Organisaties op landelijk niveau:

A. Cultuurnetwerk Nederland

Cultuurnetwerk Nederland is de enige landelijke instelling die zich op het gebied van cultuureducatie op alle genoemde terreinen van cultuureducatie beweegt. Volgens de uitgebreide en heldere informatie

op de website van Cultuurnetwerk Nederland (www.cultuurnetwerk.nl) richt de organisatie zich op het uitwisselen en verspreiden van kennis en ervaring over cultuureducatie binnen onderwijs, amateurkunst, overheid en de kunst en cultuursector. Het is opgezet als kenniscentrum, informatiecentrum, netwerkcentrum, onderzoekscentrum en adviescentrum:

Als kenniscentrum dient het als verzamelaar, beheerder, generator en verspreider van kennis over cultuureducatie (binnen verschillende educaties en binnen verschillende sferen als vrije tijd, onderwijs of culturele instellingen)

Als informatiecentrum herbergt het een collectie literatuur, les- en beeldmateriaal. Via websites, publicaties en (digitale nieuwsbrieven) wordt het vrij toegankelijke materiaal bewerkt voor verschillende doelgroepen en verder verspreid.

Als netwerkcentrum dient het als spin in het web voor alle instellingen die zich met cultuureducatie bezighouden. Het organiseert landelijke en regionale bijeenkomsten, brengt instellingen en deskundigen bij elkaar en is de brug tussen het onderwijs, overheden die zich bezighouden met cultuurbeleid, het professionele kunst- en erfgoedcircuit en de vrijetijdssector (amateurkunst en welzijn)

Als onderzoekscentrum onderzoekt het beleidsvraagstukken en de theorie en praktijk van cultuureducatie. Nieuwe ontwikkelingen en trends worden in kaart gebracht. De leerstoel cultuureducatie en participatie aan de Universiteit Utrecht is door het Cultuurnetwerk Nederland tot stand gekomen.

Tenslotte *adviseert* en begeleidt het instituut mensen en organisaties bij het formuleren van cultuureducatiebeleid en bij het vertalen van dit beleid in praktische activiteiten.

B. Sectorinstituten kunst en erfgoed, amateurkunst, landelijke instellingen voor cultuureducatie, verenigingen en onderwijsinstellingen.

Een voorbeeld van een branche- en werkgeversvereniging van de instellingen voor kunsteducatie- en participatie is De Kunstconnectie/VKV. Deze vereniging heeft 190 leden (Willems in: *Kunsteducatie; een beleidshandreiking* 2006), waarbij vrijwel iedere provinciale instelling voor kunst en cultuur en 90% van de centra voor de kunsten lid zijn. De organisatie ontwikkelt het arbeidsvoorwaardenbeleid voor de sector, sluit CAO Kunsteducatie af en helpt leden bij de uitvoering. Verder ontwikkelt het samen met de leden het strategisch toekomstbeleid, werkt aan professionalisering van de sector, cultureel ondernemerschap, kwaliteitszorg en innovatie. Een ander bekend landelijk instituut, maar dan op het gebied van erfgoededucatie is de Stichting Erfgoed Educatie Nederland dat vanaf 2007 het gebruik van erfgoededucatie in het onderwijs via deskundigheidsbevordering, advisering en de ontwikkeling en onderhoud van netwerken in de sector stimuleert.

Organisaties op provinciaal niveau:

A. Provinciale steunpunten kunst, cultuur, amateurkunst, cultuurmakelaars en-bemiddelaars, erfgoedhuizen, cultuurhuizen

Provinciale instellingen worden gesubsidieerd door de provincie. Vaak werken zij op lokaal niveau samen met de centra voor de kunsten. Zij zorgen voor directe ondersteuning van kunst- en culturele organisaties en activiteiten. In een Kulturhus of Cultuurhuis zijn verschillende instellingen op het gebied van zorg, welzijn, cultuur, educatie en zakelijke dienstverlening samengebracht in één gebouw: bijvoorbeeld een bibliotheek, VVV, de lokale omroep, kinderopvang, sociaal-cultureel werk, theater, school of huisartsenpraktijk. De bibliotheek speelt vaak een centrale rol als het gaat om informatievoorziening, educatie en cultuur. Kenmerkend voor een Kulturhus is dat de instellingen samen één (beheers)management en één programmering hebben. In sommige gevallen hebben de organisaties zich gespecialiseerd op ondersteuning van binnenschoolse educatie, dan wel op het ondersteunen van zowel de binnen- en buitenschoolse educatie als de amateurkunst. Binnen de erfgoedsector is er de laatste jaren eveneens sprake van een groeiende samenwerking van provinciale instellingen. Deze instellingen heten in sommige gevallen ‘Erfgoedhuis’. Een aantal provinciale Erfgoedinstellingen hebben in 2005 het Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland (OPEN) opgericht. Dit overleg moet de ondersteuning van erfgoed in elke provincie verstevigen en uitbreiden (Van der Putten: *Erfgoededucatie; een beleidshandreiking* 2006).

Organisaties op lokaal niveau:

A. Lokale centra voor de kunst.

Lokale centra voor de kunst zijn professionele instellingen voor kunst- en cultuureducatie. Sommige centra, zoals het Utrechts Centrum voor de Kunst (UCK) verdelen hun organisatie in twee hoofdafdelingen: Afdeling Cursussen voor particulieren, bedrijven en instellingen, waar zij cursussen, workshops, vooropleidingen en activiteiten op maat aanbieden in verschillende disciplines als muziek, dans, theater, beeldende kunst, digitale media etc. De tweede afdeling is de Afdeling Onderwijs, waar teams uit het Primair en Voortgezet Onderwijs binnen- en naschoolse activiteiten organiseren voor deze typen onderwijs en in de wijken (www.uck.nl). De centra voor de kunsten worden mede door de gemeenten gefinancierd en zijn vaak partner voor de gemeente in het vormgeven van het kunsteducatiebeleid.

B. Musea en andere aanbieders (verenigingen en clubs)

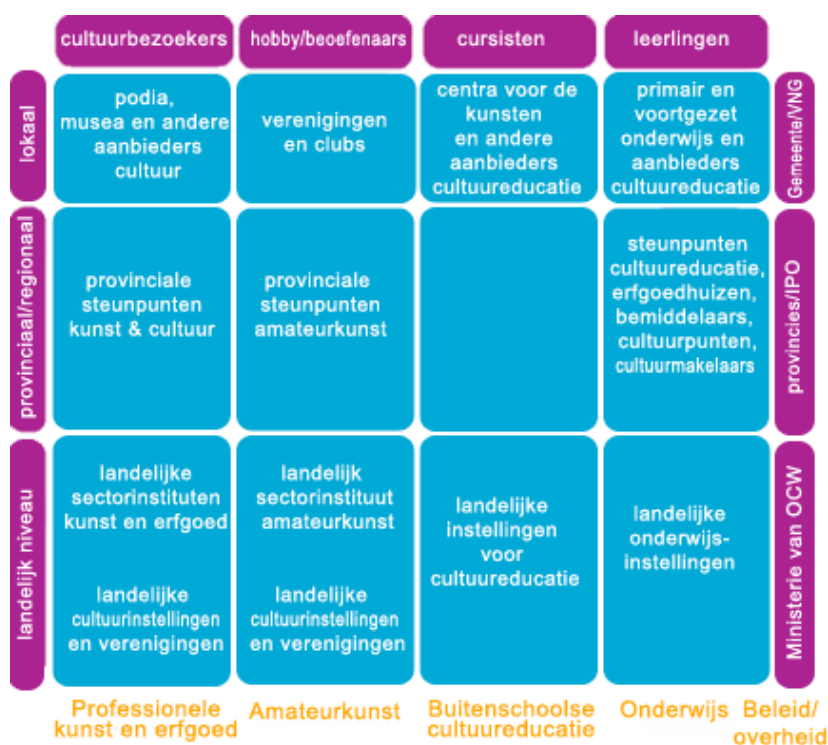
In het cultuurbeleid van de overheid hebben locale instellingen als musea, theatergezelschappen, poppodia een verantwoordelijkheid om te werken aan cultuureducatie, het publieksbereik te vergroten

en het bereiken van nieuwe doelgroepen. Veel van deze instellingen hebben activiteiten ontwikkeld rond kunst- en cultuureducatie en doen dat veelal vanuit een afdeling PR en marketing. Grotere instellingen hebben een educatief medewerker in dienst en kleinere instellingen werken voor ondersteuning en bemiddeling bij kunsteducatie in het onderwijs samen met centra voor de kunsten en provinciale instellingen voor kunst en cultuur. Volksuniversiteiten bieden cursussen op creatief of kunstzinnig terrein maar soms zijn zij ook gericht op het beoefenen van een kunstdiscipline. Welzijnsinstellingen kunnen cursussen bieden op buurt- of wijkniveau, waarbij vaak niet-bevoegde docenten lesgeven. Soms dienen welzijnsinstellingen als locatie voor cursussen van een centrum voor de kunst of zijn samenwerkingspartner.

C. Educatieve aanbieders voor scholen.

Voor ondersteuning en uitvoering van de kunstvakken op scholen werken scholen veel samen met de centra voor de kunsten, provinciale instellingen voor kunst en cultuur en culturele instellingen.

Figuur 8: overzicht infrastructuur cultuureducatie (www.cultuurnetwerk.nl)

6.2.2 Doelgroepen van cultuureducatie

Volgens Cultuurnetwerk Nederland richt de huidige cultuureducatie zich op vier verschillende doelgroepen:

- A** *Onderwijs*: basis- en voortgezet onderwijs, hoger onderwijs, instellingen voor beroeps- en volwasseneneducatie, kunstvak- en lerarenopleidingen, organisaties voor onderwijsondersteuning.
- B** *Vrije tijdsector*: centra voor de kunsten, ondersteuningsinstellingen en brancheorganisaties voor amateurkunst en erfgoed, buitenschoolse kunsteducatie, sociaal-cultureel werk, professionele kunstenaars werkzaam als docent of projectbegeleider.
- C** *Professionele cultuur*: theater- en dansgezelschappen, muziekgroepen, podia en accommodaties, instellingen voor beeldende kunst, bibliotheken, musea, archieven en andere erfgoedinstellingen, professionele kunstenaars en brancheorganisaties.
- D** *Overheid*: ministerie van OCW, provincies, gemeenten en bestuursorganen als het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

6. 2.3 Thema's in cultuureducatie

Gezien de breedte van de cultuursector (indeling in kunst- media- erfgoed- en literatuureducatie) is het niet verwonderlijk dat de hoeveelheid thema's die van belang zijn erg groot is. Het is dan ook niet mogelijk hier een representatief overzicht te geven van zelfs maar de huidige meest relevante thema's per sector, doelgroep of soort organisatie. De diverse websites van de verschillende sectoren zijn hier van groot nut. Zo kan in het onderwijs op thema worden gezocht en kan via het overzicht van projecten in iedere sector een indicatie worden verkregen van deze meest belangrijke thema's. In *Erfgoededucatie een beleidshandreiking* van Van der Putten (2006) wordt bijvoorbeeld een overzicht gegeven van breed inzetbare erfgoedthema's als stad en dorp, bouwen en wonen, energie, feest, historische gebeurtenissen, industrialisatie, kunstwerk, landschap en grondgebruik, leven en werken, lokale verhalen en legenden, markante figuren, religie, tradities en gebruiken, transport, verdedigingswerken en water(management). De voorbeelden die hierbij horen in het onderwijs zijn te vinden in het projectloket van Cultuurnetwerk Nederland (www.cultuurnetwerk.nl/projectloket) en op websites van erfgoedhuizen en (grotere) erfgoedinstellingen.

Opvallend bij Cultuurnetwerk Nederland is de aandacht voor de twee kennisgerelateerde thema's samenwerking en talentontwikkeling. Speciaal voor organisaties die onderling willen samenwerken of met cultuurorganisaties willen samenwerken is op de website informatie en

testmateriaal ontwikkeld rond de deelthema's: samenwerkingsvormen (van detachering tot fusie of overname), het kiezen van een samenwerkingsvorm (via het doorlopen van een stroomschema) en het samenwerkingsproces (waarbij een instelling vijf fasen moet doorlopen van strategische besluitvorming tot evaluatie). Met betrekking tot het thema talentontwikkeling wordt geconstateerd dat het thema in belangstelling groeit en er verschillende talentontwikkelingsorganisaties zijn opgericht die gericht zijn op het begeleiden van getalenteerde scouten en jongeren vanuit kunstdisciplines, tot (inter)nationale (netwerk)instellingen die programma's aanbieden en verbindingen leggen tussen talenten en gespecialiseerde organisaties en de meer traditionele organisaties als centra voor de kunsten. Deze ontwikkelingen worden via projecten en activiteiten onder de aandacht gebracht. Enkele door Cultuurnetwerk Nederland genoemde websites rond talentontwikkeling zijn: www.valentnaarberoep.nl, www.wmdc.nl en www.netwerkcs.nl.

6.2.4 Trends in cultuureducatie

- *Aandacht voor sociale cohesie*

De aandacht op lokaal, regionaal, landelijk en internationaal niveau voor sociale cohesie, oftewel de mate waarin mensen betrokken zijn bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, is een gevolg van ondermeer de toenemende individualisering, vergroting van de culturele diversiteit, globalisering en verzwakking van samenbindende instituten als kerk en gezin. De verschillende educatievormen binnen cultuureducatie gaan actief op zoek naar nieuwe doelgroepen als jongeren, allochtonen en laagopgeleiden en regelen ontmoetingen tussen mensen van verschillende culturele achtergronden.

- *Community of Arts*

Een speciale projectvorm dat sterk in ontwikkeling is, is de Community of Arts. Een gangbare definitie hiervan is: kunstprojecten met een sociaal-maatschappelijke doelstelling, die werken vanuit een proces- en groepsgerichte aanpak. Het project bestaat meestal uit een samenwerking van drie verschillende partijen die voor de duur van het project bij elkaar zijn. De meest veelvoorkomende partijen zijn kunstinstituten, individuele kunstenaars en amateurkunst, bibliotheken en woningbouwverenigingen.

- *Herwaardering van de regionale identiteit*

In het verlengde van de aandacht voor sociale cohesie ligt een belangstelling voor karakteristieken van de streek of regio, zoals in de ontwikkeling van soaps gebaseerd op streekverhalen, aandacht voor de waarde van dialect, cultureel erfgoed, podiumkunst. Met name in regio's met een sterke regionale

verankering als Friesland, Brabant en Limburg worden veel kansen gezien voor nieuwe activiteiten, nieuw publiek en binding met de omgeving (Willems in: *Kunsteducatie, een beleidshandreiking* 2006).

- Ontwikkeling aanbod voor dagopvang

Vanaf het schooljaar 2007-2008 geldt er een verplichting voor alle scholen om, als ouders erom vragen, voor- en naschoolse kinderopvang te zorgen. Scholen hoeven de opvang niet zelf te organiseren. Sport en cultuur worden als ideale mogelijkheden gezien om invulling te geven aan deze opvang.

De Brede School kan zich verheugen in een toenemende populariteit. Het vormt een manier om een sluitende dagopvang te realiseren. Het doel van de Brede School is ondermeer om kinderen meer ontwikkelingskansen te geven via het bieden van toegankelijke en goede voorzieningen voor kinderen. Ook hier zijn sport en culturele activiteiten bij uitstek geschikt. Bij kunsteducatie worden veel activiteiten aangeboden op het vlak van beeldende kunst, audiovisuele kunst, dans, drama en muziek. In 2005 was in een kwart van alle Brede Scholen een centrum voor de kunsten, muziekschool of creativiteitscentrum actief.

- Cultuur als instrument voor economische doelstellingen

Tegenwoordig wordt algemeen erkend dat cultuur invloed heeft op de vestigingsklimaat voor het bedrijfsleven en voor een gemeente als totaliteit. Dit kan op kleine schaal via de aanwezigheid van bijvoorbeeld kunsteducatievoorzieningen, maar ook op grotere schaal in de vorm van cultuurtoerisme of de creativiteitsindustrie.

- Samenwerkingsverbanden en fusies van culturele instellingen

In toenemende mate wordt er samengewerkt en gefuseerd binnen de culturele sector. Een gecombineerde instelling staat sterker, heeft een grotere uitstraling en bereikt doorgaans een groter en breder publiek. Ook kan de doorstroming van kennis, ideeën en ervaringen tussen de gefuseerde instellingen leiden tot discipline overstijgende nieuwe kennis en een grotere diversiteit in het aanbod.

- Ontwikkeling Cultuurprofielschool

Een cultuurprofielschool is een school die zich profileert op het gebied van kunst en cultuur en daarvoor structurele samenwerkingsverbanden aangaat met de (culturele) omgeving. Tussen 2004 en 2007 hebben 44 scholen met overheidssteun het concept voor hun eigen school uitgewerkt. Voor de verdere ontwikkeling van dit type scholen is een steunpunt opgezet.

6.3 Het Cultuurbeleid

6.3.1 De Cultuurnota

Het cultuurbeleid van de overheid wordt vastgelegd in de Cultuurnota dat iedere vier jaar verschijnt. Hierin worden door de minister van OCW de hoofdlijnen van het beleid beschreven, evenals de verdeling van de subsidiegelden voor cultuuruitingen. Cultuur heeft in de cultuurnota in de eerste plaats een intrinsieke waarde die van belang is voor de ontwikkeling van individuen en voor de samenleving als geheel. Daarnaast stimuleert cultuur het creatief en innovatief vermogen van de samenleving, de ondernemingszin, de fysieke inrichting en het aanzien van Nederland. Cultuur heeft tenslotte ook een samenbindend vermogen (met name via het erfgoed).

De Raad voor Cultuur adviseert de regering op het gebied van het cultuurbeleid. De beoordeling van de (artistieke) kwaliteit van de instellingen, die in het kader van de Cultuurnota subsidie ontvangen, gebeurt eveneens om de vier jaar. In een Cultuurnotaperiode voert de Raad drie hoofdactiviteiten uit: het volgen van het culturele veld, het vooradvies inclusief zogenaamde sectoranalyses en het Cultuurnota-advies, dat adviezen bevat over alle instellingen die subsidie hebben aangevraagd.

6.3.2 Taakverdeling en samenwerking tussen de overheden

De drie bestuurslagen – de landelijke, de provinciale en de lokale overheid – voeren elk een zelfstandig beleid en streven tegelijkertijd naar onderlinge samenwerking en afstemming. De taakverdeling tussen de drie overheden is vastgelegd op basis van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (1993). Gemeenten worden hierin verantwoordelijk gesteld voor uitvoerende activiteiten op het gebied van cultuureducatie. De provincies verzorgen de ondersteuning hiervan (de directe steunfunctie) en het rijk richt zich op de indirecte steunfunctie, ontwikkeling en experiment. Rijk, provincies en gemeenten werken volgens Cultuurnetwerk Nederland steeds vaker samen volgens het principe van gelijkwaardige participatie: gezamenlijke financiering van gezamenlijke doelen. Daarom worden sinds 1997 parallel aan de Cultuurnota vierjarige overeenkomsten gesloten tussen het rijk en de vijf landsdelen, waarin alle provincies en dertig grotere steden zijn vertegenwoordigd.

Met de vier grote steden, Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, sluit het rijk aparte overeenkomsten. In deze vierjarige cultuurconvenanten worden afspraken gemaakt over culturele aangelegenheden in het betreffende landsdeel of stad en over de daar gevestigde instellingen die een meerjarige instellingssubsidie ontvangen in het kader van de Cultuurnota. Provincies en gemeenten kunnen – bij voorkeur per convenantgebied – een cultureel profiel opstellen, dat bestaat uit een beschrijving van de huidige stand van zaken en de ambities voor de komende periode. In het Algemeen Kader Cultuurconvenanten, dat met IPO en VNG wordt afgesloten, worden de uitgangspunten en randvoorwaarden voor het afsluiten van de cultuurconvenanten vastgelegd.

In de Cultuurnota: *'Verschil maken. Herijking cultuurnotasystematiek'* (Van der Laan, 2005) van het ministerie van OCW wordt een herijking aangekondigd van de cultuurnotasystematiek na 2008 en worden randvoorwaarden geformuleerd voor de vormgeving van het cultuurnotasubsidiestelsel.

6.3.3 Cultuureducatie in het rijksbeleid

Sinds 1996 is cultuureducatie nadrukkelijk opgenomen in de cultuurpolitiek van de landelijke overheid. In 1994 keerde cultuur weer terug naar Onderwijs en Wetenschappen. Dat betekende het startschot voor een nauwere binding tussen cultuur en het onderwijs. Met de inrichting in 1996 van het project Cultuur en School kreeg cultuureducatie een vaste plaats in het rijksbeleid. De landelijke overheid vindt dat cultuureducatie een essentieel onderdeel vormt van de vorming van alle jongeren. In de cultuurnotitie van het Ministerie OCW: *Kunst van leven. Hoofdpijnen cultuurbeleid (2007)* wordt voor cultuureducatie een belangrijke rol weggelegd op het gebied van (de stimulering van) cultuurparticipatie en talentontwikkeling. Cultuur en School houdt haar prominente plaats en voor cultuureducatie en amateurkunst wordt het programmafonds cultuurparticipatie opgericht.

6.3.4 Cultuureducatie in het provinciale beleid

Naast de verdeling van de verantwoordelijkheden en afspraken, vastgelegd in de cultuurconvenanten, voeren de provincies ook een eigen cultuurbeleid. Alle provincies hebben een cultuurnota uitgebracht voor de periode 2005-2008. Deze nota's bevatten beleidslijnen voor de komende periode en de financiële kaders waarbinnen dat beleid gestalte moet krijgen. Grotere steden ontwikkelen veelal hun eigen cultuurbeleid en kunnen partner van de provincie zijn. Kleinere gemeenten zijn eerder doelgroep van het provinciale beleid. Op het gebied van cultuureducatiebeleid is de hoofdtaak de ondersteuning van de regionale culturele infrastructuur. De provincies begeleiden en subsidiëren de provinciale instellingen voor kunst en cultuur. De provincies willen in toenemende mate een stempel drukken op het culturele leven. Veel provincies beschouwen zich regisseur van culturele ontwikkelingen en van het verspreiden van cultuur op bovengemeentelijk niveau. Daarnaast zien provincies zichzelf als kwaliteitsbewaker en –bevorderaar, aanjager en netwerkontwikkelaar op cultureel gebied.

In de meeste provinciale plannen voor de periode 2005-2008 was cultuureducatie één van de speerpunten van het beleid. Provincies beschouwen cultuureducatie als een belangrijk instrument om kunst en cultuur toegankelijk te maken voor een brede laag van de bevolking. Daarnaast zijn ze van mening dat cultuureducatie een bijdrage kan leveren aan diverse doelstellingen van het sociaal beleid, waaronder het voorkomen van sociale uitsluiting en het bevorderen van volwaardige deelname van alle mensen aan de samenleving. Jongeren vormen een belangrijke doelgroep voor het provinciale beleid. De provincies zetten zich in om de samenwerking tussen de onderwijsinstellingen en de culturele instellingen te versterken. Het doel daarbij is het bevorderen van een sterke en structurele positie van cultuureducatie in het onderwijs, maar ook van cultuureducatie gericht op jongeren buiten

het onderwijs. Meer informatie: *Provinciaal cultuurbeleid 2005-2008. Cultuurbeleid van Provincies en provinciale instellingen*, Cultuurnetwerk Nederland (2006).

6.3.5 Cultuureducatie in het gemeentelijk beleid

Gemeenten hebben de verantwoordelijkheid om randvoorwaarden te creëren voor alle burgers om te kunnen participeren in kunst. De eigen beleidsruimte van gemeenten is groot. De gemeenten bepalen dus zelf hoe groot de ambitie op cultureel gebied is. Op het gebied van cultuureducatie hebben gemeenten de taak om de culturele infrastructuur van de gemeente te ondersteunen en cultuureducatieve activiteiten te subsidiëren. De gemeenten zijn een belangrijke partner van het rijk bij de uitvoering van Actieplan Cultuurbereik en Cultuur en School. Door die projecten is een sterke behoefte ontstaan aan cultuureducatievoorzieningen op lokaal niveau die het onderwijs ondersteunen. Voor de uitvoering van deze taken subsidiëren gemeenten onder meer de centra voor de kunsten.

Om gemeenten meer houvast te geven bij het vormgeven van hun cultuurbeleid, is het zogenaamde “*ringenmodel*” ontwikkeld. Dit model deelt de culturele voorzieningen en het bijbehorend cultureel beleid op in drie ringen, die gerelateerd zijn aan het inwonersaantal. Dit ringenmodel is verder uitgewerkt voor kunsteducatie (over erfgoededucatie zijn op gemeentelijk niveau nog geen overkoepelende afspraken gemaakt).

Kleine Gemeenten

Gemeenten met minder dan 30.000 inwoners formuleren een kernachtig cultuurbeleid. Zij hebben doorgaans een lespunt voor kunsteducatie. Ook zijn er naschoolse basiscursussen en cultuureducatieactiviteiten in het onderwijs. Kleine gemeenten hebben vaak geen eigen voorziening, maar organiseren dit lokale aanbod via regionale samenwerking met culturele instellingen en andere gemeenten.

Middelgrote gemeenten

Gemeenten met een bevolking van tussen de 30.000 en 90.000 inwoners voorzien in een uitgebreid cultuurbeleid. Zij hebben veelal een centrum voor de kunsten. Deze instellingen bieden een breed lesaanbod, faciliteiten en naschoolse basiscursussen. Voor het binnenschoolse aanbod werken zij samen met de provinciale instelling voor kunst en cultuur.

Grote gemeenten

Gemeenten met meer dan 90.000 inwoners hebben een alomvattend cultuurbeleid. Zij hebben een rijk en gevarieerd aanbod in alle kunstdisciplines, verzorgd vanuit een groot gecombineerd centrum voor de kunsten. Deze instelling biedt tevens aanvullende voorzieningen en naschoolse cursussen. Er zijn

bovendien veel andere cultuureducatieaanbieders die educatieve activiteiten organiseren, zowel binnenschools als buitenschools.

6.4 Financiering van cultuureducatie

6.4.1 Overheidsregelingen

Zowel het rijk, de provincies als de gemeenten besteden in Nederland geld aan cultuur. Volgens het ministerie OCW, is ongeveer zestig procent van dit geld afkomstig van gemeenten, dertig procent van het rijk en tien procent van de provincies. Er vindt er geregeld overleg plaats tussen de verschillende partijen. Bij dit overleg zijn betrokken: het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de wethouders en gedeputeerden van de grote steden en landsdelen. De overheid subsidieert met dit geld een groot aantal culturele instellingen en projecten. De subsidiecriteria zijn beschreven in de Regeling Subsidies en Uitkeringen Cultuuruitingen. Het subsidiestelsel is onlangs herzien door de invoering van meerjarensubsidies voor een aantal musea, orkesten, operagezelschappen, dansinstellingen en sectorinstituten. Bij de fondsen zijn vierjarige subsidies ingesteld. De vierjarige subsidies van het ministerie OCW zijn gebleven en gericht op de instellingen die onder de directe ministeriele verantwoordelijkheid vallen. Deze instellingen vormen de basisinfrastructuur en zijn geselecteerd op basis van criteria die per categorie kunnen verschillen (bijvoorbeeld voor dans, theater, opera). Behalve naar de artistieke aspecten van de instellingen is bij de selectie eveneens gekeken naar bestuurlijke aspecten en verspreiding over het land.

Actieplan Cultuurbereik en Fonds voor Cultuurparticipatie

Het Actieplan Cultuurbereik (2005-2008) is een samenvoeging van twee verschillende geldstromen (Cultuurbereik en Cultuur en school) en betreft 13,7 miljoen euro. Het heeft als doelstelling het versterken van het culturele bewustzijn van burgers door het vergroten van publiekbereik en actieve participatie in kunst en cultuur. De uitvoering vindt plaats met de provincies en 30 gemeenten. Vanaf 2009 volgt het Fonds voor Cultuurparticipatie het Actieplan Cultuurbereik op. De samenwerking met provincies en gemeenten blijft met het nieuwe fonds op hoofdlijnen gelijk.

Geldstroom BKV 2005-2008

De Geldstroom BKV dient ter versterking van de sector beeldende kunst en vormgeving en is losgekoppeld van het Actieplan Cultuurbereik. Een bedrag van 16,7 miljoen euro dient ter versteviging van de infrastructuur en een betere afstemming tussen vraag en aanbod. De nadruk ligt bij het faciliteren van collectieve voorzieningen en investeringen voor de ontwikkeling van kunstenaars en vormgevers en is geconcentreerd rond negen steden. De provincies richten de aandacht

voornamelijk op een concentratie van kansrijke initiatieven met een bovenlokale uitstraling (www.cultuurbereik.nl 170908)

Tijdelijke uitkering Versterking cultuureducatie in primair onderwijs

Vanaf 2004 geldt een tijdelijke ondersteuning van cultuureducatie in het primair onderwijs. Het betreft een uitkering aan gemeenten en provincies.

6.4.2 Cultuurfondsen

Cultuurfondsen ondersteunen instellingen en projecten binnen de culturele sector en doen dat elk op hun eigen wijze en met eigen criteria. Zij worden door het ministerie OCW gezien als opdrachtgevers en uitvoerders, maar ook als partners. Er zijn veel verschillen tussen de fondsen op het gebied van doelgroep, beschikbare gelden en werkwijzen. Sommige fondsen zijn particulier, anderen niet. Het ene fonds is gericht op het ondersteunen van cultuurparticipatie en cultuureducatie in het algemeen (VSB fondsen), terwijl de ander activiteiten wil ondersteunen die specifiek op het sociale vlak het functioneren van de sector wil bevorderen (Sociaal Fonds Kunstzinnige Vormen). Weer anderen richten zich op hedendaagse kunst en cultuur (Mondriaan Stichting) of gaan de breedte in, zoals het Prins Bernhard Cultuurfonds, dat zowel culturele als natuurgerichte projecten ondersteunt. Het VSB fonds investeert de komende jaren 4,4 miljoen euro. Het draagt hiermee bij 10 euro aan de cultuurkaart voor 220.000 leerlingen, die bovenop de 15 euro van het ministerie OCW komt (*Bulletin Cultuur in School* 54, Nov. 2008)

Andere bekende fondsen binnen de cultuureducatie: **Cultuurfonds Bank Nederlandse Gemeenten** : www.bng.nl, **Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten, FAPK.**: www.fapk.nl, **Prins Bernhard Cultuurfonds**: www.cultuurfonds.nl, **Stichting Doen**: www.doen.nl, **Sociaal Fonds Kunstzinnige Vorming, SFKV**: www.sfkv.nl, **VSB fondsen**: www.vsbfondsen.nl, **Mondriaan Stichting**: www.mondriaanfoundation.nl

6.5 Cultuureducatie en onderwijs

Cultuureducatie raakt steeds meer ingebed in het onderwijssysteem. De invoering van het vak *Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV)* en regelingen als *Versterking cultuureducatie* hebben ervoor gezorgd dat cultuureducatie op veel scholen en opleidingen een groter onderdeel van het curriculum en het beleid is geworden. Hieronder een selectie van de voornaamste regelingen per onderwijslaag.

6.5.1 Cultuureducatie en het primair onderwijs

Primair onderwijs staat al enkele jaren centraal binnen het cultuureducatiebeleid van de overheid. Een aantal regelingen stimuleert dit:

Regeling Versterking Cultuureducatie

De regeling Versterking Cultuureducatie beoogt het structureel inbedden van cultuur in het onderwijs. Met deze regeling worden kinderen via een doorlopende leerlijn in contact gebracht met allerlei vormen van cultuur. Scholen werken hierbij samen met culturele instellingen. Deze regeling (die behalve voor het primair onderwijs ook voor het (voortgezet) speciaal onderwijs is bedoeld, biedt deelnemende scholen een subsidiebedrag van €10,90 per leerling per schooljaar voor deelname aan culturele activiteiten. Het bedrag is niet opgenomen in de lumpsumvergoeding.

Cursus Interne Cultuurcoördinator (ICC)

In het kader van de regeling Versterking Cultuureducatie is voor leerkrachten en educatief medewerkers van culturele instellingen de *Cursus Interne Cultuurcoördinator (ICC)* ontwikkeld. Het programma van de coördinatoren wordt inhoudelijk bepaald door Cultuurnetwerk Nederland. De samenwerking tussen het onderwijs en de culturele instellingen staat daarbij centraal. De cultuurcoördinator begeleidt de lessen op school. De cursus is heel succesvol ingezet. In juni 2008 waren er 2000 interne ICC'ers. (www.cultuurcoordinator.nl)

GrassRoots Cultuur

Het ministerie OCW heeft in 2004/2005 geld vrijgemaakt voor de stimuleringsregeling GrassRoots Cultuur. Leerkrachten met ideeën voor een cultuurproject met ICT kunnen via de website GrassRoots Cultuur terecht bij de locatiehouder (een ondersteunende instelling) in hun regio. Het budget van OCW voor GrassRoots Cultuur was eenmalig, maar de uitvoeringsorganisatie Kennisnet heeft de regeling wegens het succes met eigen middelen voortgezet (www.grassroots.nl).

Beroepskunstenaars In de Klas (BIK)

Sinds 2002-2003 loopt het project BIK. Kunstenaars worden opgeleid om kunstvakken in het primair onderwijs te kunnen aanbieden. De deelnemers krijgen les van ervaren docenten, begeleiders en collega kunstenaars (www.beroepskunstenaarsindeklas.nl)

Steunpunt Cultuurprofiel scholen Het steunpunt bidet individuele scholen informatie en ondersteuning door middel van een netwerkbenadering en ontwikkelt een Vereniging voor Cultuurprofiel scholen. Deze vereniging zal zorgdragen voor een verbeterde kennisuitwisseling, deskundigheidsbevordering

en kwaliteitsbeleid. Het steunpunt is een samenwerkingsverband tussen KPC Groep en SLO en wordt ondersteund door het Samenwerkingsberaad Kunstvakken (SBKV), Cultuurnetwerk Nederland en een vertegenwoordiger van de (voormalige) Begeleidingscommissie Cultuurprofielscholen.

De Brede school en cultuureducatie

In 2007 heeft OCW de pilot De Brede School en Cultuureducatie ondersteund. Tien scholen ontvingen 17.000 euro om samen met de culturele partners extra te investeren in cultuureducatie. Doel was de structurele en integrale inbedding van cultuur in het aanbod van de school en voorbeelden te ontwikkelen voor brede scholen elders in het land. De pilot kende vier thema's: talentontwikkeling, rol van de interne cultuurcoördinator, de relatie tussen binnen-en buitenschools leren en combinatiefuncties (functie waarbij iemand zowel bij een school als een culturele instelling werkzaam is). Voorlopige lessen die uit de pilot getrokken worden zijn de centrale rol van de cultuurcoördinator en de noodzaak voor een algemene visie van de schoolleiding op cultuureducatie die door het hele team wordt gedragen. (Van der Ree, *Bulletin Cultuur en School* 54, November 2008)

6.5.2. Cultuureducatie en het voortgezet onderwijs

De cultuurkaart

Een belangrijk middel waarmee het ministerie OCW cultuureducatie in het voortgezet onderwijs stimuleert is via de uitgifte van cultuurkaarten (voorheen cultuurvouchers). Met ingang van het schooljaar 2008-2009 ontvangen een miljoen leerlingen uit het voortgezet onderwijs deze digitale pas. Aan deze pas is een tegoed gekoppeld van vijftien euro dat besteed kan worden aan culturele activiteiten. De school bepaalt of dit alleen of samen met de klas wordt uitgegeven. Leerlingen kunnen ermee naar de bioscoop, het theater, museum of een concert. De Cultuurkaart is ook een kortingspas van CJP, waarmee op 150.000 plaatsen in Nederland en in het buitenland kortingen verkregen kan worden voor culturele activiteiten.

Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV)

Het schoolvak CKV werd in het schooljaar 1999-2000 ingevoerd in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Het is verplicht voor alle leerlingen in de bovenbouw van het vo. De scholen en scholengemeenschappen werken met vakken en examenprogramma's die landelijk gelden. De uitvoering van deze vakken is enigszins verschillend, omdat elke school het onderwijs naar eigen inzicht kan inrichten.. Diverse erfgoedinstellingen hebben een speciaal aanbod voor CKV ontwikkeld. In het algemene deel van het vmbo krijgen alle leerlingen ervaringsgericht cultuuronderwijs. CKV is verplicht in het derde en vierde leerjaar en omvat 40 uren. In de theoretische en de gemengde leerweg kunnen leerlingen in een van de kunstvakken eindexamen doen. De kerndoelen van de eindexamenprogramma's sluiten aan bij de kerndoelen van de onderbouw. In HAVO en VWO is

binnen het algemene deel van het lespakket het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (voorheen CKV1) ingevoerd. Het vak heeft specifiek cultuurdeelname als doel. De invulling verschilt per school. Globaal wordt het vak op twee manieren gegeven. In het ene geval staat de kunstervaring centraal en wordt er gewerkt vanuit projecten of voorstellingen. In het andere geval staat de theorie (de methode) centraal en zijn voorstellingen of activiteiten aanvullend. In beide gevallen wordt er met culturele instellingen samengewerkt. Leerlingen kunnen behalve voor CKV ook kiezen voor KCV, waarin meer aandacht wordt besteed aan diverse aspecten van de antieke cultuur: verhalengoed, toneel, beeldende kunst en bouwkunst.

In alle profielen bestaat de mogelijkheid om 'Kunst' te kiezen. De leerling krijgt dan het theorievak 'Kunst Algemeen' (vergelijkbaar met CKV-2, er zijn wel verschillen) en een specifiek praktisch vak (vergelijkbaar met CKV-3).

6.5.3 Cultuureducatie en het beroepsonderwijs

Lager en middelbaar beroepsonderwijs

Op vrijwel alle ROC's wordt in mindere of meerdere mate les gegeven in cultuureducatie.

Cultuureducatie binnen de ROC's heeft als doel het ontwikkelen van competenties in het verlengde van de beroepspraktijk, maar ook het ontwikkelen van reeds aanwezig talent en het kennismaken met verschillende vormen van kunst. Het aanbod van kunst en cultuur is doorgaans het sterkst aanwezig bij de opleidingen Welzijn, Gezondheid en Educatie. Het komt volgens Cultuurnetwerk Nederland weinig voor dat cultuureducatie een structurele plek heeft in het beleidsplan van een ROC.

Struikelblokken zijn over het algemeen de financiering van de culturele activiteiten en het creëren van draagvlak binnen college van bestuur, directies en docenten. De regeling *Cultuur en School voor de BVE-sector* heeft hierin in de periode 2001-2006 een positieve verandering gebracht.

Hoger Beroepsonderwijs

Onderwijs in de kunstvakken wordt in het hoger beroepsonderwijs op de lerarenopleidingen in het kunstvakonderwijs en op de pabo gegeven.

Cultuureducatie op Pabo's

Cultuur en School – Pabo's (2001-2006) Doel van het pilotproject Cultuur en School- Pabo's was het verankeren van kunst- en erfgoededucatie in de pabo en het aangaan van structurele samenwerkingsverbanden met culturele instellingen. Er deden 18 pabo's aan mee.

Verdieping Cultuureducatie lerarenopleidingen basisonderwijs 2006-2009. Met dit project stelt het ministerie OCW geld beschikbaar aan Pabo's om verdieping aan te brengen in cultuureducatie in de opleiding. Deze verdieping wordt met name gerealiseerd via netwerkbijeenkomsten en uitwisseling

met Pabo's in Vlaanderen rond actuele thema's als competentieontwikkeling en monitoring.

Vakspecialist muziek. Sinds augustus 2005 is de post hbo-opleiding 'vakspecialist muziek' van start gegaan. Deze opleiding helpt leerkrachten uit het basisonderwijs die graag meer met muziek, kunst en cultuur in de klas willen doen. De cursus wordt aangeboden door verschillende Pabo's en conservatoria. (www.vakspecialistmuziek.nl).

Cultuureducatie op lerarenopleidingen

Behalve de Pabo's kregen ook de lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs de kans om cultuureducatie te verankeren in de opleidingen. Na het pilotproject *Versterking Cultuureducatie lerarenopleidingen VO* (tot 2005) waarin cultuureducatie op deze lerarenopleidingen gestimuleerd werd, kreeg het een vervolg in het project *Verbreding Cultuur en School – Lerarenopleidingen VO 2006-2008*. Twaalf opleidingen kregen hierin twee jaar extra de tijd om cultuureducatie structureel in het curriculum op te nemen. De twaalf gesubsidieerde opleidingen maken gebruik van de expertise en ervaring opgedaan in de pilot.

Sociaal cultureel werk

Ook in het hoger sociaalagogisch onderwijs en het hoger gezondheidszorgonderwijs zijn diverse opleidingen waar de kunstvakken toepassingsgericht worden onderwezen, zoals opleidingen voor creatieve therapie, activiteitentherapie, speltherapie en ouderenwerk. In de sector cultureel werk en in de vrijetijdsector komt kunsteducatie voor, zij het met wisselende nadruk. Het gaat om vrijetijdskunde, toerisme, recreatie, culturele en maatschappelijke vorming, educatie en welzijn. In het hoger technisch onderwijs komen kunst en cultuur voor in ontwerp- en/of vormgevingsopleidingen en bij opleidingen bouwkunde. (www.cultuurnetwerk.nl)

6.5.4 Cultuureducatie en het universitair onderwijs

Volgens de gegevens van het Cultuurnetwerk Nederland kan men op universitair niveau eigenlijk niet spreken van cultuur- of kunsteducatie, maar slechts over de bestudering van en reflectie op verschillende sectoren binnen de kunst en cultuur. De studies hiernaar zijn te vinden bij faculteiten als sociale wetenschappen, wijsbegeerte en de technische wetenschappen (bouwkunde). Binnen de sector taal en cultuur komen studierichtingen voor als kunstgeschiedenis, musicologie, film- en televisiewetenschappen, theater- en opvoeringwetenschappen en culturele studies of cultuurwetenschappen. Cultuureducatie krijgt in deze opleidingen vaak een plek als studieonderdeel. De 'productie' van kunst is (behalve binnen de opleidingen architectuur en stedenbouw) geen onderwerp van universitair onderwijs. Wel heeft Cultuurnetwerk Nederland een leerstoel cultuureducatie in Utrecht gevestigd en werkt het samen met verschillende universiteiten.

Lerarenopleidingen

Aan zes universiteiten zijn lerarenopleidingen verbonden die opleiden tot eerstegraadsdocenten in een bepaald vak, bijvoorbeeld in CKV en Kunst. Naast het opleiden verrichten de lerarenopleidingen wetenschappelijk onderzoek en voeren zij onderwijsprojecten uit voor derden.

6.5.5 Onderwijsondersteuning en educatieve uitgeverijen

Met de invoering van de lumpsumfinanciering bepalen scholen zelf hoe zij hun budget besteden, en dus ook welk deel van dit budget zij willen uitgeven aan onderwijsondersteuning. Het gevolg is dat instellingen voor onderwijsondersteuning zich nu aanpassen aan de vraag van scholen. Zo worden de instellingen gedwongen om in toenemende mate marktgericht te werken. Dit leidt tot onderlinge concurrentie, maar bij bepaalde projecten ook tot meer samenwerking.

Onderwijsbegeleidingsdiensten

De onderwijsbegeleidingsdiensten (landelijk georganiseerd in EDventure) begeleiden scholen voor de voor- en vroegschoolse educatie, het primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. Veel diensten zien vakgerichte begeleiding voor de kunst- en cultuurvakken niet als een belangrijke taak.

Steunfunctie-instellingen

De steunfunctie-instellingen op het gebied van kunsteducatie hebben als taak om scholen te adviseren op het gebied van cultuur, cultuurprojecten te ontwikkelen en te bemiddelen tussen culturele instellingen en het onderwijs. Meestal zijn de instellingen provinciaal georganiseerd en gesubsidieerd. Deze instellingen kennen ieder een eigen invulling van het aanbod. De laatste jaren richtten de steunfuncties zich, behalve op het primaire onderwijs, steeds meer op het voortgezet onderwijs. De centrale provinciale steunfunctie-instellingen zijn verenigd in de Raad van Twaalf. Voor erfgoededucatie kunnen scholen terecht bij Erfgoed Nederland.

Eerste- en tweedelijns instellingen

Eerstelijns kunsteducatie-instellingen, zoals centra voor de kunsten, bieden cursussen en projecten aan eindgebruikers. Steunfunctie- instellingen zijn daarentegen tweedelijns-instellingen en hebben met name een intermediaire functie. In het onderwijs wil er nog wel eens sprake zijn van enige overlap en daarom wordt er momenteel veel aandacht besteed aan de onderlinge afstemming. Ongeveer een kwart van de eerstelijnsinstellingen, rond de 40 steunfunctie-instellingen en rond de 60 instellingen voor kunstbemiddeling zijn actief richting onderwijs.

Landelijke Pedagogische Centra

In Nederland bestaan er drie Landelijke Pedagogische Centra: APS, CPS en KPC Groep. Deze houden zich bezig met onderwijsontwikkeling, kwaliteitsverbetering en advisering. De centra hebben verschillende taken rond de kunstvakken in het VO. Zo is de KPC Groep verantwoordelijk voor voorlichting en uitvoering rond overheidsbesluiten rond de kunstvakken.

SLO en Cito

SLO, Stichting Leerplan Ontwikkeling, richt zich op kennisontwikkeling op het domein van leerplan ontwikkeling, monitoring en analyse van leerplanontwikkeling en ontwerpt kerndoelen, eindtermen, examenprogramma's en handreikingen, bevordert de inhoudelijke coördinatie van vakken/leergebieden en tussen schooltypes en onderwijssectoren. Ook ontwikkelt het voorbeelden van programma's en leerlijnen en bieden procesondersteuning en exemplarisch onderwijsleermateriaal. Doelgroepen zijn docenten, vaksecties, schoolteams, schoolmanagement, opleiders en nascholers, onderwijsbegeleiders, auteurs en uitgevers van lesmateriaal.

Het Cito is expert in het ontwikkelen en afnemen van examens en toetsen. Het pakket diensten en producten voor de onderwijs- en beroepspraktijk is breed en richt zich op moderne toetsvormen en volgsystemen. Cito verzorgt trainingen en advieswerk en onderzoekt de kwaliteit van het onderwijs. Al deze activiteiten worden uitgevoerd voor onderwijsinstellingen, overheden en het bedrijfsleven in binnen- en buitenland. De meeste werkzaamheden verricht het Cito voor het voortgezet onderwijs, onder andere voor de examens in de kunstvakken. Ook maakt het Cito toetsen voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie (www.cito.nl)

Educatieve uitgeverijen

Educatieve uitgeverijen - verenigd in de Groep Educatieve Uitgevers (GEU) –ontwikkelen lesmaterialen en lesmethoden voor het basis- en voortgezet onderwijs, hogescholen en universiteiten (lerarenopleidingen) en docentenvakverenigingen.

Hoofdstuk 7: Resultaten interviews Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School

7.1 Hardware, Software en Orgware binnen de cultuursector

Ten behoeve van het onderzoeken van de kennisinfrastructuur van cultuureducatie is een uitgebreid interview gehouden met de directeur van Cultuurnetwerk Nederland, de heer Hagens. In een eerder stadium is voor een onderzoek naar de inbedding van Groene Thema's in het onderwijs (project Onderwijsstrategie Groene Thema's) een interview gehouden met een beleidsmedewerker van Cultuur en School, mevrouw Noorman-de Clercq. Beide interviews zijn relevant voor inzicht in de kennisinfrastructuur van cultuureducatie. In navolging van de wijze waarop bij de NME educatie de informatie over de kennisinfrastructuur is geordend, zal ook hier een indeling worden gemaakt in hardware, software en orgware van cultuureducatie. Als aanvullende informatie is gebruik gemaakt van websites en literatuur van- en over deze organisaties. Cultuur en School is een project van het ministerie van OCW dat als doel heeft om meer onderwijs met- en over cultuur te realiseren. Het ministerie werkt hiervoor samen met verschillende bestuurslagen als gemeenten en provincies, maar ook culturele instellingen en onderwijsorganisaties.

Hardware

Missie (s)

Gezien het feit dat cultuureducatie een containerbegrip is voor verschillende vormen van educatie binnen het culturele veld, is een eenduidige definitie, en daardoor missie, moeilijk te geven. De heer Hagens, directeur Cultuur Netwerk Nederland formuleert de missie van cultuureducatie als volgt: *‘[Cultuureducatie wil] meer mensen in contact brengen of confronteren met de verschillende cultuurdomeinen en die ook actief en reflectief doen beoefenen. Op grond hiervan kan de persoonlijke ontwikkeling in [een of meerdere van die] domeinen worden versterkt. Daarnaast kan de actieve of reflectieve cultuurdeelname en de cohesie worden versterkt [waardoor mensen meer met elkaar als groep gaan optrekken]’.*

Als landelijk kenniscentrum voor cultuureducatie houdt Cultuurnetwerk Nederland zich bezig met het verzamelen, beheren, genereren en verspreiden van alle mogelijke kennis over cultuureducatie. Het is daarvoor tegelijk informatiecentrum, netwerkcentrum, onderzoekscentrum en adviescentrum (www.cultuurnetwerk.nl 191108).

Cultuur en School wil als belangrijke instelling naar scholen de samenwerking tussen culturele instellingen en scholen op het gebied van cultuureducatie een flinke impuls geven. Hun missie is leerlingen in contact brengen met verschillende cultuuruitingen, scholen stimuleren meer gebruik te maken van hun culturele omgeving, cultuur een plaats te geven in andere vakken dan de kunstvakken, zoals in geschiedenis, techniek en de talen en tenslotte culturele instellingen te stimuleren hun aanbod beter af te stemmen op de behoeften uit het onderwijs (*Bulletin Cultuur en School*, nr 54, 2008).

Rol van de Technologie

De rol van de technologie binnen Cultuureducatie is groot en groeit verder. Een van de sectoren van de cultuureducatie, media-educatie, bestaat hoofdzakelijk uit techniek. Daarnaast is techniek een onmisbaar onderdeel van verschillende vormen van kunst (bijvoorbeeld muziek en fotografie), erfgoed en literatuureducatie. Dit komt terug in de vele projecten die binnen cultuureducatie worden gerealiseerd. De website www.projectloketcultuur.nl vermeldt in november 2008 alleen al 53 projecten binnen het onderwijs die direct een link met techniek leggen. Het gaat dan om technieken als bijvoorbeeld het maken van een lichtplan (zoals binnen project Taal van het Lichaam), het experimenteren met bouwtechnieken (zoals in het Dossier Bouwen) en kennismaking met de textielindustrie (zoals in Jaap het Schaap en de Wolledekenfabriek).

Behalve techniek als kunst en werkwijze, is techniek als ICT eveneens in opmars. Digitalisering van het cultuureducatief erfgoed, onderzoek, kennisuitwisseling en de uitwerking hiervan in vele websites binnen cultuureducatie. Binnen Cultuur en School (als projectorganisatie) wordt binnen de interne kennisdoorstroming weinig met techniek gewerkt. Hier ondervindt men dat mondelinge communicatie toch het meeste effect heeft. Wel maken zij gebruik van de vele websites van cultuureducatie voor de externe kennisdoorstroom.

Software

Kennis en activiteiten nodig om missie te bereiken

Om zoveel mogelijk mensen in contact brengen of confronteren met de verschillende cultuurdomeinen en die ook actief en reflectief doen beoefenen, is veel professionele kennis nodig van de doelgroepen, samenwerkingsvormen, disciplines in kunst, media, erfgoed, literatuur en hoe dit op anderen over te brengen. Cultuurnetwerk biedt eindproducten aan als publicaties, verschillende vormen van bijeenkomsten en websites. In het studiecentrum wordt alle mogelijke informatie over cultuureducatie verzameld. Cultuurnetwerk adviseert en begeleidt daarnaast organisaties op het gebied van cultuureducatiebeleid en coördineert en stimuleert het onderzoek naar cultuureducatie. Om de doorwerking van wetenschappelijk onderzoek naar cultuureducatie te garanderen stimuleert Cultuurnetwerk Nederland hogescholen en universiteiten om onderling contact te hebben over

cultuureducatie. Dit gebeurt ondermeer in het lectorenoverleg van (kunstvak)hogescholen en in het eerder genoemde overleg van vertegenwoordigers van universiteiten voor de onderzoeksagenda op dit terrein en waarvoor Cultuurnetwerk Nederland het secretariaat voert. Daarnaast organiseren zij een jaarlijkse Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie samen met een universiteit of hogeschool, waarvoor onderzoekers van universiteiten en hogescholen uitgenodigd worden om (nieuw) onderzoek te presenteren en daarover te discussiëren met collega-onderzoekers en onderzoekers in spé.

Cultuur en School

Om de missie van Cultuur en School te bereiken werkt OCW samen met gemeenten en provincies, culturele instellingen en onderwijsorganisaties. Het rijk concentreert zich daarbij op structurele voorzieningen voor scholen, docenten en leerlingen, kennisontwikkeling en communicatie over cultuureducatie. Het project Cultuur en School heeft binnen het Primair- en Voortgezet Onderwijs veel tot stand gebracht. Voorbeelden zijn in het Primair Onderwijs het inzetten van cultuurcoördinatoren op scholen en de deelname van scholen aan cultuureducatieve activiteiten en projecten, zoals museumbezoek of filmprojecten, “Erfgoed à la carte” en “Beroepskunstenaars in de klas”. In het Voortgezet Onderwijs heeft Cultuur en School tot de invoering van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) en de introductie van de CKV-vouchers en de opvolger hiervan, de Cultuurkaart geleid. Scholen kunnen zich ook ontwikkelen tot cultuurprofielschool. Op cultuurprofielscholen hebben kunst en cultuur een vaste plaats in het curriculum. Ze werken daarbij samen met culturele instellingen. De exacte invulling van de cultuurprofielscholen wordt lokaal bepaald. Deze kan bijvoorbeeld gericht zijn op de volle breedte van alle leerlingen, of juist meer specifiek op talent. (www.minocw.nl).

Competenties

De belangrijkste competenties die een werknemer bij Cultuurnetwerk Nederland moet hebben zijn in de eerste plaats vakinhoudelijke competenties. Mensen hebben verschillende soorten opleidingen genoten; sociale wetenschappen, onderwijskunde, theaterwetenschappen, letteren e.d. Medewerkers hebben mastertitels in vakterreinen op het gebied van kunst en cultuur zoals theater, beeldende vorming en drama of zijn kunsthistoricus of historicus. Een aantal medewerkers is in het bezit van een 1^e graads bevoegdheid in een of meer van de kunstvakken en kunstgeschiedenis. Daarnaast zijn ook organisatorische, communicatieve en bedrijfsmatige competenties van groot belang. Deze moeten in de tijd dat zij bij Cultuurnetwerk Nederland verder worden ontwikkeld. Dit wordt gestimuleerd via het POP en scholing, zoals leren leiding geven, omgaan met eigenwijze professionals, cursussen communicatie, teamprocessen, interactieve cursussen etc. Hagenaars vindt het belangrijk dat medewerkers persoonlijke netwerken vormen als bestuurder van verenigingen en stichtingen op hun

terrein of als adviseur van gemeentelijk of provinciaal beleid (adviescommissies). Medewerkers worden gestimuleerd tenminste twee keer per jaar een conferentie of bijeenkomst op het terrein van cultuureducatie te bezoeken en daarvan verslag te doen.

Binnen Cultuur en School zijn competenties als flexibiliteit, het veel tegelijk kunnen doen en snel kunnen schakelen, overtuigingskracht en netwerkvaardigheden van het grootste belang. Dit omdat het een kleine projectorganisatie is van 5 personen die over veel onderwerpen moet kunnen meepraten en kunnen regelen.

Kennisbronnen

Voor Cultuurnetwerk Nederland bestaan er twee belangrijke kennisbronnen. De interne en externe kennisbronnen.

Interne kennisbronnen zijn vooral de medewerkers van Cultuurnetwerk Nederland. Zij delen hun kennis, projectgegevens en netwerken met de collega's. Daarnaast is er een studiecencentrum en kunnen verschillende (eigen) websites worden geraadpleegd. Bij Cultuur en School wordt veel via intern overleg uitgewisseld. Zoals het overleg van de projectgroep Cultuur en School en het overleg eens in de zes weken met de minister en afzonderlijk met de Directeur Generaal (DG). De kennisdoorstroom vindt met name mondeling plaats. Er wordt hierbij weinig gebruik van techniek gemaakt, zoals intranet of van boekjes.

Externe kennisbronnen. Op de website www.cultuurnetwerk.nl is een overzicht te zien van wat er in iedere provincie op het gebied van cultuureducatie gebeurt. Er kan per provincie worden bekeken welke organisaties actief zijn en ook welke projecten daar lopen. Cultuurnetwerk Nederland ontvangt van deze organisaties post en mail over hun beleid en hun activiteiten, die zij vervolgens op de desbetreffende rubrieken van de verschillende websites (cultuurnetwerk, cultuurplein, podium op school, projectloket cultuur, projectloket amateurkunst, enzovoort) geredigeerd plaatsen. Daarnaast zijn er persoonlijke zakelijke netwerken, die in doelgerichte (expert)meetings worden getroffen en die informatie toezenden. Van individuele afnemers van cultureel aanbod wordt een reeks van gegevens opgeslagen en verwerkt tot statistische gegevens.

Bij Cultuur en School worden de websites binnen de cultuureducatie zoals www.cultuurplein.nl, www.cultuurcoördinator.nl, websites gericht op het onderwijs en de website van Cultuurnetwerk Nederland veel geraadpleegd. Deze worden in het onderwijs ook veelvuldig gebruikt, zoals ook de website van Cultuurnetwerk Nederland. Er zijn inlogcodes beschikbaar voor verschillende typen onderwijs en onderwerpen.

Leveren kennis aan externen

Als landelijk kenniscentrum van de hele cultuursector levert Cultuurnetwerk Nederland informatie en advies aan vele nationale en internationale partijen binnen en buiten de cultuursector. Een belangrijke afnemer van kennis in Nederland zijn gemeenten. Directeur Hagenaars: *‘Cultuurnetwerk Nederland geeft op aanvraag van gemeenten adviezen over het inrichten van hun beleid rond cultuureducatie of cultuureducatie in onderwijs, de vrijetijd etc. Daarnaast is er de branchevereniging Kunstconnectie voor in vele gemeenten voorkomende (ca. 200) centra van de kunsten, die een cursorisch aanbod hebben voor kunstbeoefening in de vrije tijd (muziekschool, creativiteitscentrum, jeugdtheater, enzovoort), maar daarnaast ook een aanbod bieden aan het onderwijs (begeleiden docenten of maken van een eigen aanbod). Op de keper beschouwd zitten wij als Cultuurnetwerk Nederland erboven of ertussen, en organiseren wij de kennisdoorstroom van- en naar al deze organisaties. Kennisverspreiding naar deze organisaties – en ook naar scholen en andere instellingen en organisaties - wordt uitgevoerd in drie hoofdvormen: digitaal, grafisch en mondeling.*

Cultuur en School levert kennis aan vier typen afnemers:

1. Het onderwijs (de huidige generatie docenten, leraren): Aan het onderwijs leveren zij vooral praktische informatie. Leraren en docenten willen bijvoorbeeld weten hoe cultuurkaarten werken, waar de rapportages aan moeten voldoen, hoe zij het geld kunnen ontvangen. Deze informatie geven zij of zij sturen hen door naar andere organisaties.
2. De cultuursector: De cultuursector geven zij informatie en kennis over het onderwijs, de integratie van cultuureducatie in het onderwijs en de leerjaren. Het gaat hier eveneens om vooral praktische informatie en niet over cijfermatig materiaal.
3. Toekomstige leraren (in Pabo's en lerarenopleidingen): De toekomstige leraren en docenten geven wij informatie over de manier waarop cultuureducatie een plek zou kunnen krijgen in de opleidingen. Dit doen wij op basis van informatie die zij ons weer geven over de structuur van hun opleiding. Op dit moment zijn een aantal Pabo's expertisecentrum geworden voor cultuureducatie en hebben zich verenigd in een netwerk.
4. Koepelorganisaties zoals Cultuurnetwerk Nederland: Cultuurnetwerk Nederland vraagt om actuele informatie rond de lopende projecten en de werkwijzen die daarbinnen worden gebruikt. Zij vragen hen soms om onderzoek te doen.

Interne kennisuitwisseling en kennisbehoefte

Cultuurnetwerk Nederland is onderverdeeld in drie bureaus: Informatie & Documentatie (studiecentrum, bibliotheek, websites, periodieken en communicatie en pr), Advies & Onderzoek (advies, begeleiding, studies en onderzoek) en het ondersteunende bureau Middelen (financiën, personeelszaken, gebouw en automatisering). De werkzaamheden kunnen in twee categorieën worden verdeeld; werkzaamheden die op grond van het activiteitenplan worden verricht en 'opdrachten' waarvoor zij apart door OCW worden gesubsidieerd. Daarnaast voeren zij opdrachten uit voor gemeenten en (grotere) instellingen. Voor deze opdrachten is veel basisinformatie en –kennis nodig en is interne kennisuitwisseling noodzakelijk. Om dit te optimaliseren is een intern informatiesysteem (CIS) bedacht. Hagnaars: ‘ *[het is een systeem] waarbij iedereen kan zien welke projecten er lopen en gelopen hebben binnen het brede veld van de cultuureducatie, hoe die georganiseerd zijn (met een vaste indeling in welke partners, projectteams, urenbegrotingen en werkelijk gemaakte uren, enzovoort). Daarnaast is er een intern systeem, dat gekoppeld is aan CIS en waarin door iedereen de offertes en projectvoorstellen in te zien zijn met de planning, de achtergronden, het proces en de resultaten en verslagen. Deze projecten hebben alle een eigen nummer gekregen op basis van de geldstroom waartoe zij behoren (een thematische indeling zou erg lastig zijn te maken). Dit nummer bestaat uit een aantal cijfers (codes voor de aard van de geldstroom en voor de soort activiteit) ’.*

Voor Cultuurnetwerk Nederland zijn de interne en externe kennisuitwisseling sterk met elkaar verweven. Organisaties met een cultureel aanbod leveren zelf informatie voor de websites van Cultuurnetwerk Nederland. Hierdoor is in een oogopslag te zien wat er in iedere provincie aan projecten en activiteiten wordt ontwikkeld. Daarnaast besteedt de organisatie veel aandacht aan de persoonlijke zakelijke netwerken, waar informatie naartoe wordt gezonden maar waar ook informatie van ontvangen en weer, na bewerking, doorgestuurd wordt naar derden. Het gaat dan om ca. 4 formatieplaatsen van mensen die informatie onderzoeken op juistheid, de informatie redigeren en plaatsen op de websites. In totaal beschikt de organisatie over ca. 30 fte. 6 tot 7 fte zijn beschikbaar voor het studiecentrum en bibliotheek. Hagnaars is groot voorstander van het zoveel mogelijk vastleggen van kennisstromen, zodat het gebruik van de kennis niet persoonsgebonden is en anderen verder kunnen gaan met die kennis als dat nodig is. Een voorbeeld hiervan is het uitgebreid vastleggen van de werkzaamheden van de werknemers via een uitgebreid tijdschrijfsysteem, zodat duidelijk is wie binnen de organisatie over welke kennis beschikt en er statistieken gegenereerd kunnen worden. Dit geldt in zekere zin ook voor het gehele netwerk. Dit in de vorm van een klantensysteem met 18.000 adressen van mensen die op een of andere wijze met cultuureducatie in aanraking komen. Van deze mensen kan Hagnaars exact achterhalen in welke producten zij interesse hebben en aan welke activiteiten zij deelnemen. Behoefte aan wetenschappelijke kennis is er ook. Daarom is er structureel

contact met universiteiten die onderzoek verrichten op het terrein van de cultuureducatie en voert Cultuurnetwerk Nederland het secretariaat van de onderzoeksgroep die zich met de onderzoeksagenda voor dit onderwerp bezighoudt. Het gaat om drie mensen van Cultuurnetwerk Nederland die samenwerken met wetenschappers van de universiteiten Amsterdam, Utrecht, Groningen, Rotterdam en Tilburg. Cultuurnetwerk heeft tenslotte een bijzondere leerstoel cultuureducatie en -participatie gevestigd aan de Utrechtse universiteit.

Cultuur en School (CenS)

Noorman-de Clercq is beleidsmedewerker bij het project Cultuur en School. Er is ook een projectleider Cultuur en School, die is afdelingshoofd van 'Cultuurbereik' waar CenS onder valt. Er zijn twee beleidsmedewerkers en beleidsondersteunend personeel die het project runnen. Daarnaast is er een projectgroep waarin een aantal mensen uit de directies van de onderwijstakken VO, PO en Hoger Onderwijs zitten; dit om de link met het onderwijs te versterken. Zij werken daar niet fulltime aan, maar werken waar nodig mee met deelprojecten. Het project valt onder het DG Primair- en Voortgezet Onderwijs en niet onder het DG Cultuur en Media. Momenteel zijn er binnen OCW twee staatssecretarissen en een minister. Cultuur en School maakt afspraken met de Directeur Generaal Primair en Voortgezet Onderwijs. Het voordeel van deze constructie is volgens Noorman-De Clercq dat je een duidelijke voet tussen de deur hebt in het onderwijs. Eens in de maand vindt er overleg met Cultuurnetwerk Nederland, die zij 'de tentakels van OCW' noemt; zij hebben ook in de regio's het meeste contact met het beleid en de scholen. De kennisbehoefte van CenS is met name aan meer cijfermatig materiaal om inzicht te krijgen in de werking en kwaliteit van cultuureducatie. Zij hebben veel interesse in de kwaliteitscriteria die scholen zelf gebruiken als het om cultuureducatie gaat. Wat wordt door scholen als kwaliteit gezien? De monitor onderzoeken zoals van Oberon en Sardes geven al veel informatie, maar zij willen net even een slag dieper ingaan op de materie en de nuance opzoeken.

Hindernissen bij delen en toepassen van kennis

Cultuurnetwerk Nederland

Meest prominent in de aandacht van Cultuurnetwerk Nederland is de kwaliteitsverbetering binnen de sector. Hagedoorn: *'[...]onderzoeken wijzen uit dat er op kwantitatief gebied veel wordt gedaan (aantallen, omvang en bereik van cultuureducatie), maar dat wij momenteel toe zijn aan versterking van de inhoud en een kwaliteitsslag moeten maken. [...]De kwaliteit van de kunstvakken in de school moet worden verbeterd. Zeker in het PO en de onderbouw van de VO. Het beleidsvermogen, het organiserend vermogen, het samenwerkend vermogen (met externe partijen) en het vakdidactisch handelen van docenten moet dan ook worden verbeterd. Dit geldt evenzeer voor educatiemedewerkers*

in culturele instellingen die voor het onderwijs (willen) werken'. Binnen de amateurkunst ziet Hagenaars enkele knelpunten, met name in de mogelijkheid van verenigingen om mensen (non formeel te laten leren). Andere zaken waar Cultuurnetwerk Nederland zich druk maakt, zijn: de effecten van kunsteducatie, de kwaliteit en de verankering van cultuureducatie in het curriculum van lerarenopleidingen (primair onderwijs en voortgezet onderwijs), educatie in culturele instellingen (onderwijsgericht en voor de 'vrije tijd'), de verbetering van het beleid van en de infrastructuur (kennisnetwerken) in gemeenten zodat beleid, vraag en aanbod gearticuleerd worden en dichter bij elkaar komen, het besteden van meer aandacht aan innovaties en verdieping op het terrein van cultuureducatie en het verwerven van inzicht in de werking van lokaal-regionale kennisnetwerken (kennismilieus). Tenslotte willen zij graag meer aandacht besteden aan de verspreiding van internationale kennis op het gebied van cultuureducatie en het spiegelen van de eigen situatie hieraan (Handboek Cultuureducatie).

Cultuur en School

Voor Cultuur en School zijn er weinig bedreigingen op het moment. Een hindernis zou de aandacht van het ministerie OCW kunnen zijn voor rekenen en taal. Hierdoor kan volgens Noorman-De Clercq cultuureducatie worden ondergesneeuwd. Andere type hindernissen zijn de zichtbaarheid van de financiering van cultuureducatie. Zolang het om geoordeelde bedragen in de lumpsum gaat zal het geld dat scholen krijgen ook aan cultuureducatie worden besteed, anders is het afwachten of het ook daar terecht komt. Een bijkomend probleem is het vervoer bij bezoeken aan culturele activiteiten. Dit wordt voornamelijk in het PO, maar ook in het VO als obstakel gezien. Experimenten met vervoersmaatschappijen bleken niet succesvol. Inmiddels wordt geprobeerd via provincies en gemeenten de vervoersbedrijven te bereiken. Een andere oplossing is om cultuur naar de school te halen. Met name is er op dit gebied veel aanbod van theatermakers. Verankering en continuïteit van Cultuur en School wordt gewaarborgd via het geld van de overheid, de koppeling met het vak CKV, de instelling van cultuurcoördinatoren en aandacht op de lerarenopleidingen. Als de aandacht voor cultuureducatie zou wegzakken zal dat volgens de Clercq in het Primair Onderwijs gebeuren, omdat daar geen inbedding in een vak plaatsvindt.

Hoofdstuk 8: Conclusie

De onderzoeksvraag van dit onderzoek naar de kennisinfrastructuur van NME werd als volgt geformuleerd:

Welke inzichten en/of methoden uit de huidige NME-kennisinfrastructuur, en de kennisinfrastructuur uit de cultuureducatie kunnen bijdragen aan een NME-kennisinfrastructuur, waarin kennis van natuur optimaal tot stand komt, circuleert en wordt benut door de betrokken organisaties, individuen en groepen (uitvoering, ontwikkeling en wetenschap)?

De hierop gebaseerde deelvragen zijn:

I Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur NME eruit en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

II Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur eruit in de cultuureducatie en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

III Op welke punten onderscheidt zich deze educatie op grote lijnen van de NME in visies, competenties, cultuur en ondersteuning?

I Hoe ziet de kennisinfrastructuur NME eruit en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

Om de kennisinfrastructuur te beschrijven is gebruik gemaakt van een specifieke definitie van kennisinfrastructuur: *‘het geheel van organisatorische structuren en richtlijnen, en zowel technische als niet technische hulpmiddelen waarover een (netwerk van) organisatie(s) beschikt om leerprocessen binnen een organisatie te ondersteunen teneinde haar doelstellingen zo efficiënt mogelijk te realiseren’*. Het gaat hierbij om het combineren van hardware (o.a. ICT, digitale databases), software (inhoud, projecten, programma’s) en orgware (o.a. netwerken, samenwerkingsverbanden) met als doel het ontsluiten, toegankelijk maken en delen van zowel ervarings-/praktijkkennis als wetenschappelijke kennis, als eveneens het verbinden van ongelijksoortige partijen met eenzelfde interesse om te komen tot nieuwe kennis en inzichten (kenniscreatie).

Deze definitie gaat uit van organisaties als basis- of ankerpunten voor de ontwikkeling, deling en doorstroming van kennis. Binnen de NME werkveld werden in 2003 ruim 250 NME organisaties geteld waarin in 2003 rond 2150 personen werkzaam waren. Deze 250 organisaties worden traditioneel onderverdeeld in organisaties in de NME Kern (met NME als hoofdactiviteit) en de schil (NME als deelactiviteit). De kern en schil organisatie kunnen op hun beurt weer worden

onderverdeeld in landelijke, provinciale en regionaal/lokale organisaties. De kern van het NME-veld wordt gevormd door de volgende organisaties:

- Landelijke organisaties (er zijn in feite drie landelijke professionele organisaties te onderscheiden: Stichting Veldwerk Nederland, IVN-vereniging van natuur- en milieueducatie en SME/Milieuadviseurs), daarnaast bestaat sinds enkele jaren een bredere koepelorganisatie (soort brancheorganisatie): Vereniging Educaties Nederland (VEN).
- Centra voor Natuur- en Milieueducatie (ongeveer 100). Hieronder vallen de lokale en regionale centra (particuliere- of overheidsorganisaties). Wat betreft de overheidsorganisaties, vallen deze centra in de grote steden vaak onder één centrale dienst. Soms is dat dienst stadsbeheer, soms een milieudienst.
- Provinciale IVN-consulentschappen (12 stuks inclusief Natuur en Milieu Overijssel).
- Particuliere en/of commerciële organisaties (o.m. Codename Future, Stichting Echte Welvaart). Tot de NME schil behoren ondermeer: bezoekerscentra, dierentuinen, Natuur historische musea, botanische tuinen, landelijke en regionale natuur- en milieuorganisaties (Greenpeace, WNF, Reinwater), terreinbeherende organisaties (SBB, natuurmonumenten, provinciale Landschappen), waterschappen, Provinciale Milieufederaties.
- Buiten deze ringen is er nog sprake van een zogenaamde relevante NME omgeving, waarin organisaties gevestigd zijn die een belangrijke functie voor en in het NME werkveld hebben, zoals: wetenschap (leerstolen NME), NME-relevante beleidsomgeving (Ministeries en hun expertisecentra, interdepartementale programma's, provincies, milieudiensten (met soms ook een uitvoerende NME-functie), gemeenten, toeleveranciers van milieudata en doelgroepinformatie, adviesbureaus, uitgeverijen, vrijwilligersorganisaties en andere afnemers van NME zoals het onderwijs (Pabo's, postdoctorale lerarenopleidingen, scholen VVE, PO, VO, Hogeschool, Universiteit, volwassenen (als burgers, allochtonen, ouderen, gehandicapten, recreanten etc.), jeugd (jeugd- en welzijnsorganisaties).

Op deze wijze weergegeven is er sprake van drie verschillende NME omgevingen:

Binnenring (NME kern), Tussenring (NME schil), Buitenring (NME omgeving)

Tussen deze verschillende ringen vinden allerlei vormen van interactie plaats waarbij er sprake is van verschillende vormen van kennisontwikkeling, ook wel kennisdoorstroming, kenniscirculatie en kennisco-creatie genoemd. Deze vormen van kennisontwikkeling vinden plaats op verschillende niveaus: dat van het individu, de organisatie en op netwerk niveau.

Doelgroepen waar NME organisaties zich het meest op richten zijn onderwijs (Primair Onderwijs en steeds vaker Voortgezet onderwijs/ jeugd in algemeen/ kleuters), burgers/bewoners, vrijwilligers,

overheden. Trends binnen NME zijn ondermeer: professionalisering, aansluiting scholen via vraaggericht werken, aansluiting maatschappelijke processen, commercialisering, nieuwe samenwerkingsverbanden met ondermeer het bedrijfsleven, duurzaamheidsthema's, waaronder mondiale thema's.

Om zicht te krijgen op de verschillende vormen van kennisontwikkeling is gebruik gemaakt van de reeds genoemde indeling in hardware, software en orgware binnen organisaties. 25 organisaties binnen de NME kern en schil zijn benaderd rond een serie deelonderwerpen die tezamen een beeld geven van het gebruik van hardware, software en orgware in en tussen deze organisaties, zoals bij Hardware de educatieve missie, rol van technologie, bij Software de soorten kennis om de missie te bereiken, de voornaamste competenties van educatief medewerkers, de ondersteuning van competentieontwikkeling, gebruikte kennisbronnen, kernactiviteiten en voornaamste functies van educatieve activiteiten en het leveren van kennis aan externen. De orgware tenslotte werd ingedeeld in vragen over interne kennisuitwisseling, de functie van kennisuitwisseling, gebruikte kennisbronnen als samenwerkingspartners en netwerken, de kenniscultuur, kennisbehoefte, hindernissen bij het ontwikkelen van kennis en ideeën voor betere kennisdoorstroom binnen de NME sector.

Conclusie hardware in de NME

Wat betreft de missie lijken organisaties met NME als kernactiviteit meer in de richting van duurzaamheid te bewegen (al ligt de nadruk voor een deel nog op natuur). Organisaties met NME als deelactiviteit hebben natuur en in mindere mate ook betrokkenheid als gemeenschappelijke noemer. Deze organisaties richten zich daarnaast nog relatief sterk op het vlak van cultuur en recreatie/toerisme. Techniek als middel om educatieve doelstellingen te bereiken is in de eerste plaats ICT. Het wordt door iedere organisatie ingezet en kan rekenen op een toenemende belangstelling en diversiteit in gebruik binnen NME kern en schil. NME schil organisaties lijken (iets) meer te experimenteren met nieuwe vormen en toepassingen van ICT.

Conclusie software in de NME

Organisaties in de NME kern zien over het algemeen kennis van educatie en voorlichting als cruciaal voor het uitoefenen van hun werkzaamheden. Hierbij wordt een nadere indeling in doelgroepen gehanteerd. Bij de NME schil ligt de nadruk verschillend, maar kennis van natuur (inhoudelijk) wordt het meeste genoemd.

De competenties die nodig zijn om de NME werkzaamheden uit te kunnen oefenen zijn sociale competenties, het hebben van een professionele houding (resultaatgericht, flexibel, daadkrachtig), onderwijskundige- en bedrijfskundige competenties (organisatievermogen, projectmanagement).

Binnen de NME schil lijkt er (relatief) meer aandacht te bestaan voor specifieke competenties/vaardigheden als goede omgangsvormen, out of the box/creatief kunnen denken of specialistische, inhoudelijke kennis van een onderwerp. De competentieontwikkeling wordt ondersteund met middelen die intern- dan wel extern worden aangeboden. Interne mogelijkheden: trainingen en cursussen /bijscholings- en regiodagen, presentaties van werknemers met een specialistische taak, uitnodigen van wetenschappers/specialisten, bijhouden en bespreken van vakliteratuur, opleidingsplan educatie, gesprekken over loopbaanontwikkeling, verplichte intervisie, uitwisseling van verschillende afdelingen, projectsjablonen en reviews, 'learning by doing'. Externe ondersteuning organiseert men via deelname aan externe trainingen, cursussen, opleidingen, bezoeken van bijeenkomsten (als trend- en wisseldagen, congressen, conferenties), werkbezoek bij verwante organisaties in binnen- en buitenland, samenwerking met andere organisaties, 'learning by doing'. Slechts weinig organisaties bieden een van tevoren gestructureerd competentieontwikkelingsplan (bijvoorbeeld opleidingsplan) aan en/of monitoren via bijvoorbeeld verplichte intervisie en verslaglegging. De organisaties die dit wel doen bevinden zich voornamelijk in de NME schil.

Van de kennisbronnen websites, tijdschriften en boeken wordt door NME organisaties het meest van websites gebruik gemaakt. NME kern en schil delen het gebruik van zoekmachines, overheidssites en het gebruik van websites van collega-organisaties. Bij de NME kern is podium online de meest geraadpleegde website. Boeken spelen als kennisbron een heel verschillende rol. Behoeft aan actuele kennis weerhoudt sommigen ervan in boeken te investeren. Anderen verdiepen zich juist via boeken in actuele onderwerpen. Tijdschriften worden door alle organisaties in kern en schil aangeschaft. Populaire NME tijdschriften in NME kern en schil zijn Podium en Mens en Natuur. Landelijke en lokaal/regionale organisaties in de kern delen onderwijskundige tijdschriften en het blad Binnenlands Bestuur.

Er is sprake van een enorme diversiteit aan functies van activiteiten die door organisaties worden aangeboden en daarbinnen nog aan verschillende soorten doelgroepen. Opvallend is dat de organisaties uit de NME kern het meeste de 'makel-' (intermediaire) functie noemen. Dit wordt relatief weinig gedaan door de organisaties met NME als deelactiviteit. Ook lijkt het (eenzijdig) informeren van- en het doen van onderzoek naar doelgroepen relatief meer voor te komen bij organisaties met NME als deelactiviteit. De ondersteuningsfunctie wordt door vrijwel iedereen uitgeoefend en omvat ondermeer advisering en het organiseren van netwerkbijeenkomsten, trainingen en media-activiteiten.

Vrijwel alle organisaties in NME kern en schil leveren zowel vakinhoudelijke, bedrijfsmatige en sociale kennis aan anderen. De mate waarin varieert per soort organisatie en per individuele organisatie. Zo leveren de landelijke organisaties in de kern alle drie de soorten kennis, maar kan er niet worden gezegd welke de boventoon voert. Bij de lokale en regionale organisaties in de kern is het voornamelijk vakinhoudelijke kennis dat wordt geleverd aan anderen, maar wordt ook geconstateerd

dat de bedrijfsmatige kennis belangrijker wordt. Het minst wordt er sociale kennis geleverd. In de NME schil lijkt bij de landelijke organisaties de nadruk te liggen bij vakinhoudelijke kennis en bij de lokale en regionale organisaties bij vakinhoudelijke kennis en bedrijfsmatige kennis en minder bij sociale kennis.

Conclusie orgware in de NME

Kennisuitwisseling wordt voornamelijk gedaan om onderling ervaringen uit te wisselen. Die uitwisseling levert informatie op die omgezet kan worden in iets dat bruikbaar is voor het eigen functioneren (of voor het functioneren van de organisatie). Andere redenen zijn om afhankelijkheid van 1 persoon in de organisatie te vermijden, het optimaliseren van resultaten, het afstemmen van het werk van anderen om dubbel werk te voorkomen, het zoeken naar identiteit in het werk, het ondersteunen van anderen in hun ambities, het geven van toepassingsmogelijkheden van kennis, het hebben van plezier in het werk. Er is geen duidelijk verschil tussen organisaties in kern en schil of tussen landelijke, provinciale en regionaal/lokale organisaties hierbinnen. Zeker tweederde van alle geïnterviewde organisaties kent een combinatie van uitwisseling van impliciete en expliciete kennis. De nadruk hierbinnen ligt bij impliciete kennis. Expliciete en impliciete kennis kunnen elkaar tot ontwikkeling stimuleren. Nieuwe ontwikkelingen in wetgeving en opleidingen kunnen tijdelijk leiden tot een verhoogde uitwisseling van expliciete kennis.

Organisaties worden zelf ook veel als kennisbron gebruikt. Zeker als er sprake is van een formele samenwerking. Samenwerkingspartners die worden gedeeld door organisaties in NME kern en schil, zowel op landelijk als lokaal/regionaal niveau zijn de NME centra, het IVN en universiteiten. Andere samenwerkingspartners die vaker gedeeld worden, zijn adviesbureaus, nationale parken, bezoekerscentra, natuurbelevingsorganisaties, natuurbeheerders, bezoekerscentra, scholen, Stichting Veldwerk Nederland, gemeenten, provincie en natuurmusea.

Het woord 'netwerk' wordt verschillend geïnterpreteerd. Voor de een zijn alle samenwerkingspartners onderdeel van zijn netwerk, voor de ander zijn organisaties die zich hebben aaneengesloten netwerken. Een gemeenschappelijk netwerk in kern en schil wordt niet genoemd. Belangrijke netwerken in de NME kern zijn: NME centra ('Club van 10', thans AGDO), IVN netwerken, LvDO. Daarnaast zijn voor organisaties in de schil de grotere netwerken binnen de eigen samenwerkingsverbanden van belang (nationaal en internationaal).

Voor wat betreft de kenniscultuur van organisaties in kern en schil geldt dat iedere organisatie aangeeft kennisvorming, deling en toepassing van kennis te stimuleren, al varieert de mate waarin. Landelijke organisaties in kern en schil stimuleren kennisontwikkeling en kennen daarbij een grote verantwoordelijkheid toe aan de werknemers. Aandacht voor kennisuitwisseling schiet in deze

organisaties, naar eigen zeggen, nog wel eens tekort. Lokale/ regionale organisaties in kern en schil lijken kennisvorming en deling sterker te stimuleren. In de lokale organisaties is ook een ontwikkeling merkbaar naar een meer extern gerichte organisatie, waarbij nieuwe externe samenwerkingsverbanden in belang groeien en daarmee ook de externe kennisuitwisseling. Aandacht voor kennismanagement is in ontwikkeling, maar wordt nog niet erg diepgaand en structureel toegepast.

De kennisbehoefte van NME organisaties in kern en schil kan worden ingedeeld in behoefte aan vakinhoudelijke, sociale en bedrijfsmatige kennis. Vakinhoudelijke behoeften richten zich op specialistische, actuele, wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis, onderwijs- en beleidsontwikkelingen. Sociale kennisbehoefte op kennis over de spelers in het veld, de behoeften van doelgroepen en kennis over communicatie en relatiebeheer. Op het gebied van bedrijfsmatige kennis is er behoefte aan kennis rond projectmanagement, veranderingsmanagement, digitalisering, hoe een commerciële aanpak te realiseren, pr en marketing kennis, kennis over productontwikkeling, wetgeving en nieuwe media. Wel kan worden geconstateerd dat de behoeften die door lokale/regionale organisaties in kern en schil genoemd zijn, meer divers zijn dan die genoemd zijn door landelijke organisaties in kern en schil. Zo ligt de behoefte bij de lokale en regionale organisaties uit kern en schil bij zowel de inhoudelijke, sociale en bedrijfsmatige kennis en de behoefte bij de landelijke organisaties in kern in schil bij of inhoudelijke en bedrijfsmatige kennis (kern) of juist sociale kennis (schil).

Op zes verschillende vlakken worden hindernissen voor kennisontwikkeling gesignaleerd. Het betreffen culturele, inhoudelijke, financiële, personele, logistieke en materiële hindernissen. Voor het gehele werkveld geldt dat globaal genomen kennisontwikkeling op dit moment geen prioriteit heeft, er gebrek is aan samenwerking, gebrek aan kennis van het NME veld zelf, ICT, gebrek aan structurele subsidies, men heeft moeite de mensen met de juiste competenties te vinden, vaak is de bereikbaarheid van een organisatie een probleem. Voor de NME kern geldt specifiek dat er weinig geld is voor kennisontwikkeling en innovatie, medewerkers zijn te intern gericht, afnemers veeleisend, het werk is niet thematisch ingericht, gebrek aan mensen die zich met kennisontwikkeling kunnen bezighouden. Voor de NME schil geldt een onoverzichtelijke situatie rond hun educatieve mogelijkheden richting onderwijs, tempoverschillen tussen disciplines binnen organisatie en publiek, hoge kosten drukwerk, promotieactiviteiten, kosten coördinator educatie, deskundigen, kosten gebruik onderwijsmaterialen van andere organisaties, gebrek personeel in hoogseizoenen, vaste krachten voor structurele projecten, systeembeheerders en mensen die educatief materiaal actueel kunnen houden. Een enkele maal ruimte gebrek en aanpassingsmoeilijkheden materiaal aan buitenlocaties.

Ideeën voor kennisontwikkeling en uitwisseling zijn in te delen in vijf centrale thema's: organisatie van het werkveld, kennisactiviteiten, wetenschappelijke kennisdoorstroom, samenwerking en

techniek. Er zijn veel overeenkomsten in ideeën tussen NME kern- en schil. Zo constateren beide groepen dat er iets gedaan moet worden aan de herkenbaarheid en samenwerking van NME organisaties en vinden zij dat wetenschappelijk onderzoek beter leesbaar en praktisch moet zijn om in het veld toegepast te kunnen worden. Verschillen zijn er ook; bij NME organisaties in kern ligt meer aandacht voor de wijze waarop NME bijeenkomsten worden georganiseerd en in een verbeterde samenwerking met en ondersteuning door overheden. Bij de NME schil ligt de nadruk het meest op herkenbaarheid, uniformiteit en samenwerking met andere organisaties in- en buiten NME.

II Hoe ziet de huidige kennisinfrastructuur eruit in de cultuureducatie en welke hardware, software en orgware kunnen hierbij worden onderscheiden?

Cultuureducatie bestaat uit een verzameling verschillende educaties: Kunsteducatie, Erfgoededucatie, Media-educatie en Literatuureducatie. Er bestaan veel definities van wat cultuureducatie is. Een brede definitie van cultuureducatie die door expertisecentrum Cultuurnetwerk Nederland wordt aangehouden, is: *‘alle vormen van educatie waarbij cultuur als doel of als middel wordt ingezet’* (www.cultuurnetwerk.nl 140908). Het laat in het algemeen mensen kennismaken met kunst- en cultuuruitingen en verdiept het inzicht hierin.

De deelsectoren van cultuureducatie hebben alle eigen (sub)doelstellingen. Elke sector heeft daarnaast zijn eigen infrastructuur (op zowel) landelijk, regionaal en plaatselijk niveau. 1. Organisaties op landelijk niveau: sectorinstituten kunst en erfgoed, landelijke instituten voor cultuureducatie, verenigingen en onderwijsinstellingen

2. Provinciaal niveau: provinciale steunpunten kunst en cultuur, amateurkunst, cultuurmakelaars en –bemiddelaars, erfgoedhuizen

3. Lokaal niveau: centra voor de kunst, musea, verenigingen, clubs, educatieve aanbieders

Cultuurnetwerk Nederland vormt als kenniscentrum de verbindingsschakel tussen al deze niveaus en opereert ook internationaal.

De huidige cultuureducatie richt zich op de doelgroepen onderwijs, vrije tijd, professionele cultuur en overheid. Trends die door alle sectoren heen lopen zijn: sociale cohesie, kunstprojecten met een sociaal- maatschappelijke doelstelling (Community of Arts), herwaardering van de regionale identiteit, ontwikkeling aanbod voor de dagopvang, cultuur als instrument voor economische doelstellingen, samenwerkingsverbanden en fusies van instellingen en de ontwikkeling van de cultuurprofielschool.

Om binnen de cultuursector zicht te krijgen op de verschillende vormen van kennisontwikkeling is eveneens gebruik gemaakt van de reeds genoemde indeling in hardware, software en orgware.

Hiervoor zijn twee organisaties benaderd: Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School.

Cultuurnetwerk vanwege de centrale rol die het inneemt in de kennisinfrastructuur van cultuureducatie en Cultuur en School vanwege de verankering van cultuur in het onderwijssysteem.

Conclusie hardware in de cultuureducatie

De missie van het Cultuurnetwerk Nederland en Cultuur en School liggen in elkaars verlengde. Cultuurnetwerk Nederland wil zoveel mogelijk mensen in contact brengen met cultuur domeinen om de persoonlijke ontwikkeling, cultuurdeelname en sociale cohesie te bevorderen. Cultuur en School richt zich specifiek op scholen om dit te bevorderen en werkt aan de inbedding van cultuur in de school en stimuleert culturele organisaties om hun aanbod beter op scholen af te stemmen.

Technologie is een middel dat in toenemende mate wordt ingezet om de missie te bereiken. Kennisstromen worden zoveel mogelijk digitaal vastgelegd en in projecten wordt veel van techniek of ICT gebruik gemaakt. Sommige projecten richten zich zelfs specifiek op techniek (zoals binnen de media sector van cultuureducatie)

Conclusie software in de cultuureducatie

Het Cultuurnetwerk Nederland is een kenniscentrum dat via het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis haar doelen tracht te bereiken. Zij levert eindproducten als publicaties, bijeenkomsten en websites, maar ook is er een groot studiecentrum ingericht en adviseert en begeleidt het organisaties en stimuleert het wetenschappelijk onderzoek naar cultuureducatie. Hiermee vormt Cultuurnetwerk Nederland een belangrijke schakel tussen wetenschap en werkveld. Cultuur en School, als project van het ministerie OCW, werkt met name samen met gemeenten, provincies en onderwijsorganisaties. Via deze weg beïnvloedt het de inbedding, kennisontwikkeling en communicatie rond cultuureducatie in het onderwijs.

Bij Cultuurnetwerk Nederland ligt de nadruk bij de werknemers op de inhoudelijke competenties. Die hebben zij al voor een deel via hun vooropleiding verworven maar worden ook geacht in de tijd dat zij er werken deze competenties te vergroten. Andere benodigde competenties zijn van organisatorische, communicatieve (waaronder netwerkvaardigheden) en bedrijfsmatige aard. Bij Cultuur en School ligt de nadruk op flexibiliteit, veel tegelijk kunnen/schakelen, overtuigingskracht en netwerkvaardigheden.

Interne kennisbronnen waar binnen Cultuurnetwerk Nederland het meeste van gebruik gemaakt wordt zijn de eigen collega's en de projectgegevens die via een transparant systeem zijn in te zien. Daarnaast beschikt het Cultuurnetwerk Nederland over een groot studiecentrum en eigen websites. Bij Cultuur en School zijn eveneens de eigen collega's en overleg tussen projectgroep, overleg met minister en DG van groot belang. Het gaat hier met name om mondelinge kennisuitwisseling. Externe

kennisbronnen kunnen voor Cultuurnetwerk Nederland alle culturele organisaties uit binnen- en buitenland zijn die via post en mail gegevens leveren, maar ook universiteiten, hogescholen, PO en VO scholen. Ook persoonlijke en zakelijke netwerken leveren informatie op. Zelfs individuele afnemers van culturele projecten leveren door hun deelname aan projecten of afname van informatie nieuwe statistische gegevens. Cultuur en School maakt veel gebruik van de talloze websites die er in de cultuursector te vinden zijn, zoals www.cultuurplein.nl en www.cultuurcoordinator.nl. Het betreffen vooral websites die de onderwijssector ook veel gebruikt.

Een belangrijke afnemer van kennis van Cultuurnetwerk Nederland zijn gemeenten. Deze vragen om beleidsadviezen rond cultuureducatie, maar ook regelt Cultuurnetwerk Nederland de informatiestromen van en naar internationale en overkoepelende culturele organisaties en eveneens naar provinciale en lokale culturele organisaties. Cultuur en School levert kennis richting onderwijs (huidige docenten, maar ook Pabo's en lerarenopleidingen) waar het aan huidige docenten voor praktische informatie geeft en aan de Pabo's adviezen geeft over de inpassing van cultuureducatie in de opleiding, de cultuursector die met name om informatie over onderwijs, integratie van cultuureducatie in leerjaren en praktische informatie vraagt en koepelorganisaties die actuele kennis over huidige projecten en werkwijzen nodig heeft.

Conclusie Cultuur orgware

Bij Cultuurnetwerk Nederland wordt de uitwisseling van kennis gestimuleerd door verschillende digitale kennissystemen. Ten eerste het Interne Informatiesysteem CIS waar over het hele veld van cultuureducatie helder is waar wat gebeurt, met wie en hoe. Daaraan vastgekoppeld is een systeem waar werknemers inzage hebben in hun eigen projecten met bijbehorende offertes, uren, partners, resultaten etc. Ten tweede is er een tijdschrijfsysteem waar werknemers aangeven wat voor werk zij op welk moment doen en waar statistische gegevens uit gegenereerd worden, zodat het duidelijk in de organisatie is waar welke kennis zich bevindt. Ten derde is er een uitgebreid digitaal klantensysteem, waarbij gegevens van individuen die meedoen aan activiteiten of bladen ontvangen worden geregistreerd. Hieruit vloeien eveneens verschillende soorten statistische gegevens voort. Behalve de digitale systemen wordt van werknemers verwacht dat zij hun kennis actief verspreiden naar redacteurs binnen de organisatie, die deze kennis bewerken en doorzenden naar relevante afnemers ervan en hun persoonlijke- en zakelijke netwerk openstellen voor collega's. Cultuurnetwerk Nederland heeft tenslotte ook een leerstoel cultuureducatie in Utrecht en voert het secretariaat van een onderzoeksgroep die zich met de onderzoeksagenda van cultuureducatie bezighoudt van de universiteiten Amsterdam, Utrecht, Groningen, Rotterdam en Tilburg.

Cultuur en School heeft met name een intern overlegstructuur waarbij de projectleider CenS, die tevens afdelingshoofd van Cultuurbereik is, waar CenS onder valt, de uitvoerende beleidsmedewerkers

en ondersteunende medewerkers overleggen met een projectgroep dat ondermeer uit mensen uit directies PO, VO en Hogescholen bestaat. Ook worden er afspraken met de Directeur-Generaal PO en VO en met de minister gemaakt en vindt er overleg plaats met het Cultuurnetwerk Nederland.

Wat betreft hindernissen bij het delen en toepassen van kennis bevindt Cultuureducatie zich in een vrij luxe positie. Cultuureducatie heeft zich vrij sterk ingenesteld in onderwijs en maatschappij. De hindernissen zijn dan ook eigenlijk verbeterpunten. Die betreffen wat Cultuurnetwerk Nederland betreft een kwaliteitsslag van cultuureducatie op scholen en in de amateurkunst, maar ook is er meer inzicht nodig in de effecten van cultuureducatie, de verankering van cultuureducatie in culturele instellingen gericht op onderwijs en vrije tijd, aandacht voor gemeentelijk beleid en infrastructuur, innovaties in de cultuursector, lokale kennisnetwerken en de verspreiding van internationale kennis. Ook is een betere verankering van cultuureducatie in het curriculum van de lerarenopleidingen gewenst.

Bij Cultuur en School wordt de aandacht van het ministerie OCW als een mogelijke bedreiging voor cultuureducatie gezien, maar ook het eventueel opgaan van het geormerkte geld voor cultuureducatie in het totale geheel van de lumpsum. Tenslotte vormt voor scholen vaak het vervoer naar een locatie waar een culturele activiteit plaatsvindt een drempel om mee te doen.

III Op welke punten onderscheiden zich NME en de cultuureducatie op grote lijnen in visies, cultuur, competenties en ondersteuning rond kennisontwikkeling?

Visie

Informatie over de visie van organisaties binnen de NME kern en schil organisaties en cultuureducatie kan worden aangetroffen in de missie van de organisaties en de voornaamste functies van educatieve activiteiten. Binnen de missies van de verschillende organisaties binnen de NME sector, valt in vergelijking met de twee organisaties uit de cultuursector de nadruk op binnen de NME sector voor het bieden van kwaliteit via inhoudelijke thema's als zorg voor natuur en het ontwikkelen van een duurzame levenswijze. Dit lijkt het sterkst binnen de NME kern aanwezig. De NME schil is in dit opzicht breder georiënteerd, waarbij domeinen als cultuur en toerisme /recreatie een grotere rol spelen. De organisaties binnen de cultuursector hebben een brede missie, gericht op het contact/de confrontatie van een zo groot mogelijke groep mensen met allerlei vormen van cultuur.

Cultuur

Voor wat betreft de kenniscultuur van organisaties in NME kern en schil geldt dat iedere organisatie aangeeft kennisvorming, deling en toepassing van kennis te stimuleren, al varieert de mate waarin dit gebeurt sterk tussen organisaties. Landelijke organisaties in kern en schil stimuleren werknemers via zowel interne en externe mogelijkheden tot het volgen van cursussen, workshops, netwerkdagen en

kennen grote verantwoordelijkheid toe aan de werknemers. Aandacht voor kennisuitwisseling schiet, naar eigen zeggen, in deze organisaties nog wel eens tekort. Een enkele organisatie heeft een opleidingsplan voor de educatieve werknemers en houdt kennisontwikkeling van de werknemers ook bij buiten het verplichte functioneringsgesprek. Lokale/ regionale organisaties in kern en schil lijken kennisvorming en deling iets sterker te stimuleren, al zijn er hier eveneens uitzonderingen. In veel lokale organisaties is een ontwikkeling merkbaar naar een meer extern gerichte organisatie, waarbij nieuwe externe samenwerkingsverbanden in belang toenemen (bijvoorbeeld met het bedrijfsleven) en daarmee ook de aandacht voor externe kennisuitwisseling. Aandacht voor kennismanagement is in ontwikkeling, maar wordt nog niet als prioritair gezien en zelden structureel toegepast. Binnen het NME werkveld wordt door enkele organisaties naar het veld toe wel aandacht besteed aan kennisontwikkelingsprocessen en worden er cursussen en workshops aangeboden rond kennismanagement. Maar deze worden gefragmenteerd aangeboden en staan onder druk, bijvoorbeeld bij het kenniscentrum van het IVN waar de steun en samenwerking met de andere partners in het veld gemist wordt bij het verder ontwikkelen en dragen van deze functie. Specifieke hindernissen bij kennisontwikkeling die door de NME kern organisaties genoemd zijn dat medewerkers intern gericht zijn, de afnemers veeleisend en het werk niet thematisch is ingericht. Specifiek genoemd door de NME schil is de onduidelijke educatieve mogelijkheden en positie richting scholen en de tempoverschillen tussen disciplines, maar ook tussen publiek en organisatie.

Binnen Cultuurnetwerk Nederland is kennisontwikkeling core business. Kennisdeling en kenniscirculatie wordt sterk gestimuleerd via een vergaande ontwikkelde digitale vastlegging van kennisstromen, zowel binnen de organisatie als naar toeleverende organisaties, individuen en netwerken als naar afnemende organisaties, individuen en netwerken. Kennisdeling is een prioritair thema binnen de organisatie waar werknemers hun netwerken en projecten openstellen aan collega's en hun informatie toezenden naar redacteurs binnen de organisatie die zorgen voor verdere aanpassing en verspreiding van de informatie. Kenniscirculatie vindt plaats via het over en weer uitwisselen van gegevens tussen de externe organisaties die zich met cultuur bezig houden en Cultuurnetwerk Nederland, maar ook het structurele overleg met verschillende organisaties op landelijk en provinciaal niveau. Cultuurnetwerk Nederland heeft eens per maand overleg met Cultuur en School. Cultuur en School werkt met name via mondelinge uitwisseling en heeft direct contact met de minister OCW en de DG. Ook Cultuur en School en de scholen die cultuureducatie aanbieden maken veel gebruik van de digitale mogelijkheden van Cultuurnetwerk Nederland. Tenslotte heeft Cultuurnetwerk Nederland een leerstoel cultuureducatie in Utrecht en organiseert het ieder jaar een onderzoeksuitwisselingsdag in samenwerking met een universiteit en neemt het deel aan internationale cultuurnetwerken. Naast kennisdeling en kenniscirculatie werkt Cultuurnetwerk Nederland aan het opzetten van verschillende vormen van kennisco-creatie. Dit wordt gedaan via het meebepalen van de wetenschappelijke onderzoeksagenda rond cultuur op verschillende universiteiten, via overleg rond de cursus cultuurcoördinator op scholen en via het experimenteren met kennisgemeenschappen.

Competenties

Organisaties uit de NME kern beschouwen in het algemeen kennis van educatie en voorlichting als meest belangrijk voor hun werk. Bij organisaties in de schil ligt dit meer verdeeld. Bezoekerscentra, natuurmusea, dierentuinen en hortus beschouwen kennis over natuur als meest belangrijk. Bij NME centra en IVN Consulentenschap komt kennis van communicatie en relatiebeheer op de tweede plaats en is er een onderscheid tussen kennis nodig voor beroepskrachten en vrijwilligers. Behalve in beroepen is er ook onderscheid in het werken met specifieke doelgroepen als het gaat om het belang van thema's. De competenties die nodig zijn om de NME werkzaamheden uit te kunnen oefenen zijn met name sociale- en communicatieve competenties, het hebben van een professionele houding (resultaatgericht, flexibel, daadkrachtig), onderwijskundige (didactiek, pedagogie)- en bedrijfskundige competenties (organisatievermogen, projectmanagement). Binnen de NME schil wordt (relatief) meer melding gemaakt van specifieke competenties als goede omgangsvormen, out of the box/creatief kunnen denken of specialistische, inhoudelijke kennis van een onderwerp.

De belangrijkste competentie voor werknemers bij Cultuurnetwerk Nederland is in de eerste plaats vakinhoudelijk binnen een culturele sector (kunsthistorie, theater, media etc.). Daarnaast zijn ook organisatorische, communicatieve en bedrijfsmatige competenties van groot belang. Deze moeten in de tijd dat zij bij Cultuurnetwerk Nederland verder worden ontwikkeld. Dit wordt gestimuleerd via het POP en scholing, zoals leren leiding geven, omgaan met eigenwijze professionals, cursussen communicatie, teamprocessen, interactieve cursussen etc. Medewerkers worden gestimuleerd persoonlijke netwerken te vormen als bestuurder van verenigingen en stichtingen op hun terrein of als adviseur van gemeentelijk of provinciaal beleid (via bijvoorbeeld deelname aan adviescommissies). Daarnaast streven zij ernaar dat medewerkers tenminste twee keer per jaar een conferentie of bijeenkomst op het terrein van cultuureducatie bezoeken en daarvan verslag doen. Binnen Cultuur en School zijn competenties als flexibiliteit, het veel tegelijk kunnen doen en snel kunnen schakelen, overtuigingskracht en netwerkvaardigheden van het grootste belang.

Ondersteuning

Wat betreft ondersteuning van organisaties in de verschillende sectoren kan onderscheid gemaakt worden tussen een financiële ondersteuning door de overheid en de behoefte aan inhoudelijke of organisatorische ondersteuning.

Financiële ondersteuning

Wat betreft de financiële ondersteuning door de overheid kunnen verschillende regelingen genoemd worden die NME ondersteunen, zoals de Regeling Draagvlak Natuur (tm 2009) vanuit het ministerie LNV en de SMOM van het ministerie VROM. Bij andere ministeries kan door de NME ook gebruik worden gemaakt, al zijn deze regelingen niet specifiek op NME gericht. Fondsen die NME

ondersteunen (of tot voor kort ondersteunden) zijn zijn niet uitsluitend op NME gericht. Op provinciaal en lokaal niveau zijn er eveneens regelingen die NME ondersteunen, maar ook hier moet goed worden achterhaald of de aanvraag voor steun inderdaad passend is binnen het politieke kader. De grootste hindernis op financieel gebied voor NME organisaties is het gebrek aan subsidies gericht op continuering en update van goede bestaande programma's en de kosten voor ICT. Specifiek voor NME kern: weinig geld voor kennisontwikkeling en innovatie. Specifiek voor NME schil: kosten promotie/drukwerk, aanstelling coördinator educatie, kosten deskundigen en specialisten, kosten gebruik onderwijsmaterialen van andere organisaties.

Binnen de cultuursector en cultuureducatie valt onmiddellijk de grote mate van ondersteuning door het ministerie OCW op. Via talrijke regelingen en subsidies wordt cultuureducatie versterkt: In het primair onderwijs via de regeling versterking cultuureducatie in het PO, in het VO de ondersteuning van cultuurkaarten en het vak CKV, het steunpunt cultuurprofielschool, de cursus ICC, maar ook de regeling Brede School en cultuureducatie, Cultuureducatie op Pabo's, verbreding cultuur en school etc. Het is dan ook de vraag of cultuureducatie nog een educatie genoemd kan worden. Er bestaan vele cultuurfondsen die cultuureducatie ondersteunen op diverse niveaus en provinciale en gemeentelijke regelingen. Een bedreiging voor cultuureducatie kan mogelijk het in de toekomst opgaan van de geormerkte gelden in de lumpsum zijn.

Inhoudelijke ondersteuning: kennisbehoefte

Binnen de NME kan er globaal onderscheid gemaakt worden tussen behoefte aan Kennis op vakinhoudelijk, sociaal en bedrijfsmatig gebied. De meeste inhoudelijke behoefte ligt bij kennis over actuele ontwikkelingen in wetenschappelijke kennis op het vakgebied en actuele beleidskennis. Daarnaast is er een grote behoefte aan een goede vertaalslag van die kennis naar de praktijk. Op sociaal vlak is er een vrij algemene behoefte om te weten welke organisaties er bestaan (wie zijn we?), wat deze organisaties doen, hoe ze denken over actuele onderwerpen en of er mee samen te werken valt. Ook het uitwisselen van kennis via kennismakings-/delingsactiviteiten horen tot deze categorie. Daarnaast is er behoefte aan meer kennis over doelgroepen (waaronder scholen en allochtone groepen) over wensen van deze groepen en hoe het beste gecommuniceerd kan worden. Behoefte aan bedrijfsmatige kennis strekt zich over verschillende terreinen uit: commerciële aanpak, pr en marketing, nieuwe media, productontwikkeling, veranderingsprocessen, digitalisering, financiën. Er zijn nauwelijks verschillen tussen organisaties die NME als kernactiviteit hebben en NME als deelactiviteit in hun kennisbehoefte. Wel kan worden geconstateerd dat de behoeften die door lokale/regionale organisaties in kern en schil genoemd zijn, meer divers zijn dan die genoemd zijn door landelijke organisaties in kern en schil. Zo ligt de behoefte bij de lokale en regionale organisaties uit kern en schil bij zowel de inhoudelijke, sociale en bedrijfsmatige kennis en de behoefte bij de landelijke organisaties in kern in schil bij of inhoudelijke en bedrijfsmatige kennis (kern) of juist

sociale kennis (schil). Het is onduidelijk wie deze kennis moet gaan leveren aan de verschillende organisaties en langs welke kanalen.

Binnen cultuureducatie lijkt een systeem te zijn ontwikkeld waarin er relatief veel duidelijkheid bestaat over de rollen die organisaties hebben bij het ontwikkelen en tot stand komen van benodigde kennis. Dit betekent niet dat er geen wensen zijn op het kennisvlak. Kennis over kwaliteitsverbetering, kennisgemeenschappen, kenniscirculatie met internationale organisaties is gewenst, maar binnen de cultuursector zijn de mogelijkheden om deze kennis binnen te halen aanwezig via de leerstoelgroep cultuureducatie, het opstellen van de onderzoeksagenda van cultuureducatie op verschillende universiteiten, onderzoeksdagen en, de afstemming van verschillende agenda's door het Cultuurnetwerk Nederland zodat er gericht gewerkt kan worden aan de kwaliteitsverbetering. Via de verschillende digitale kanalen waarover het Cultuurnetwerk beschikt kan ook beter overzicht worden verkregen over de situatie waarin het hele brede cultuurveld zich begeeft.

Hoofdstuk 9 Aanbevelingen

Op grond van de verkregen informatie uit enquêtes en interviews kunnen een reeks aanbevelingen worden gedaan voor een betere kennisdeling, kenniscirculatie en kennisco-creatie binnen de NME sector, waardoor de kennisinfrastructuur tot zowel meer structuur, herkenbaarheid en ontwikkeling kan komen. De aanbevelingen worden ingedeeld in de onderdelen visie, cultuur, competenties en ondersteuning.

Aanbevelingen visie NME

- *Noodzaak van een gedeelde visievorming*

De geïnterviewde NME deskundigen hebben hun bezorgdheid geuit over de huidige situatie waarin NME zich momenteel begeeft. Zij roepen op tot een heroriëntatie op de doelen en visie van NME en een keuze voor centrale thema's en versterkte sturing. Er is momenteel (nog) geen eenduidige visie op de kennisontwikkeling binnen het NME veld. De kennisactiviteiten van de coalitie geven de mogelijkheid meer zicht op een gezamenlijke visie te ontwikkelen. De resultaten hiervan moeten met het bredere veld worden gedeeld; niet alleen de kleinere organisaties binnen de NME kern maar eveneens met de grotere en kleinere organisaties in de NME schil.

- *Website Kennistransfer*

Binnen de NME kern en schil is behoefte aan een betere kennisuitwisseling. Mensen zijn vaak niet op de hoogte van het bestaan van organisaties en hun werkwijzen. Informatie over het project Kennistransfer moet eveneens worden gedeeld met het NME werkveld. Dit kan per direct worden gerealiseerd de informatie op een (tijdelijke en interactieve) website te zetten waar alle NME organisaties per brief en e-mail van op de hoogte worden gesteld. Een voorbeeld van de informatie die op een website gezet kan worden zijn de onderzoeksverslagen die in het kader van dit project worden ontwikkeld, het verslag en evaluatie van de kennisactiviteiten die worden ondernomen. Ook kunnen via deze website groepen mensen worden uitgenodigd voor verdere activiteiten rond kennisontwikkeling. Gezien het feit dat Podium Online de meest bekende website voor NME is op dit moment en bekeken wordt door organisaties in de NME kern en schil, kan overwogen worden de informatie over Kennistransfer hierop te plaatsen dan wel via Podium Online aan te geven waar de website van Kennistransfer te vinden is. Een gezamenlijk Kennistransfer-logo is voor de herkenbaarheid van het project eveneens te overwegen.

- *Uitwisseling met ervaringsdeskundigen opzetten kenniscentrum*

Ervaringsdeskundigen van kennisontwikkeling binnen andere educatieve sectoren kunnen als adviseurs dienen voor een op te zetten kenniscentrum. Een voorbeeld van een dergelijke deskundige is Piet Hagenaars, directeur van Cultuurnetwerk Nederland. Andere thema's waarbij hij kan adviseren zijn thema's als de link tussen wetenschap en werkveld, competentieontwikkeling en digitale portals.

- *Ontwikkeling inzicht in verschillende kennisrollen NME organisaties*

Binnen de cultuureducatie is per cultuursector een specifieke infrastructuur ontwikkeld op landelijk, provinciaal en regionaal/lokaal niveau. Op dit moment is er binnen de NME wereld onduidelijkheid in het veld over wie wat voor taken uitvoert en tot wie je het beste kunt wenden voor een opdracht. Er moet daarom een begin worden gemaakt met een discussie over de verschillende rollen die NME organisaties in het veld innemen en zullen gaan innemen in de toekomst. Cultuurnetwerk Nederland kan worden uitgenodigd om hier aanbevelingen over te doen via de ervaringen uit het culturele veld (zie de kennisinfrastructuur van de sectoren kunsteducatie, erfgoededucatie, media-educatie, literatuureducatie).

Aanbevelingen cultuur

- *Kennisontwikkeling als prioritair thema binnen NME organisaties*

Uit dit onderzoek blijkt dat veel organisaties binnen het NME veld aandacht voor kennisontwikkeling (in de vorm van kennisdeling- circulatie en co-creatie) niet als prioriteit zien of kunnen zien. Dit is een belangrijke constatering. Het is aan te bevelen de discussie over hoe met de beschikbare middelen kennisontwikkeling maximaal gestimuleerd kan worden zo spoedig mogelijk aan te gaan met het veld.

- *Onderzoek naar beste ondersteuningswijze kennisontwikkeling binnen typen NME organisaties*

Onderzoek naar de wijze waarop verschillende typen NME organisaties het beste gestimuleerd en ondersteund kunnen worden rond kennisontwikkeling kan zorgen dat kennisontwikkeling efficiënt en effectief tot stand komt.

- *Financiële ondersteuning kennisontwikkeling*

Ook moeten er gelden worden vrijgemaakt voor het stimuleren van kennismanagement binnen organisaties

Aanbevelingen competentieontwikkeling

- *Starterspakket nieuwe NME'ers*

In dit onderzoek komt naar voren dat nieuwe NME medewerkers de meest elementaire gereedschappen voor NME vaak niet kennen. Ook is er in het veld behoefte om te weten welke organisaties zich op welke manier met NME bezighouden en welke samenwerkingsvormen er allemaal mogelijk zijn. Ontwikkel hiervoor een NME starterspakket.

- *Plan van aanpak voor een herkenbaar NME buiten de sector*

In de NME schil is het bij verschillende organisaties niet duidelijk wat de NME sector eigenlijk inhoudt, wat er ontwikkeld wordt. Er moet een op communicatie en pr gericht programma worden ontwikkeld waarbij ook buiten de sector (de NME buitenring) mensen helder is wat NME is en doet en

waar mensen voor wat terecht kunnen.

- *NME cursus voor professionals*

Een ander resultaat van dit onderzoek is dat er behoefte is aan competentieontwikkeling op verschillende vlakken. Een NME professionaliseringscursus zoals in het verleden de PHLO cursus zou opnieuw ontwikkeld en aangepast kunnen worden aan de huidige behoeften

- *Inventarisatie mogelijkheden invoering opleiding/cursussen en een gecombineerde functie coördinator natuur, milieu en duurzaamheid*

Binnen cultuureducatie wordt veel en in toenemende mate gebruik gemaakt van cultuurcoördinatoren die cultuur op school helpen ontwikkelen en inbedden in het schoolplan. Hoewel deze functie in het NME verleden voor natuureducatie ook is ontwikkeld, kan onderzocht worden welke factoren hebben geleid tot het verdwijnen van deze functie en óf een natuur-milieu en duurzaamheidscoördinator opleiding en functie kansrijk is voor implementatie en op welke wijze dit gerealiseerd zou kunnen worden.

- *Weergave relevant NME onderzoek voor de sector*

Kennisdeling van wetenschappelijke resultaten richting het NME werkveld verloopt niet optimaal, waardoor de vraag om onderzoek naar verbetering hiervan wordt bevestigd.

- *Jaarlijkse conferentie wetenschappelijk onderzoek op NME gebied*

Het organiseren van een jaarlijkse onderzoeksconferentie van universiteiten die zich met natuur- en milieueducatie bezig houden kan, zoals binnen cultuureducatie voor een betere kennisdoorstroming en agendering van onderzoek leiden.

- *Jaarlijkse onderzoeksdag voor gehele NME veld*

Uit dit onderzoek blijkt een behoefte van NME organisaties aan actuele wetenschappelijke kennis op verschillende terreinen van NME. In overleg met het NME veld kan een onderzoeksdag voor het NME veld een betere kennisdeling en -circulatie van onderzoeksresultaten worden aangegeven op een website van een centraal kennisinstituut.

Aanbevelingen ondersteuning

- *Classificatie NME arrangementen*

Op het gebied van arrangementsdenken kan nader onderzoek uitwijzen welke kennisarrangementen op dit moment voorlopers zijn binnen de NME in samenwerking met overheden of andere partijen om zodoende tot een categorisatie van typen kennisarrangementen te komen en hoe die het beste ondersteund kunnen worden.

- *Pilot projecten kennisgemeenschappen*

Er kunnen eveneens speciale kennisarrangementen worden ontwikkeld die NME activiteiten meer onder de aandacht moeten brengen bij provinciale overheden of mogelijkheden zoeken voor betere samenwerkingsvormen tussen sleutelspelers in een regio.

- *Overzicht NME activiteiten per provincie*

Via de websites van Cultuurnetwerk Nederland kan per provincie worden gezien welke activiteiten er op cultureel gebied plaatsvinden. Organisaties kunnen elkaar daarmee sneller vinden en samenwerkingsverbanden opzoeken.

- *Onderzoek mogelijkheden intensievere samenwerking met cultuureducatie*

Door de geïnterviewde NME deskundigen in dit onderzoek wordt een (al dan niet tijdelijke) aansluiting op andere disciplines en technische ontwikkelingen gezien als een manier om dichtbij en ver weg onze verantwoordelijkheid te nemen voor een betere wereld, met aandacht voor zowel natuurbeleving als mondiale problematiek. Gezien het feit dat er in het hele land reeds samenwerkingsverbanden ontstaan tussen natuur- en cultuureducatie (zie de website www.projectloketcultuur.nl), kan nader onderzocht worden wat de mogelijkheden voor aansluiting bij cultuureducatie zijn. Cultuureducatie is sterker verankerd in het onderwijs en ontvangt meer gelden voor ontwikkeling.

- *Onderzoek mogelijkheden intensievere samenwerking met VTB*

Met VTB en techniek in het algemeen wordt vaker samengewerkt door NME organisaties. Onderzoek ook hier de mogelijkheden voor intensievere samenwerking.

- *Activiteitenplan richting Pabo's*

Niet alleen deelnemers uit de NME kern en schil, maar ook het onderwijs moet nauwer betrokken worden bij de kennisontwikkeling. Een mogelijke insteek is via de Pabo's (zie ook netwerken Duurzame Pabo's en kenniscentra voor cultuureducatie binnen Pabo's).

- *Structurele subsidies*

NME organisaties worstelen met mogelijkheden voor structurele subsidie voor goed lopende projecten. Ondersteun deze succesprojecten met meerjarige subsidiemogelijkheden.

Literatuur

- Bonthuis, W., Wijffels, B. (2004) *Leren voor Duurzame Ontwikkeling, de kunst van het kiezen*. Klapper bij de training Leren voor Duurzame Ontwikkeling. Ontwikkeld door AreaConsult en Cailin Partners voor het Programmamanagement Leren voor Duurzaamheid (LvD).
- Brown, J.S., Adler, R.P (2008) Minds on fire. Open education, the Long Tail and learning 2.0, *Educause*. January/February
- Commissie Dijsselbloem (2008) *Tijd voor onderwijs*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 31 007, nr. 6.
- Cultuurnetwerk Nederland (2006) *Provinciaal cultuurbeleid 2005-2008*. Cultuurbeleid van Provincies en Provinciale instellingen, Utrecht
- De Volkskrant (2008) *Kansberekening naast gulden snede*. Reportage De cultuurprofielschool door Anneke Stoffelen. Bijlage kunst, uitgave 13 Maart 2008
- Deursen, C. Van, Frederiks, G., Nagel, W., Smit, W. (2003) *Staalkaart NME. Verkennend onderzoek naar de stand van zaken in het NME-werkveld en de relatie met 'Leren voor duurzaamheid'*. Expertisecentrum LNV, Ede
- Ehms, K, Langen, M. (2002) *Holistic development of Knowledge Management with KMMM*. Siemens AG/ Corporate Technology
- Greeve, L. (2006) *Kennis in de (Achter)hoek? Onderzoek naar kennisuitwisseling bij plattelandsvernieuwing in de regio Achterhoek & Liemers*. Afstudeerscriptie Hogeschool Van Hall Larenstein, Wageningen
- Holden, A. (2005) *Environment and Tourism*, Routledge, New York, US
- Huitzing, D. (1978) *Gids voor natuur- en milieu-educatie*. Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, Amsterdam
- Hulshof, M., Reede, A. van, Frederiks, G (1998) *Het NME werkveld naar 2004. Vernieuwing binnen of buiten de gouden koorden. Een onderzoek onder NME organisaties en hun stakeholders*, Werkdocument IKC Natuurbeheer nr. W-169, Wageningen
- IVN Consulentenschap Gelderland (2004) *Groene Geldgids Gelderland; een handleiding voor financiering van natuur- en milieuactiviteiten*.

- IVN Kenniscentrum (2005) *Trenddag jeugd en jongeren. Achtergrondinformatie*. Amsterdam
- IVN Kenniscentrum (2006) *NME en (dreigende) bezuinigingen. Een informatieoverzicht*. Amsterdam
- Kruizinga, E., (1997) Kennislogistiek en Kennismarkt. Domeinen voor de informatie professional. In:
Informatie Professional [1] 12
- Laan, M.C van der, (2005) *Verschil maken. Herijking cultuurnotasystematiek*. Cultuurnota Ministerie OCW, Den Haag
- Lans, T., Kupper, H., Wals, A., Beuze, M. De, Geerling-Eiff, F. (2006) *Alles is kennis?* DLO programma 420: Kenisdoorstroming en –circulatie in groen onderzoek en onderwijs, Wageningen UR, Wageningen
- Ministerie LNV (1999) *NME 21: Leren voor een duurzame samenleving. Educatie Agenda 21: Natuur- en Milieueducatie vanaf 2000*, Den Haag
- Ministerie LNV (2007) *LVN-beleid in 2008. De plannen in kort bestek*. Den Haag
- Ministerie LNV, EZ, V&W, VROM, OCW, Buza (OS) (1993) *Kaderplan Natuur- en milieu-educatie 1993-1999. Extra Impuls op weg naar duurzaamheid als tweede natuur*, TK 20487, nr.13, Den Haag
- Ministerie LNV, VROM en OCW (2008) *Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie 2008-2011*, Den Haag
- Ministerie OCW (2006) Kerndoelen basisonderwijs: www.minocw.nl/kerndoelen
- Ministerie OCW (2007) *Kunst van leven. Hoofdpijnen cultuurbeleid*. Den Haag
- Ministerie OCW (2007) *Kunst van Leven. Hoofdpijnen cultuurbeleid*. Den Haag
- Ministerie OCW (2007) *Scholen voor morgen. Samen op weg naar een duurzame kwaliteit in het Primair Onderwijs*. Kwaliteitsagenda Primair Onderwijs. Den Haag
- Ministerie OCW (2007) *Tekenen voor kwaliteit. Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs. Afspraken voor een beter Voortgezet Onderwijs 2008-2011*. In samenwerking met VO-raad. Den Haag
- Ministerie OCW (2007) *Verbreding Techniek Basisonderwijs. Achtergrondinformatie voor basisscholen*. Programma VTb, Den Haag

- Neefjes, K (2008) *Welzijn versterkt duurzaamheid in buurten en wijken*. Brochure Factor G, Gouda
- Nonaka, I., Takeuchi, H., (1995) *The Knowledge Creating Company*, Oxford University Press, New York
- Oberon (2008) *Brede Scholen in Nederland. Jaarbericht 2007*, Utrecht
- Onderbouw VO *Cultuureducatie. Van kunst en vliegwerk naar beleid*, Tiddo Eikens (ECNO) ,
Tienkamp en Verheij, Groningen
- Onderwijsraad (2006) *Onderwijs in cultuur. Versterking van cultuureducatie in primair en voortgezet onderwijs*. Advies aan de minister en staatssecretaris van het ministerie OCW, Nr. 20060139/856
- Putten, M. van der (2006) *Erfgoededucatie een beleidshandreiking*. Stichting Erfgoed Actueel, De Vereniging Nederlandse Gemeenten en het Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland (OPEN). Amsterdam
- Putten, M., van der, Willems, F. (2006) *Inleiding. Cultuureducatie- de kracht van lokaal en provinciaal beleid*. De kunstconnectie/VKV, Stichting Erfgoed Actueel ism de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland.
- Ree, Y., van der (2008) Samen werken aan een breed aanbod. Artikel rond de Pilot Brede School en Cultuureducatie, in: *Bulletin Cultuur en School*, nr 54, november, Utrecht
- Senternovem (2008) *Van agenderen naar doen. Programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO)2008-2011*, Utrecht
- SLO (2007) *Natuur – en milieueducatie en duurzame ontwikkeling onder de loep. Een analyse van methoden natuuronderwijs voor het basisonderwijs*. Marja van Graft en Christine Volkering, Project Natuur en Milieu
- Smit, W., Jansen, P, Van Koppen C.S.A., Buiten, M., Damen, M.I., Custers, C. (2006) *Hoe duurzaam is NME? Een explorerend kwantitatief onderzoek naar langetermijneffecten van Natuur- en Milieueducatie op basisscholen*. Veldwerk Nederland en Universiteit Utrecht.
- Sollart, K.M (2004) *Effectiviteit van het Natuur- en Milieu-Educatiebeleid*. Planbureaurapport 17, Natuurplanbureau, Wageningen.

- Sollart, K.M., Vreke, J., (2008) *Het faciliteren van natuur- en milieueducatie in het basisonderwijs. NME-ondersteuning in de provincies. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur en Milieu, Werkdocument 102, Wageningen*
- Staatsbosbeheer (2006) *Natuur, een spannende beleving buiten. Educatievisie Staatsbosbeheer, Driebergen-Zeist.*
- VEN (2006) *Professionalisering van NME. Competenties onder de loep.* Onderzoek door ECS Wageningen o.l.v. Wals, A. en Wesselink, R, Amsterdam
- VEN (2006) *VENster op NME. 15 adviezen voor de rijksnota NME*, Vereniging Educaties Nederland, Amsterdam
- VTB Pro *Wetenschap en Techniek: een rijke leeromgeving.* Brochure VTB Pro 2007-2010, Den Haag Wageningen UR, Wageningen
- Wals, A.E.J., Jickling, B. (2002) Tussen leren en conditioneren:leren voor, tegen of door duurzaamheid? Uit: Wijffels, B., 'De Kroon op het werk' : *de rol van leerprocessen in het streven naar een duurzame samenleving.* NCDO. Amsterdam
- WCDE (1987) *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford
- Willems, F. (2006) *Kunsteducatie een beleidshandreiking.* De Kunstconnectie/VKV ism de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Utrecht
- Waal, M.E, van der (2008) Interview met Peter de Roode (Provincie Zuid-Holland) in het kader van het project Onderwijsstrategie Groene Thema's.
- Waal, M.E. van der, Wals, A.E.J (2009) Inspirerende leeromgevingen (ILO) voor NME organisaties.

Veel geraadpleegde websites

<http://scolar.google.nl>

www.anmec.nl

www.cito.nl

www.cultuurbereik.nl

www.cultuurcoordinator.nl

www.cultuurfonds.nl

www.cultuurnetwerk.nl

www.cultuurplein.nl

www.doen.nl

www.groenkennisnet.nl

www.ivn.nl

www.kennisnet.nl
www.lerenvoorduurzameontwikkeling.nl
www.lokale-nmc.nl
www.minlnv.nl
www.minocw.nl
www.oberon.nl
www.phys.uu.nl/~hetwiel/
www.platformbetatechniek.nl
www.podiumonline.nl
www.projectloketcultuur.nl
www.sardes.nl
www.sinternovem.nl
www.slo.nl
www.sme.nl
www.staatsbosbeheer.nl
www.uck.nl
www.vdg.nl
www.veldwerknederland.nl
www.vsbfonds.nl

Bijlage 1 Lijst met deelnemende organisaties

Organisaties met NME als hoofdactiviteit:

Landelijke organisaties:

IVN Vereniging voor natuur – en milieueducatie
SME Advies

Stichting Reinwater

Provinciale, regionale of lokale organisaties:

IVN Consulentschap

IVN Consulentschap Gelderland

NME Centra

Amsterdams NME Centrum (ANMEC)
Centrum voor Natuur- en Milieueducatie
Landgoed Schothorst
Gemeente Utrecht, Natuur- en Milieucentrum (NMC)
Milieu Educatief Centrum (MEC) De Bevelanden

Organisaties met NME als deelactiviteit:

Landelijke organisaties:

Natuurmonumenten
Staatsbosbeheer

Provinciale, regionale of lokale organisaties:

Bezoekerscentra:

Bezoekerscentrum
Stichting Zeeuwse Schaapskudde
Natuurbezoekerscentrum
Klein Profijt

Dierentuinen

Artis Natura Magistra
Dierenpark Emmen

Natuurmusea

Naturalis, (Nationaal Natuurhistorisch Museum)
EcoMare (Centrum voor Wadden en Noordzee)
Natuurmuseum Brabant

Nationaal Park

Stichting Nationaal Park de Hoge Veluwe

Botanische Tuin

Hortus Botanicus Leiden

Bijlage 2: Historische ontwikkeling NME

Op het gebied van de kennisontwikkeling en doorstroming in NME is er sprake van een voortdurende groei en verdieping. Hierbij kunnen grofweg drie fasen worden onderscheiden. Deze fasen vertegenwoordigen stadia in een ontwikkeling en kunnen derhalve in tijd en plaats niet sterk van elkaar worden gescheiden.

Fase 1: Ontwikkeling van natuureducatie

Kenmerken: ontstaan van de eerste natuurorganisaties, eerste provinciale structuren, ,nadruk op bescherming natuur(gebieden), verwerving van kennis van natuur

NME in Nederland is ontstaan vanuit de natuurbeschermingseducatie, die een eeuw geleden gestalte kreeg door de oprichting van verschillende natuurbeschermingsorganisaties als de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels (1899), de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (1901) en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland (1905).

Van een vaste kennisinfrastructuur, gericht op doorstroming van kennis en het samen ontwikkelen van nieuwe kennis was geen sprake. Deze organisaties richtten zich op het aankopen en beheren van natuurgebieden, het maken van een inventaris van de natuurgebieden in Nederland, het behartigen van het belang van de natuurbescherming bij overheid en particulieren en het bevorderen van een “gezonde” openbare mening met betrekking tot natuurbescherming (Huitzing 1978: 159). De organisaties werkten met name op hun eigen terreinen en hadden weinig structureel overleg. Het aantal organisaties dat zich met natuurbeschermingseducatie bezighield nam in de loop van de jaren steeds verder toe. Zo ontstonden in de jaren ‘30 de provinciale landschappen, die, vanwege hun regionale gebondenheid nieuwe geldbronnen konden aanboren en in de provincies belangstelling voor natuurbescherming konden wekken. In de jaren ‘60 was een driedeling ontstaan van organisaties die de eerstgenoemde taken op zich hadden genomen. Het aankopen en beheren van natuurgebieden werd voornamelijk door Natuurmonumenten gedaan, het kritisch volgen van overheidsbeleid werd opgepakt door de Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming, en voorlichting en educatie door het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN). Het IVN was in 1960 voortgekomen uit de Bond van Natuurbeschermingswachten.

Fase 2: Ontwikkeling van natuur- en milieueducatie

Kenmerken: sterke groei van organisaties, ontwikkeling lokale en provinciale structuren, nadruk op ontwikkeling van een geïntegreerde NME waarin kennis, inzicht en handeling centraal staat

De natuureducatieve stroming, die er voornamelijk op was gericht mensen natuur te laten beleven en kennis ervan op te laten doen, werd aan het eind van de jaren '60, begin jaren '70 verbreed tot natuur- en milieueducatie, als gevolg van de invloed van verschillende vormen van verontreiniging op natuur en milieu.

In 1972 bracht het rapport van de Club van Rome ook in Nederland veel teweeg. Er werden organisaties opgericht als de Raad voor Milieudefensie en de Stichting Centrum Milieuzorg. Het nieuwe werkterrein van milieu leidde tot het ontstaan van de Stichting Natuur en Milieu en plaatselijke actiegroepen en verenigingen sloten zich aan in provinciale milieufederaties.

Vanuit de overheid waren verschillende ministeries belast met natuur- en milieuzaken. In eerste instantie was het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) verantwoordelijk voor natuurbeschermingseducatie. Het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (opgericht in 1971) gaf vorm aan het milieubeleid. Het Ministerie van Landbouw en Visserij kende via Staatsbosbeheer en de Directie Faunabeheer taken op het gebied van voorlichting over het beheer van bossen en natuurgebieden en het uitvoeren van de wet Faunabeheer. Het Ministerie van Verkeer en Waterstaat tenslotte is verantwoordelijk voor de Wet Verontreiniging Oppervlaktewater. Onderlinge afstemming rond natuur- en milieueducatie vond plaats via de interdepartementale werkgroep natuur- en milieuvoorlichting. Als adviseur voor CRM trad de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie (CNBE) op. Deze stelde in 1975 op verzoek van Staatssecretaris W. Meijer van CRM een lijst met prioriteiten op. Deze prioriteiten vormden in feite de basis van een kennisinfrastructuur NME (zonder dat dit zodanig genoemd werd). Als prioriteit werden ondermeer genoemd: het stichten van een landelijk centrum en regionale centra voor NME, het bevorderen van de opleiding voor milieudeskundigen, het uitbouwen van het schoolbiologennetwerk, het aanstellen van provinciale consultants en betere coördinatie van beleid met betrekking tot NME binnen de Rijksoverheid (Huitzing 1978:180). In hetzelfde jaar werd het Landelijk Milieu Overleg (LMO) opgericht, waarin organisaties deelnamen zoals Stichting Natuur en Milieu, Natuurmonumenten, Vogelbescherming, de Waddenvereniging, Milieudefensie, het Wereld Natuurfonds (Nederland), de Bond Heemschut en het IVN (Huitzing 1978:160).

In 1976 bracht de Centrale Raad voor de Volksgezondheid een advies uit rond de rol van voorlichting bij het bevorderen van milieubewust gedrag. Hierin werd gesteld dat de overheid de burger moest helpen bij het ontwikkelen van milieubewustzijn en milieubewust gedrag moest stimuleren.

Voorlichting zou daarbij leiden tot *'kennisvermeerdering en /of mentaliteitsattitudeverandering en /of*

gedragsbeïnvloeding. Kennisdoorstroming (technisch, gedragwetenschappelijk) naar de overheid, publiek en actiegroepen werd daarbij van groot belang geacht (Sollart, 2004). Inhoudelijk zorgde deze opkomende milieueducatie voor flinke discussies over de doelstellingen van NME en de (on)verenigbaarheid van “ groene” en “ grijze” educatie in de jaren ‘70 en ‘80. (Hulshof e.a. in het werkdocument ‘ *Het NME werkveld naar 2004*’, 1998). In de loop van de jaren echter gingen deze groepen meer samenwerken en vond men elkaar in de overkoepelende term natuur- en milieueducatie.

Om meer samenhang in de hoeveelheid organisaties aan te brengen, deze organisaties te ondersteunen en NME verder te ontwikkelen werd midden jaren ‘80 het Landelijk Steunpunt NME opgericht. Deze organisatie bouwde aanvankelijk samenwerking op rond specifieke thema’s en versterkte later de ondersteuningsfunctie. Ook ontwikkelde het diensten op de terreinen deskundigheidsbevordering, arbeidsvoorwaarden, documentatie en in beperkte mate, onderzoek. In deze tijd ontstond politieke steun voor het belang van NME in het vergroten van draagvlak voor natuur en milieu. Hiervoor werden met name instrumentele middelen ingezet (Hulshof e.a. 1998). De interdepartementale structurering van de NME leidde tot het uitbrengen in 1988 van de eerste NME nota van de ministeries LNV en VROM. De nota had tot doel’ *het versterken en zorgen voor natuur en milieu in de samenleving en zodoende het behoud en het verbeteren van de kwaliteit van natuur en milieu door het bevorderen van bewustwording, waardering, kennis, inzichten en vaardigheden op het terrein van natuur en milieu*’. Met het formuleren van deze doelstelling is een aanzet gegeven tot een geïntegreerde natuur- en milieueducatie waarin NME als middel gezien wordt om kennis en vaardigheden, waarden en gedragsperspectieven beschikbaar te maken aan een brede groep maatschappelijke actoren. Hiermee werd het impliciet een opzet voor kennisontwikkeling en - doorstroming door het NME veld.

Fase 3: Ontwikkeling van duurzaamheidseducatie in NME

Kenmerken: verbreding NME met sociaaleconomische, maatschappelijke en mondiale thema’s, nadruk op sociale leerprocessen, kennismanagement, participatie, kwaliteitsontwikkeling, professionalisering en netwerken

Het begrip duurzaamheid en duurzame ontwikkeling

Het begrip duurzame ontwikkeling wordt over het algemeen in verband gebracht met het Brundtland rapport ‘ *Our Common Future*’, formeel het rapport van de World Commission on Environment and Development (WCED, 1987). Het begrip duurzaamheid zelf is ouder en ligt in de natuurbeschermingsbeweging van de tweede helft van de 19^e eeuw (Holden, 2000). Aan de basis van het Brundtland rapport lag een diepe bezorgdheid bij de VN over het effect van de wereldwijde economische groei op het milieu, waardoor het menselijke welzijn gevaar liep. In het rapport wordt

duurzame ontwikkeling omschreven als “een ontwikkeling die de behoeften van mensen van nu bevredigt, zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om hun behoeften te bevredigen aan te tasten”.

Ontwikkeling van het thema duurzaamheid binnen NME

In 1990 is duurzaamheid doorgedrongen tot het taakveld van NME. In de Kaderbrief Natuur- en Milieueducatie, waarin de hoofdlijnen van een opzet voor een plan NME worden uiteengezet gericht op de inbedding van NME in het basis- en voortgezet onderwijs, wordt gesteld dat de samenleving moet transformeren naar een die meer is gebaseerd op duurzame ontwikkeling. De Kaderbrief is ondertekend door zes ministeries (OCW, EZ, V&W, VROM, Buza/OS en LNV). NME moet op scholen leerlingen kennis, inzicht en vaardigheden bieden als bijdrage aan vergroting van het draagvlak voor natuur en natuurbeleid en duurzame ontwikkeling. Drie jaar later wordt NME in het Kaderplan NME 1993-1999: *Extra Impuls, Op weg naar Duurzaamheid als tweede natuur* (1993) door dezelfde zes ministeries omschreven als: “NME helpt personen en groepen in de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen en activiteiten te betrekken”. Een stuurgroep moest worden ingesteld om NME en duurzaamheid te concretiseren en operationaliseren.

Leren voor Duurzaamheid

Tegelijk met het opstellen van plannen voor duurzame ontwikkeling vindt er een terugtrekkende beweging plaats van de overheid uit het lokale, regionale en provinciale niveau (met uitzondering van het onderwijs). Een decentraal, interdepartementaal en interbestuurlijk beleidsprogramma Leren voor Duurzaamheid (bestaande uit de nota NME 21: ‘*Leren voor een duurzame samenleving*’, 1999, en een Beleidskader ‘*Leren voor Duurzaamheid*’) wil leerprocessen rond duurzaamheid in de samenleving stimuleren.

Dit gebeurt via de drie hoofdthema’s ecologische basisvorming in relatie tot het eigen handelen, leren voor leefbaarheid (rond bijvoorbeeld zwerfafval in de wijk) en leren voor duurzaamheid, waarin belangenafweging, waarden en normen en dialoog belangrijke onderdelen zijn voor de behoeften voorziening “hier en nu, daar en straks”.

Ook is er bij leren voor leefbaarheid en leren voor duurzaamheid aandacht voor ondersteuning van maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven. Een andere doelstelling betreft het verankeren van duurzaamheid in verschillende bestuurslagen via interbestuurlijke samenwerking tussen gemeenten, waterschappen, provincies en Rijk, overleg van overheden met schoolbesturen, universiteiten en hogescholen. Hierbij ontstond een toenemende aandacht voor professionalisering en kwaliteitsverbetering. Kennismanagement en het optimaliseren van een netwerkstructuur werden belangrijke gereedschappen hiervoor.

Leren voor Duurzame Ontwikkeling I en II

Het programma Leren voor Duurzaamheid werd in 2004 opgevolgd door het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (I)(LvDO): van marge naar mainstream (2004-2007). Het programma wilde in plaats van inspirerende initiatieven in de relatieve marge uitgroeien tot projecten die mainstream beleidstrajecten en besluitvormingsprocessen beïnvloeden. De nadruk kwam daardoor te liggen op leerprocessen, waardoor mensen meer zouden gaan weten (kennis), betere afwegingen konden maken (kunnen), een voorkeur voor de afweging zouden ontwikkelen (willen) en de moed zouden krijgen om ernaar te leven (durven). Kennisdeling, participatie en competentieontwikkeling stonden hierbij centraal. Samenwerking tussen diverse groepen stakeholders (overheid, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en burgers) en interbestuurlijke samenwerking (Rijksoverheid, provincie, gemeente, waterschappen) werd sterk gestimuleerd.

Voor NME betekende dit programma dat de nadruk verschoof van meer (school)educatie gerichte NME naar aandacht voor sociale leerprocessen op het niveau van het individu, organisatie en samenleving. Binnen het uitvoeringskader van LvDO werden vier pijlers onderscheiden: individu, organisatie, samenleving en algemeen. Doelen, doelgroepen en activiteiten werden op deze pijlers afgestemd. Binnen de pijler 'Algemeen' werd de nadruk gelegd op kennismanagement, waar onderwerpen als verspreiding van kennis, onderzoek en innovatie kernpunten vormden.

Het vervolgprogramma 2008-2011 van LvDO (II) heeft als ondertitel 'Van Agenderen naar Doen' en heeft tot taak het in beweging krijgen van zoveel mogelijk mensen via het stimuleren van kennis en competenties over duurzame ontwikkeling in het onderwijs, bij overheden en in lokale en regionale samenwerkingsprojecten. Maar ook op het afwegingsproces dat aan keuzen en gedrag ten grondslag ligt (Uitvoeringsplan LvDO 2008-2011). Kernwoorden hierbij zijn: meesterschap, leren als instrument, 'learning by doing', verankering, vraagsturing, verbinding.

Effecten van de duurzaamheidprogramma's op de NME sector

Volgens de Staalkaart NME, een rapport uitgebracht door het Expertisecentrum van het ministerie LNV in 2003 heeft het begrip duurzame ontwikkeling en de duurzaamheidprogramma's, ondanks de geringe financiering uit het programma LvDO, een grote impact gehad op de NME sector. Dit geldt zowel voor de inhoud als werkwijze. Het begrip is bij veel mensen bekend en heeft geleid tot een verbreding van NME. Daarnaast constateert men een toename van professionaliteit en een versterkte positie van de organisatie als gevolg van samenwerking met andere organisaties (Van Deuren et al. 2003).

Niet los te zien van de ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid is de nieuwste NME nota:

Kiezen, leren en meedoen Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie. 2008-2011 (LNV, OCW en VROM, 2008). NME wordt hierin vermeld als een belangrijke voorwaarde voor ‘Leren voor Duurzame Ontwikkeling’ en richt zich op de ‘planeet’ kant van de duurzaamheidsdriehoek people-planet-profit (PPP). Hiermee behoort NME tot het sociaal instrumentarium voor duurzaamheidsbeleid (NME Nota 2008). Speerpunten in deze nota zijn:

1. Het formeren van een gezamenlijke agenda
2. Vraaggericht werken
3. Jeugd en Jongeren zijn primaire doelgroep
4. Beleving, praktijkervaring en handelingsperspectief staan centraal
5. Bestuurlijke samenwerking, gericht op een gezamenlijke regie en een meer effectieve aanpak van NME.

Om de sturing en regie in NME mogelijk te maken wordt een interdepartementale (LNV, VROM, OCW) en interbestuurlijke aanpak voorgesteld. Bij de uitvoering worden nieuwe partijen betrokken als bedrijven, (nieuwe) media, uitgevers, gaming industrie etc. Kennisinstrumenten als de Groene Maatschappelijke Stages, de groene kennisinfrastructuur, het Klimaataccord tussen rijk en gemeenten, aandacht voor jeugd en natuur en Groene Kennis Coöperatie (GKC) krijgen een verbindende rol.

Verschillende lokale initiatieven ondersteunen het belang van duurzaamheid binnen NME. Zo ontstond in 2007 Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling (GDO). Deze organisatie van gemeenten zien NME diensten als de verbindende schakel tussen mondiale, nationale en lokale doelstellingen en de burger op het gebied van duurzame ontwikkeling. In een jaar tijd hadden meer dan 35 gemeenten zich bij dit initiatief aangesloten.

Bijlage 3: Interviews met enkele NME deskundigen over verleden en toekomst van NME

Aan vier deskundigen werden vragen gesteld rond de kenmerken en betekenis van een kennisinfrastructuur NME in het algemeen, de kennisinfrastructuur in de NME vroeger en nu en eventuele ideeën over aanpassingen van de kennisinfrastructuur naar een situatie waarin deze beter benut kan worden voor een betere kennis doorstroom en -deling. Helaas kan het gesprek met Ben Papendorp hier niet worden weergegeven. Dit vanwege zijn behoefte achter de schermen aanwezig te zijn- en niet ervoor. Wel is de inhoud van zijn gesprek gebruikt voor het (nader) achterhalen van feiten en zienswijzen op kennisinfrastructuur van NME in verleden en heden.

De geïnterviewden

Frits Hesselink

In 1975 heeft de heer Hesselink SME mede opgericht en is daar enkele jaren later directeur geworden. In 1997 is hij voor zichzelf gaan werken als adviseur educatie en communicatie. Hij werkt nu als communicatie adviseur voor internationale projecten van partijen zoals Ministeries, WWF, IUCN, Wereldbank en voor Rio Conventies.

Ben Papendorp

Ben Papendorp was de eerste directeur (destijds coördinator genoemd) van het Landelijk Steunpunt Natuur en Milieueducatie. Vervolgens is hij 18 jaar lang de Haagse centrale lobbyist geweest van de natuur- en milieuorganisaties in Nederland. Nu werkt hij voor de grotere financiële instellingen in de wereld om op het snijvlak van financiën, politiek en civil society te werken aan de ontwikkeling van nieuwe financiële mechanismen voor de financiering van grootschalige activiteiten rond energie renewables, water management en timber forestry. Dit doet hij met organisaties als Wereldbank, GEF, NFC, banken, verzekeringsmaatschappijen.

Dirk Huitzing

Dirk Huitzing heeft in het verleden 15 jaar bij de Directie Natuur van het ministerie LNV gewerkt en heeft in die tijd verschillende functies gehad. Vrijwel altijd is hij bij het NME beleid betrokken geweest. Zo heeft hij bijvoorbeeld de eerste nota NME voor de Tweede Kamer grotendeels geschreven (dit was in 1988 en gekoppeld aan het Natuurbeleidsplan) en later is hij secretaris geweest van het tweede NME onderwijsproject van de interdepartementale stuurgroep. Wat hij zelf het belangrijkste vindt van zijn vroegere werk is dat hij, in het kader van de NME nota uit 1988, de ruimte gekregen had om een destijds door LNV gecreëerd ontwikkelbudget voor NME in

te vullen. Huitzing is sinds 1999 niet meer actief op het NME-terrein. Momenteel is hij werkzaam als Plaatsvervangend Hoofd Afdeling Sturing en Toezicht bij het Ministerie LNV, Directie Kennis.

Chris Maas Geesteranus

In 1974 is de heer Maas Geesteranus aangesteld als eerste beleidsmedewerker NME bij het Rijk (Ministerie CRM). Dit heeft hij negen jaar gedaan. In 1982 ging de Hoofdafdeling Natuur- en Landschapsbescherming waartoe hij behoorde, over naar LNV en in het jaar erop is hij secretaris geworden van de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie (CNBE). In 1991 werd het Informatie- en Kenniscentrum natuurbeheer opgericht, het IKC-N, waar hij afdelingshoofd voorlichting, educatie en onderwijs werd. Het IKC Natuurbeheer fuseerde rond 2000 met het IKC Landbouw tot het Expertisecentrum LNV. Hij werd programmaleider rond het thema biodiversiteit. Na een fusie met het Internationaal Biodiversiteit Programma heeft hij zich toegelegd op het landelijke, nationale gedeelte van het werk. Dit liep tot 2004. Sindsdien werkt hij bij het IVN, IUCN, de VEN en bij enkele internationale organisaties als vrijwilliger, vooral rond mondiale educatievraagstukken.

Visie op de kennisinfrastructuur NME

Hesselink, Huitzing en Chris Maas Geesteranus hebben alle drie moeite bij het gebruik van het woord 'kennisinfrastructuur' in NME:

Volgens Huitzing is de vraag wat kennisinfrastructuur is een moeilijke vraag omdat het een abstract begrip is, de NME wereld veel omvattend is en omdat er in het verleden ook relatief weinig interesse was in het onderwerp: *“ Als ik kijk naar het groene onderwijs dan zie je een doorgroei mogelijkheid voor leerlingen van het groene VMBO (AOC) naar groen HBO en Universiteit. Tegelijk hebben wij een Stichting DLO die onderzoek doet (landbouwkundig-, visserij- en natuur onderzoek, via instellingen als Alterra, Imaris). We hebben dus een onderzoeks- en een onderwijspoot. De gedachte is dat die elkaar aanvullen. Als je dit plaatje bekijkt zou je kunnen spreken van een kennisinfrastructuur, maar het blijft voor mij erg abstract. Je kunt zeggen dat we er vanuit gaan dat het onderwijs van het onderzoek gebruik maakt en als dat niet of weinig gebeurt dan constateer je een gebrek in die infrastructuur. Dan kun je er vervolgens wat aan gaan doen door de onderzoekers en scholen bij elkaar te brengen. Maar in het groene onderwijs praat je wel over een kleine groep onderwijsafnemers van zo'n 4% van het totaal aantal leerlingen en over een beperkte groep onderzoeksinstituten als DLO. Dan heb je het ergens over. Maar kennisinfrastructuur NME dat zegt me niets. Ik zou niet weten wat daarmee bedoeld kan worden. In NME is altijd weinig onderzoek*

geweest naar hoe kinderen leren en naar resultaten van programma's en werkwijzen. Het interesseerde de mensen ook niet zo zeer. Dat heeft mij altijd enorm verbaasd".

Volgens Hesselink is het woord kennisinfrastructuur vooral verouderd en ambtelijk: "Kennis moet stromen, het is vloeibaar. De infrastructuur impliceert iets statisch. Een rivier stroomt anders in een natuurlijke bedding dan in een betonnen 'jasje'. Het idee achter het woord kennisinfrastructuur is dat kennis tot zijn recht komt als het op de juiste plek aankomt. De vraag wat kennis doet stromen is echter van veel groter belang. Kennismanagement van kennis doet kennis stromen. Van belang is verder dat je weet over welke kennis het gaat dat moet stromen en de bedoeling ervan. De belangstelling van LNV voor kennisinfrastructuur geeft aan dat zij het probleem van de kennis op een aanbodgerichte wijze willen oplossen. Echter niet het rondpompen van informatie maar sociale factoren bepalen of informatie gebruikt wordt. Informatie is overal. Waar het om gaat is hoe iemand over voor hem of haar relevante informatie kan beschikken. Zo heeft de IVN bibliotheek heel veel boeken, maar door drempels op te werpen in het gedrag naar de bezoeker kunnen zij juist mensen afschrikken om ervan gebruik te maken".

Chris Maas Geesteranus' benadering van het woord kennisinfrastructuur vertoont overeenkomsten met die van Hesselink. Hij gebruikt liever het woord 'kenniscyclus' in plaats van kennisinfrastructuur. Het is daarmee niet zozeer een systeem als instrument maar meer een proces. Maas Geesteranus: "Een kennisinfrastructuur is een fysiek beheersysteem met een eraan vastgekoppeld vertaalsysteem waardoor het toepasbaar en gebruiksklaar gemaakt wordt voor potentiële gebruikers. Daar hoort ook een evaluatie- en articulatiesysteem bij; en een kennisuitwisselingmechanisme tussen betrokkenen. Met dat evaluatiesysteem bedoel ik de feedback van gebruiker naar opdrachtgever of onderzoekers en de articulatie hoe je op grond van het gebruik en de evaluatie nieuwe kennisvragen kunt genereren die leiden tot onderzoek en verdere evaluatie waardoor het kenniscircuit gesloten wordt".

Naast hun opvattingen over het gebruik van het woord kennisinfrastructuur wijzen de heren op het belang van een goede werkwijze bij het vormgeven van een NME kennis "infrastructuur". Voordat er gepraat wordt over het vormgeven hiervan dient er echter helderheid te bestaan over de bestaande NME doelen, doelgroepen en inhouden en de wensen van de doelgroepen:

Huitzing: "Als je een kennisstructuur wilt opbouwen dan zul je eerst kennis moeten verwerven. Je moet daarvoor weer weten wat je doelen zijn. Hier is denk ik een goed beeld van gekregen in het verleden. Maar waar we niet meer aan toe gekomen zijn is de volgende vraag die je moet stellen, met welke inhouden moeten we werken? Er heerst(e) een algemene opvatting dat elk onderwerp goed is voor NME. Dat lijkt mij nonsens. Want dan heb je geen prioriteiten gesteld [...] NME is een fictie. Er zijn allemaal verschillende vormen van NME. Vroeger kwamen die niet echt ergens samen. Grijs

wilde gedragsverandering en Groen [streefde naar] natuurgerichte educatie. Die hadden verschillende visies. Dat is op zich niet erg, ook niet dat er meer methoden zijn. De ene zal ook beter zijn voor een bepaalde doelgroep dan een andere. Maar het is een fictie te denken dat er één algemene, door iedereen of door de meerderheid gedeelde, vorm van NME bestaat. Dat maakt het al lastig bij het praten over een kennisinfrastructuur NME. Je moet dus een keuze maken. Voor een bepaalde richting, een visie. Dat gaat vooraf aan een kennisinfrastructuur.

Hesselink: “ Om kennis goed te kunnen managen, moet je kennis hebben van je doelgroepen. Hierin moet je investeren. Je investeert dan in het onderzoeken van je doelgroepen, in het voeren van interactie met hen en in training van NME mensen om met deze doelgroep om te gaan. Dit is iets heel anders dan het investeren in databases en kenniscentra etc. Door de doelgroep te kennen weet je ook waar hun behoeften ligt en weet je ook wat hun vraag is. In Engeland bestaat er geen subsidie voor NME. Daar werken ze vraaggestuurd en kennen zij hun doelgroepen veel beter. De rol van NME moet zijn het faciliteren van veranderingsprocessen. Daarvan heeft men nog niet veel weet. Het probleem van NME is dat het vanuit traditioneel oogpunt geen directe relatie heeft met veranderingsprocessen, terwijl het daar wel over gaat”.

Maas Geesteranus: “We praten gauw over het instrumentele van NME maar niet over de basis van waaruit de behoefte aan NME bestaat. Je moet beginnen met de vraag waarom kennis nodig is en wie het nodig heeft. Dat soort basale vragen. Dan kun je namelijk die cyclus in beeld brengen en valt de hele kennisinfrastructuur op zijn plaats, namelijk opslag, beheer, distributie, vertaling, interpretatie, gebruik en terugkoppeling naar de mensen die de opdrachten formuleren en aan onderzoekers uitdelen (als het om onderzoekers gaat, want het gaat natuurlijk ook om kennis delen op lokaal niveau). Kijk dus naar de basis waarom we allemaal doen. De eerste vraag is waarom zou kennis nodig zijn, en wat is de rol van kennis waar NME'ers mee bezig zijn. De doelgroep komt daarna. Het doel van waar we mee bezig zijn is wel redelijk bekend. Driekwart van degenen die met NME bezig zijn kunnen zich wel verenigen met wat in het “ Rode Boekje” (VENster op NME, 2006) staat:

‘ mensen helpen bij het verwerven van competenties om de ecologische betekenis van NME ten behoeve van een duurzame wereld handen en voeten te geven’ . Dit is breed, maar de oriëntatie van NME blijft ecologie maar in een breder maatschappelijk perspectief. Vroeger was NME een eindpunt. Nu niet meer”.

Enkele kenmerken van de Kennisinstructuur NME (jr 70-90)

Het beeld dat wordt geschetst van de kennisinstructuur van NME (in de periode tussen 1970 en 1990) bestaat uit verschillende componenten: **1. Fysieke component (organisaties in NME, onderwijs, onderzoek) 2. Culturele component (omgang en werkwijze) 3. Sociale component (formele en informele bijeenkomsten) 4. Beleids- en financieel component (verschillende ministeries en subsidieregelingen) 6. Onderzoek, publicaties en scholing**

1. Het fysieke component

Het NME veld bestond volgens de geïnterviewden in het verleden aanvankelijk uit enkele landelijke organisaties en een toenemend aantal lokale organisaties. Dit waren met name organisaties in wat wij tegenwoordig de NME- kern zouden noemen, met daarnaast diverse onderzoeks- en onderwijsinstituten. Huitzing: *‘Vroeger waren er een aantal belangrijke partijen zoals een aantal NME organisaties als IVN en de Vereniging Schoolbiologen, Stichting Milieu Educatie, maar ook mensen uit SLO en de verschillende universiteiten en Stichting Veldstudie’*. Daarnaast was de IUCN ook in die tijd een belangrijke organisatie.

Op lokaal niveau ontstonden de NME centra en daarmee de lokale NME instructuur die vaak door de gemeenten werd betaald. Op provinciaal niveau was er aanvankelijk een leemte. Chris Maas Geesteranus: *“Wat ontbrak was de provinciale oriëntatie, een enkele uitzondering daargelaten. En dat heeft ertoe geleid dat we [in ...] een systeem van provinciale consulentschappen zijn gaan financieren. Het idee leefde waarschijnlijk al bij het IVN om een instructuur op provinciaal niveau op te zetten die een kennisuitwisseling tussen het landelijk strategische en het uitvoerend lokale niveau kon bewerkstellingen. Het eerste consulentschap ontstond in Friesland. We hebben [...] in iedere provincie een consulentschap [ge]sticht, behalve in Overijssel [waar het werd opgepakt door Natuur en Milieu Overijssel]*. Behalve de consulentschappen ontstonden op provinciaal niveau de milieufederaties.

Er was door de groei van organisaties een lappendeken ontstaan waardoor er behoefte was aan meer onderlinge afstemming en een gezamenlijke ontwikkeling van educatie. Er werd daarom gezocht naar een nieuwe structuur die de onderlinge samenwerking bevorderde en die nieuwe mogelijkheden zou bieden voor NME in de toekomst. Het Landelijk Steunpunt NME moest deze functies vervullen. Tegelijkertijd zou het een ondersteunende functie verkrijgen naar de organisaties toe. Hesselink: *“ Een belangrijke formele groep was het bestuur van het Landelijke Steunpunt NME. Dit bestond uit de*

directeuren in van de grote landelijke organisaties met daarnaast een consulent en een educatiemedewerker van de federaties’.

Ondanks de komst van het Landelijk Steunpunt NME en de provinciale organisaties kon er volgens Huitzing niet gesproken worden over een kennissysteem: “ *Vroeger was er geen eenheid of overkoepelend idee. De kennisinfrastructuur als beeld zou je kunnen vergelijken met de ondergrondse van Londen. Je kon alle kanten uit*” .

2. Het cultureel-inhoudelijke component

Op cultureel-inhoudelijk gebied ontstonden met de opkomst van de milieubeweging in Nederland nieuwe ideeën over de doelen en werkwijzen van NME, die zich mengden met pedagogische discussies. Deze ideeën werden niet door iedereen gedeeld. Wat wel werd gedeeld was een sterke behoefte om de eigen boodschap over te brengen. Als gevolg hiervan ontstonden globaal twee kampen binnen de NME.

Huitzing: “ *Er was destijds veel discussie over of je kinderen nu iets moet leren of afleren. Vooral in milieukringen werd heftig geloofd dat je kinderen en volwassenen in hun gedrag kunt sturen. Mijn boodschap dat dit grotendeels onzin en contraproductief is viel niet in goede aarde, wat op zichzelf curieus is. De milieubeweging was immers ontstaan vanuit mensen die non-conformistisch van aard waren en daardoor minder dan anderen geneigd waren de toenmalige milieuvervuiling als vanzelfsprekend te accepteren, terwijl gedrag willen veranderen juist op conformisme gebaseerd is. Je praat mensen namelijk volgzaamheid aan, terwijl educatie gaat over zelfstandig leren denken! Er was eveneens een heftige strijd tussen groen en grijs, waarbij groen over natuur ging en grijs het milieuverhaal, maar het was ook educatie versus gedragsverandering en denken vanuit je doelgroep versus denken vanuit je boodschap. Het had dus meer dimensies. Groen en grijs dachten beiden vanuit de boodschap, maar hadden geen oog voor de doelgroepen. Maar daar moet je wel mee beginnen. Als je bijvoorbeeld op school niet aansluit bij wat kinderen op hun leeftijd aankunnen, dan mis je de boot. Een school moet ook uitgaan van het vermogen van het kind. Het was dus een vrij ingewikkelde situatie. Men zag bijvoorbeeld als prioritaire doelgroep kinderen (pubers) die met brommers door de natuur heen racen. De vraag of deze groep openstaat voor educatie werd helemaal overgeslagen. Men had ook de neiging om met actiemethoden te werken, maar dat past niet goed bij educatie. Men wilde in korte tijd kinderen zoveel mogelijk leren. Veel blijft echter niet hangen in een halve middag. Het is veel slimmer om mensen in een langere tijdspanne enthousiast te maken over natuur- en milieu zaken. We hadden destijds onderwijsprojecten met VROM, maar daar heerste deze cultuur van geconcentreerde actie in korte tijd en er werd eveneens niet de vraag gesteld hoe doelmatig dat allemaal zou zijn. Het ging zelfs zover dat een natuurorganisatie een natuurprogramma bedacht,*

waarbij de docent min of meer “ opzij” geschoven werd. Zij dachten dat zij het wel even beter konden doen dan de leerkracht” .

Een van de strijdende partijen was SME. Toenmalig directeur Hesselink: *“ In de [loop van de] jaren 70 was er in de natuur- en milieueducatie sprake van een regelrechte conflictsituatie. SME was een echte nieuwkomer op de markt. We werden door IVN gezien als vijanden. Lang bleef er die animositeit. Volgens IVN, dat veel hechte aan pedagogiek, mocht je kinderen niet met bepaalde onderwerpen lastig vallen, zoals zure regen of andere milieuproblematiek. Margadant [van Arcken] was dezelfde mening toegedaan. Wij vonden dat als kinderen toch met deze problematiek in aanraking komen via de media, je ze net zo goed kunt uitleggen hoe het zit. Wij hechten meer aan de realiteit zoals milieuwetenschappers (Lucas Reiders e.a.) en psychologen, die onderzochten en verklaarden. Deze concurrentiehouding heeft lang doorgespeeld “*

Ondanks de genoemde verschillen in opvattingen over doelen en inhouden van NME noemt Maas Geesteranus de manier van werken tot eind jaren 80 ontspannen, informeel en eenduidig. Maas Geesteranus: *“ Het was een ontspannen manier van werken, maar er zat ook een zekere gezapigheid in. De NME-ers waren vriendjes van elkaar. Men kende elkaar allemaal. Tot eind jaren ‘80 [...] werd er heel informeel en eenduidig gewerkt. Er werd niet zozeer gedacht in termen van kenniscyclus en kennisinfrastructuur. De grote verandering in manier van werken kwam volgens Maas Geesteranus op het moment dat de overheid besloot de voor sommigen heel oneerlijke, en selectieve exploitatiesubsidies af te schaffen en te vervangen door projectsubsidies waar iedereen mocht meedoen en van tevoren op in kon tekenen. Maas Geesteranus: “ Toen brak een hele zware periode aan voor een aantal organisaties. Er volgde een enorme concurrentieslag en kwaliteitsuitholling. De behoefte aan kennisdelen is hiermee niet gestimuleerd, omdat collega’s van de ene op de andere dag concurrenten werden. Mede daardoor is het Landelijk Steunpunt NME ten gronde gegaan. Er heerste in dat steunpunt haat en nijd en bovendien was het management ook slecht. Het heeft ertoe geleid dat alles wat we nu bespreken in het project Kennistransfer in rudimentaire vorm is gebleven in de loop van de jaren’.*

Kennismanagement is lang geen issue geweest binnen de NME. Hesselink: *“ Dit [Kennismanagement] ontstond pas in de negentiger jaren. Toen wij [SME] de NCDO erop wezen dat ze er iets aan moesten doen, hadden ze geen idee waar we het over hadden, maar dachten dat het alleen iets populairs uit Amerika was. Kennis bestond alleen uit inhoudelijke NME. Zaken als leerpsychologie waren ook buiten het gezichtsveld van veel NMEers. IVN werkte weliswaar met onderwijs, maar het creëerde de educatieve randvoorwaarden meer dan ze het educatieve proces begeleidden. SME produceerde daarentegen vanaf het begin leerstofvervangende lessen. Door dit te doen kwam je al snel tot de ontdekking dat als er teveel informatie in zit en je vrijwel geen enkel didactisch concept gebruikt er*

geen leraar is die je lessen wil hebben. Dan werkt het in de klas niet. Je wordt dus meteen gedwongen na te denken over hoe het onderwijs werkt. Ons onderwijsdeel werd daarmee veel sterker, al was het toen nog niet vraaggestuurd, maar aanbodgericht waarbij het hele milieu een en al boodschap was. NME was niets anders dan “gesubsidieerd roepen in de woestijn”. Pas in de jaren negentig ontstond enige acceptatie en bemoeide de pers zich ook met NME”.

3. Het sociale component

Ook in de jaren 70-90 werden er kennisuitwisselingactiviteiten in NME gehouden en net als in het heden kan er hierin onderscheid worden gemaakt tussen formele en informele bijeenkomsten van mensen en organisaties. Voorbeelden van formele bijeenkomsten waren conferenties en congressen waarbij onderzoek werd gepresenteerd en uitgedeeld (in de vorm van boekjes), projectbijeenkomsten, biologische werkkampen voor het onderwijs (BWO) en internationale kennisuitwisselingen (zoals via de Europese Comités van de IUCN). Informele bijeenkomsten vloeiden vaak voort uit deze formele bijeenkomsten en hadden onverwachte effecten....Hesselink: ‘*Informele bijeenkomsten kwamen tot stand als gevolg van het feit dat je dingen samen deed. Zo heeft bijvoorbeeld SME het project Natuur in de Stad gedaan waarbij twee mensen gedetacheerd waren op LNV voor de helft van de week. Er ontstonden hierdoor werkcontacten met ambtenaren en mensen van consulentschappen, federaties en plaatselijke centra. Toen bleek natuurlijk dat je op de werkvloer prima met elkaar kon samenwerken. De contacten kwamen tot stand in de projecten en op de werkvloer. De frequentie hing af van de frequentie en inhoud van onze projecten en campagnes. Tegen de tijd van de verkiezingen werkten we ook samen om de politiek te beïnvloeden. Veel contacten draaiden om hoe je dingen moest aanpakken, de impliciete kennis. Natuur in de stad draaide om het brengen van groen tussen het beton van de steden in het hele land eind jaren zeventig en begin jaren tachtig. Je krijgt hiervoor in de NME wereld snel medestanders.*

4. Het beleids- en financiële component

Een belangrijke factor in het hele functioneren van NME is de invloed van de overheid via haar beleid en de financiële middelen die ze beschikbaar stelt voor het werkveld. De geïnterviewden zijn allen sceptisch over de manier waarop de overheid de ontwikkelingen in het veld aan de ene kant heeft gestimuleerd en verhinderd aan de andere kant. Concurrentie tussen departementen lijkt hierin een grote rol te hebben gespeeld, evenals het wijzigen van het bestaande subsidiestelsel. NME als overkoepelende naam kreeg pas begin jaren ’80 vorm.

Maas Geesteranus: ‘*[...] in de beginperiode van mijn werk [bestond] er geen “NME” beleid. Dat ontstond in 1981 toen ik aan mijn baas vroeg of het niet handig was als er een NME nota geschreven werd. Die heb ik toen zelf geschreven maar het is nooit gepubliceerd. Dit kwam omdat we van [het ministerie van] CRM overgingen naar LNV en het helemaal opnieuw moest. Daar had ik geen zin in.*

Het stuk was geschreven om structuur te krijgen in vragen die we kregen voor onderzoek of projecten. Destijds was het zo dat als er een leuk project langs kwam we al gauw ja of nee zeiden zonder dat we duidelijke criteria hadden om iets toe of af te wijzen'.

Hesselink: ' Traditioneel deed IVN natuureducatie en SME milieueducatie. IVN had een vaste subsidiestroom, die niet uitnodigde tot innovatie. Voor nieuwe onderwerpen kwam LNV daarom toch bij SME en vroeg bijvoorbeeld of wij een project getiteld "Groen in de Stad" wilden doen. De [gescheiden] subsidiestromen hebben dit verschil in natuur- en milieueducatie in stand gehouden. Als ministeries wilden zij zich met hun subsidies profileren.

SME werd gesteund door VROM en LNV vond het niet goed dat VROM zich bezig hield met zaken van LNV. Het woord NME ontstond toen er interdepartementaal samengewerkt moest worden op NME gebied (eind jaren 80). Het is ontstaan toen het Landelijk Steunpunt Natuur en Milieueducatie werd opgericht met geld van zowel VROM als LNV. Het woord NME is [dus] een ambtelijk compromis. In geen enkel land ken je dit'.

Ook Huitzing merkte dat de verschillende ministeries die zich met NME bezighielden allemaal verschillend tegen NME aankeken: "OCW vond dat de scholen maar vooral leuke dingen moesten doen dus vonden zij dat het geld naar de scholen moest. Er werd niet nagedacht over de vraag of dat tot goede of minder goede educatie leidt. Daar had OCW gewoon geen mening over. VROM zat meer in de lijn van de Grijsse NME van de gedragsverandering. Dat betekende dat we gezamenlijk niet tot een goede prioritering binnen NME konden komen'.

Behalve kritiek op de overheid door de belangenstrijd tussen de verschillende departementen, is er kritiek op de vormgeving van het beleid door een kleine elite en de bureaucratie die ermee gemoeid is; een situatie die, volgens Maas Geesteranus, tot op de dag van vandaag dreigt voort te duren: " Het is eigenlijk heel oneerlijk en ondoorzichtig hoe LNV het toekennen van opdrachten tot onderzoek in de loop van de jaren ontwikkeld heeft. Het waren [aanvankelijk] allemaal beleidsonderzoeken. Pas toen ik in de desbetreffende programmeringcommissie voorstelde IVN-ers te betrekken bij onderzoek naar de praktijk veranderde er iets, maar die onderzoeken vonden maar heel moeilijk hun weerklank bij de ambtenaren. Zo is het ook gegaan met de NME voorlichting. Dit is ontstaan uit de klassieke landbouwvoorlichting met al zijn vertakkingen, de zogenaamde sterke ijzeren driehoek tussen de Tweede Kamer, Landbouworganisaties en overheid waarmee de voorlichting, het onderzoek en onderwijs (OVO-drieluik) handen en voeten werd gegeven. Dus eigenlijk door een kleine elite. Dit geldt in afgeslankte vorm ook voor NME onderzoek. Subsidiesystemen als de RIGO is een systeem voor innovatie in het beroepsonderwijs, maar het mocht (mag?) alleen maar vanuit het landbouwonderwijs worden gedaan. Dus als jij een ROC bent en je wilt iets doen op plattelandsgebied dan kun je het vergeten omdat je geen AOC bent. Er wordt geselecteerd bij de poort en niet vanuit het

thema gedacht. Een grote hinderpaal voor de kennisinfrastructurele ontwikkeling is dus dat er vanuit de traditie ontstellend veel macht zit bij de elite. Het werkveld heeft nauwelijks iets te zeggen. Wat we nu zien is dat ons Expertisecentrum is opgeheven en is overgegaan in de directie Kennis. Het Expertisecentrum is gefuseerd met de oude directie Wetenschap en Kennis, die alle geld van de kennisprogramma's beheert. Mijn vrees is dat we, door de reorganisaties bij LNV, weer teruggaan naar deze oude directie (zij het onder een andere naam) waar mensen de incrowd bevoordelen'.

5. Onderzoek, publicaties en scholing

Onderzoek werd al vroeg door de overheid geëntameerd, maar deze overheid kon, zoals eerder vermeld, niet duidelijk maken aan welke criteria het moest voldoen. Onderzoek was modegevoelig, het ontbrak aan systematiek en verspreiding van kennis hield in dat onderzoeksverslagen in gevarieerde oplagen (per post) door het land werden gestuurd of uitgedeeld tijdens conferenties en congressen.

Maas Geesteranus: “*Er waren [...] allerlei onderzoeken die we ineens relevant vonden, afhankelijk van de hype in het werkveld van dat moment. Ik kan me nog herinneren het onderzoek van Nico Nelissen (Nijmegen) naar de meting van milieubesef in het kader van het Natuurbeschermingsjaar 1970. Een belangrijk jaar voor de Raad van Europa. Ik begeleidde de uitvoering in een aantal gevallen. We maakten er een rapport van en stuurden het in 100 of 500-voud het land in. Dat was hoe we met kennis omgingen. We hadden kennisdeling en onderzoek maar het werd hap snap vormgegeven en daarin wilden we meer systematiek brengen. Dan is er ook nog het initiatief van LNV om via Alterra onderzoek te entameren. Voor nme is dat maar mondjesmaat vormgegeven. Een ander deel van het onderzoek verloopt via niet-gebonden opdrachten. Dan kan de opdracht bij de WUR, een bureau of een andere universiteit terecht komen. Maar daarvoor is bij LNV niet veel geld.*

Inhoudelijk gezien kreeg onderzoek meer focus toen halverwege de jaren 80 Huitzing opdracht gaf tot het uitvoeren een hele serie onderzoeken naar de doelen en doelgroepen van NME:

Huitzing: ‘*Toen ik bij LNV met NME te maken kreeg halverwege de jaren ‘80 werd mij duidelijk dat de doelen en doelgroepen van NME niet erg helder waren. In de toenmalige NME-organisaties had men ook niet veel zicht op welke werkwijzen en methoden tot resultaten zouden leiden. Als klap op de vuurpijl hadden we eigenlijk ook weinig informatie dat houvast bood om deze vragen te beantwoorden. Je kon leuke verhalen horen over natuurscursussen en NME-programma's, maar niemand had informatie waaruit je enige betrouwbaarheid kon halen over wat nu de resultaten waren. Als kern voor de besteding van het budget wilde ik daarom de doelen en doelgroepen helder krijgen en onderzoeken welke werkwijzen en inhouden daarbij het beste passen en hoe we resultaten zouden*

kunnen vaststellen. Onder andere Margadant-van Arcken heeft hier ongeveer 10 jaar lang onderzoek naar gedaan. Dat heeft heel veel opgeleverd’.

Met de groei van het aantal organisaties in de jaren 70 ontstond een enorme stroom publicaties.

Hesselink: *“ Er werd veel, of liever, teveel gepubliceerd in die tijd. Projecten en subsidies moesten concrete producten opleveren. Er werd gedacht in termen van het maken van een boek. En een boek helpt. Er is veel geïnvesteerd in dit type kennis, maar er was vrijwel geen geld om deze kennis te laten werken. Dat hing af van het beleid van de ministeries die alleen dachten in termen van informatie. Educatie is het rondpompen van informatie . Hoe het ambtelijke van invloed is geweest op de ontwikkeling van NME in Nederland zou een aardig promotieonderzoek kunnen zijn. Volgens mij bestaat deze traditie nog steeds bij de ambtenaren. Zij houden ervan om boeken te financieren. Dat komt omdat zij onder grote druk staan om te laten zien en te verantwoorden wat NME is”.*

De functie van bibliotheken in het kennissysteem wordt door de heren niet op ieder moment als cruciaal gezien. Huitzing: *“Bibliotheken waren niet een wezenlijk element van kennisuitwisseling”* en Hesselink: *“Bibliotheken zoals van het Landelijk Steunpunt NME hebben nut gehad, maar in de loop van de tijd werd het aanbod van informatie te groot om bij te houden en verouderde snel. Als SME besloten we dan ook om er niet verder in te investeren in onze eigen bibliotheek. Het type kennis wat nodig was veranderde naar specialistische kennis en relevante kennis”.*

Kenmerkend voor de jaren 70 en het begin van de jaren 80 was het ontbreken van een kaderopleiding voor NME. Men had oriëntatie -en scholingsdagen en na- en bijscholing. Bezuinigingen konden echter hun tol eisen en een aanbod ongedaan maken:

Huitzing: *‘Je had het IVN en daarbinnen de Vereniging van Schoolbiologen. Die waren heel actief en organiseerden studiedagen waarin nieuwe thema’s werden opgepakt. Dat heeft men op den duur niet vol kunnen houden. Er werd een studiedag over een nieuw thema georganiseerd en er werden enthousiaste sprekers uitgenodigd. Via allerlei werkvormen ontwikkelde men het thema verder. Men probeerde ook de politiek te beïnvloeden. Op gemeentelijk niveau is de natuureducatie echter nogal getroffen door bezuinigingen en dit soort activiteiten vielen tussen wal en schip.*

Het volgen van cursussen was geen gemeengoed en een centrale opleiding voor NME bestond niet. Huitzing initieerde als eerste een (postacademische) kadercursus voor NME en een cursus milieufilosofie:

Huitzing: *“Ik heb samen met Marjan Margadant, Stichting Post Hoger Onderwijs en een aantal anderen een kadercursus georganiseerd voor mensen die in de NME wilden werken. Dit heeft*

ondermeer in Wageningen gedraaid bij de toenmalige hoogleraar Van Bergeijck en Art Alblas. We hadden toen internationaal succes, want het is ook in Vlaanderen uitgevoerd. Het was vrij intensief met samenkomsten, lezingen en discussies. Zoiets kan een heel goed instrument zijn als je een enthousiaste doelgroep hebt. Ik heb ook een cursus “milieufilosofie voor NME” opgezet in Twente met Hans Achterhuis en medewerkers. Voor diepgaande onderwerpen kun je een kadercursus organiseren. Mensen in NME hebben een heel gevarieerde achtergrond. Die kun je niet op dezelfde manier opleiden en misschien is dat ook niet wenselijk. Juist via een kadercursus kun je wel meer gemeenschappelijkheid toevoegen. Dan kun je het ook over begrippen hebben waar iedereen hetzelfde beeld bij heeft”.

Ook Maas Geesteranus herinnert zich de kadercursussen van Huitzing: *“We hadden [...] de oriëntatiedagen van School in Bos en de postacademische cursus van Dirk Huizing met het beroemde blauwe boekje. Daar hebben mensen het nu nog over”* Maar er was meer: *“Een andere manier was na- en bijscholing om kennis te delen met collega’s. Dit werd vormgegeven in de Werkgroep van Schoolbiologen (WVS) onder het IVN. Later is deze werkgroep zelfstandig geworden en heette de Vereniging van Schoolbiologen en daarna werd het opgeheven.*

Verschillen tussen vroeger en nu

De geïnterviewden Maas Geesteranus en Hesselink (Huitzing geeft aan niet meer volledig op de hoogte te zijn van huidige NME ontwikkelingen) geven een keur aan recente ontwikkelingen in de NME sector, waaruit blijkt dat NME een voortdurend ontwikkelend veld is. De veranderingen zijn helaas niet altijd positief:

Maas Geesteranus: *“Alles wat er vroeger was is er nu ook. Het verschil is dat er nu helemaal geen sturing aanwezig is op NME. Er zijn veel diverse initiatieven, zonder verband tot elkaar. [...] We moeten denk ik een sterke sturing nastreven, maar zonder alle macht bij een centraal instituut neer te leggen. Deze sturing moet uitmonden in een herkenbare behoefte bij degenen voor wie we het allemaal doen, de uitvoerders in kern en schil. Die laatste zijn hier overigens nog helemaal niet bij betrokken, we hebben het voornamelijk over de kern. Er hebben zich in de loop van de tijd nieuwe interessante netwerken gevormd die expliciet aan kenniscirculatie doen zoals het netwerk bezoekerscentra die hebben gekozen voor een uitwisselingsmodel voor gezamenlijke deskundigheidsbevordering. Andere netwerken zijn grotendeels verloren gegaan, zoals de sectie natuurhistorische musea binnen de Nederlandse Museum Vereniging, die in de jaren ‘80 bloeide. [...] De verandering in werkwijze van de overheid heeft ook hier zijn tol geëist en zie je dat zo’n netwerk niet meer is wat het was.*

Een andere vernieuwing is de VEN [...] [Een organisatie die is opgezet om de diverse educaties bij elkaar te brengen om een hoger educatief doel te dienen zoals duurzame ontwikkeling [...]. [...] De wisselwerkdagen en trenddagen [lijken] eigenlijk een soort gefragmenteerde oriëntatiedagen [te] zijn zoals die vroeger werden gehouden. Daar kwam vroeger iedereen naartoe uit alle geledingen. Dat zijn dan wel nieuwe ontwikkelingen, maar ook hier zijn individuele initiatieven in een aantal gevallen bedoeld om geld binnen te halen en mensen aan het werk te houden. Het hele kenniscentrum van het IVN dat acht of tien jaar geleden was opgericht en eigenlijk al deze functies landelijk had moeten integreren, is daar nooit voldoende aan toe gekomen door gebrek aan visie en klantgerichtheid. Tenslotte, dat moeten we niet vergeten, zal het IVN nooit worden geaccepteerd als de koepel van NME Nederland in de hoedanigheid van coördinatiecentrum. Dat komt omdat het IVN een van de partijen is. Het voorstel in het NME Nota waarin het kenniscentrum van de toekomst wordt voorgesteld als een multifunctioneel centrum, zal dan ook gedragen moeten worden door diverse partijen. Het IVN kan een aantal nuttige functies vervullen voor de kennisinfrastructuur via de bekende media die ze vormgeven, maar niet meer dan dat. Dat is een doodlopende weg. Ik denk dat zij, als het kenniscentrum van de grond komt, ook deze functies in moeten gaan leveren. En dat moet ook.

Hesselink benadrukt nieuwe ontwikkelingen op het gebied van ICT en de uitdaging die NME te wachten staat:

‘In ons persoonlijke leven heeft internet een enorm belangrijke verandering teweeg gebracht. In de NME wereld [zie je dit] alleen nog maar op het gebied van informatiestromen en databases. Helemaal nog niet in de interactieve sfeer. Als je kijkt hoezeer kinderen denken en leven met internet; zij werken aan deze kennisinfrastructuur. Wat we nodig hebben is een herpositionering van NME om in te kunnen spelen op veranderingen in de wereld. Dit is iets anders dan wat er nu lijkt te gebeuren, namelijk een impuls om het werkveld in stand te houden. Wil je weten wat de kennisinfrastructuur is en een nieuwe opzetten, dan moet je bij de gebruikers zijn. Wat loopt, wat niet, wat is er nodig. Aanbieders zullen nooit zeggen dat ze overbodig zijn, maar zullen eerder vragen om een kenniscentrum erbij. Er is geen opleiding voor NME. Daar begint het al mee. Iedereen kan een eigen visie ontwikkelen en er is geen samenhang’.

Hoe nu verder?

De drie geïnterviewden hebben alle drie een duidelijke mening hoe het verder moet met NME. Hun meningen verschillen op een aantal punten en de oude verschillen in opvattingen over doelen van NME en werkwijzen lijken zich op bescheiden schaal te herhalen. Aan de andere kant vinden zij allen dat de tijd is aangebroken om gezamenlijk te kijken naar een gedeelde visie op NME en het afbakenen

van thema's. De aandacht voor kennisinfrastructuur wordt gezien als van lagere prioriteit ten opzichte van het onderzoeken van huidige visie, doelen en doelgroepen van NME.

Huitzing: [...] *Je moet je eerst afvragen wat missen we eigenlijk in de NME. De uitdaging zal zijn een scherp gericht maar beperkt onderzoeksprogramma op te zetten. Eerst moet je weten wat je wilt bereiken. Dan kun je ook zien wat je aan kennistekort hebt en kun je je richten op kennisverspreiding naar degene die de kennis kunnen gebruiken. Ik geloof niet in democratische kenniscreatie, zo van iedereen leuk bij elkaar babbelend. Het werkt pas als je een richting aangeeft. Het heeft niet veel zin om iets te maken waar iedereen blij mee is. Dat is het ontlopen van de keus, van richting.*

Tegenwoordig gebruiken we de vier R's: Richting, Ruimte, Resultaat en Rekenschap. Dat is relatief scherp. Het ontwikkelen van een canon NME is een voorwaarde om tot een kennisstructuur te komen. De kennis die je aan scholen aanbiedt moet gericht zijn. [...] Hier [in Nederland] maken vakdocenten samen met de SLO in een door de minister ingestelde commissie de keuzen. Dat is op zich een goed systeem. De canon moet uit de praktijk komen en niet van bij voorbeeld LNV. Dan zouden we trouwens ook met OCW botsen en dat moeten we helemaal niet hebben.

Het is misschien wel waar dat ieder thema geschikt is voor NME maar praktisch gezien is het onzin. Je moet naar een aantal zeer geschikte thema's toe. Als het er vijf zijn, zijn het er al veel. Ieder thema moet vervolgens heel goed worden uitgewerkt en over een aantal jaar kies je weer andere thema's met iedereen die mee wil doen. Ik word er niet blij van als ik hoor dat er een verbreding wordt ingezet, onder andere met duurzaamheidseducatie. Daar ben ik niet voor. Verbreding is verdunning. Dat betekent voor kinderen dat de kans om "gepakt" te worden door NME alleen maar af zal nemen. Hoe breder, hoe abstracter en hoe minder je mensen zult aanspreken. Je moet je concentreren op essentiële dingen. [...] Milieu is een relatief weinig aansprekend thema. Milieu is op angst gebaseerd, natuur op liefde. Dat zijn twee hele verschillende zaken. Dat combineert ook slecht. Ik zou primair voor een sterke natuureducatie kiezen, zeker voor de basisschoolleerlingen. Zorgen dat kinderen ook echt natuurervaringen meemaken, natuur kunnen aanraken. Dat kan zo stimulerend zijn voor hen. Dit is ook uitgebreid onderzocht en beschreven. Sommige maatregelen kunnen, omdat de situatie voor NME niet ideaal is op het moment, wel nodig zijn voor een bepaalde periode. Een combinatie met Verbreding Techniek Basisonderwijs bijvoorbeeld, of vroeger met Wereldoriëntatie is een voorbeeld hiervan. Om echter met een ander vak te kunnen samenwerken, moet je eerst je eigen vak hebben uitgewerkt.

Hesselink beaamt het zoeken naar een gemeenschappelijke visie op NME, en benadrukt de noodzaak voor het selecteren van centrale thema's:

Hesselink: *'Het hele verhaal van verankering van NME voor de toekomst begint met een discussie over de visie. Waar gaan we heen, wat zijn we aan het doen? Je moet het discussiëren alleen niet te*

lang doen. Dan kun je een nieuwe rol voor NME definiëren. [...] Bij het IVN zijn ze nog steeds bezig met het beschermen van het 17^e eeuwse polder landschap.. We proberen in de natuureducatie de waarde hiervan in te laten zien. Maar we worden ingehaald door de klimaatverandering. De NME moet hier een antwoord op hebben. Veel NME ers hebben [hier] wel affiniteit [mee]. [...] Als er een specialisatie plaatsvindt hierin dan zie ik wel mogelijkheden. Het probleem is wel dat de ministeries hierbij niet voorop lopen. [...] We zijn lang lui gebleven omdat we een monopoliepositie bekleedden rond natuur en milieu. Tegenwoordig zijn er meer spelers op de markt en ontwikkelt het bedrijfsleven ook kennis op deze terreinen. Wat is onze taak nu? Het is tijd voor herbezinning hierop. Ik ben van mening dat NME maar een klein onderdeel is van een groter proces, waar duurzame ontwikkeling ook deel van uitmaakt en waarbij niet zozeer milieu maar vooral vragen rond veiligheid, rechten en gender de zaken zijn waar het in werkelijkheid veel meer om draait. [...]

Hesselink benoemt nog enkele relevante punten die nodig zijn voor een betere aansluiting van NME op recente ontwikkelingen in de maatschappij en de wereld als geheel, zoals aansluiten bij technologische ontwikkelingen, het doen van praktijkonderzoek, het betrekken van de bevolking bij de ontwikkeling van vraagstukken, de rol van NME centra en subsidies en de focus op het managen van veranderingsprocessen:

Hesselink over het aansluiten bij technologische ontwikkelingen en de rol van praktijkonderzoek: ‘ *Als je ziet hoe wereldwijd de ontwikkelingen nu gaan met bijvoorbeeld Facebook. Dat zou je ook in de NME kunnen gebruiken. [...] Je zit nu op een breukvlak in de tijd. De meeste internationale beroepsorganisaties ontwikkelen zich momenteel via Facebook. NME moet met haar tijd meegaan en dit soort instrumenten gaan gebruiken. Het houden van kleine skype vergaderingen scheelt zoveel tijd ten opzichte van het bij elkaar zitten. [...] Daarnaast is het van belang dat je over de hele wereld gaat en de Engelse taal kunt spreken. Daarmee is het momenteel droevig gesteld. We gebruiken vooral steenkolen Engels. Het profiel van de beroepsgroep is zodanig dat je er weinig mensen hebt met universiteitsgraad of hbo opleiding. Het heeft ermee te maken dat er binnen de subsidies geen geld voor is. Landelijke organisaties woekeren met hun geld en knippen ook alles af met goedkope baantjes. Het onderzoeken van de doelgroepen is [eveneens] van groot belang. NME organisaties hebben hier weinig tijd voor onderzoek en zijn er niet voor gekwalificeerd. Wat je nodig hebt is marktonderzoek en niet universitair onderzoek. Universitair onderzoek is te zwaar in hun onderzoek naar doelgroepen. Hiermee beïnvloeden zij de doelgroep zodanig dat ze niet meer zichzelf zijn. Je kunt er geen lering voor andere situaties uit trekken. De reclame en adviesbureaus werken ook in dit gebied van natuur en milieu. Er is veel praktijkervaring maar nooit tijd voor reflectie of te communiceren wat er gebeurd is. Deze praktijkervaring zou heel interessant kunnen zijn voor academisch onderzoek. [...] Voor NME is een van de grote problemen de afstand tussen praktijk en onderzoek. De afstand tot de werkelijkheid is het probleem van de universiteit en het probleem van de praktijk is de chaos van de informatie. Het is*

niet gerubriceerde informatie. Er moeten dingen gebeuren, modaliteiten opgezet waarin je dingen samen doet. Bijvoorbeeld WUR met provinciale consulentenschappen of consultancies.

Over het betrekken van de bevolking, de rol van NME centra en subsidies, zegt Hesselink:

‘ Een van de noodzakelijke dingen is dat je de bevolking moet meenemen in wat je doet als antwoord op klimaatverandering en daarvoor een planningsproces starten. De bevolking betrekken gaat staat dichtbij NME. De nme centra zitten op een goede plek hiervoor. De vraag is alleen of je zoveel centra moet hebben en of bundeling niet efficiënter is. Ook het vastzitten aan provincies kan belemmerend werken. Tenslotte is het de vraag is of het NME veld zich laat bestuderen uit angst banen te verliezen.[...]. Subsidies maken mensen lui en niet creatief ondanks dat deze mensen erg druk bezig zijn. [...] Het is een historisch gegroeide situatie. Het punt is dat Landbouw zelf geen consistente visie op natuurbeleid heeft binnen de context van nieuwe uitdagingen zoals klimaatverandering en de immigratie problematiek.

Tenslotte Hesselink's visie op educatie en kennismanagement:

Educatie heeft te maken met de kennisgebieden verandering en kennismanagement. De mensen in het veld moeten snappen dat ze geen educator zijn maar kennismanagers. Zijn moeten denken in termen van hoe kunnen we nieuwe communicatieplatforms maken. Dat is hun werk. Dan zit je plotseling met andere disciplines aan tafel. NME is geen discipline. De mensen die er werken hebben allemaal andere achtergronden. NME ers houden andere disciplines strak buiten de deur.

Conclusie

Het woord kennisinfrastructuur valt niet in goede aarde. Door de geïnterviewden wordt het woord gezien als abstract, verouderd, ambtelijk en gaat het voorbij aan het dynamische karakter van kennisontwikkeling en doorstroming. Nog belangrijker is, dat kennisinfrastructuur iets is dat pas aandacht behoeft nadat er helderheid is verkregen over het doel van kennis en de wensen van de gebruikers van die kennis. Er bestaat geen overkoepelend kennissysteem rond NME in Nederland. Wel zijn er losse componenten te onderscheiden die invloed op elkaar hebben, zoals:

1. Fysieke component (organisaties in NME, onderwijs) 2. Culturele component (omgang en werkwijze) 3. Sociale component (formele en informele bijeenkomsten) 4. Beleids- en financieel component (verschillende ministeries en subsidieregelingen) 6. Onderzoek, publicaties en scholing.

De meeste geïnterviewden hebben zich intensief bezig gehouden met NME in de periode tussen eind jaren '70 en begin jaren '90. Alleen Maas Geesteranus houdt zich nog actief bezig met NME

ontwikkelingen in Nederland. De geïnterviewden hebben zich dan ook met name uitgelaten over kennisinfrastructuur in (grotendeels) de periode 1970-1990.

Het beeld dat ontstaat op basis van hun verhalen is dat wat betreft de fysieke component van de kennisinfrastructuur met name in de periode 1970-1980 er een situatie was ontstaan waarbij er enkele grote landelijke NME organisaties als IVN bestonden en een toenemende hoeveelheid lokale organisaties (zoals de gemeentelijke NME centra). De provinciale organisaties, als de IVN Consulentenschappen en de Milieufederaties ontstonden in begin jaren '80 en vulden hiermee een leemte. Wat betreft het culturele component kan worden geconcludeerd dat het NME veld met name intern gericht was, waarbij mensen elkaar persoonlijk kenden en projecten en onderzoek op niet-systematische wijze tot stand kwamen. Vanaf de jaren '70 ontstond ook een inhoudelijk debat tussen aanhangers van natuureducatie en milieueducatie, waarbij de Groene (meer met IVN geassocieerde) kant de nadruk legde op ontwikkeling van zorg om natuur via kennismaking met de mooie kant van natuur en de Grijze (meer met SME geassocieerde) kant die streefde naar aandacht voor milieuzaken via gedragsverandering. Beide groepen wilden hierbij vooral hun boodschap aan de doelgroep overbrengen. Zij organiseerden beide allerlei soorten formele en non formele bijeenkomsten (de sociale component), waarbij ondanks de tegenstellingen, soms ook bleek dat zij goed konden samenwerken voor een zaak. De informele bijeenkomsten vloeiden vaak voort uit de formele bijeenkomsten van projecten. Er was nauwelijks contact met wat wij tegenwoordig de NME schil noemen. Kennisuitwisselingactiviteiten betroffen met name conferenties, congressen, studiedagen, oriëntatiedagen, na- en bijscholing. Op het beleidsvlak en daaruit voortvloeiend de financiële ondersteuning van het NME veld was lang sprake van onduidelijkheid over de richting waarop NME zich kon ontwikkelen. Dit was het gevolg van onderlinge belangenstrijd van departementen en gebrek aan focus. Er waren geen heldere criteria op grond waarvan onderzoek werd uitgezet, verschillend soort onderzoek werd door verschillende departementen gefinancierd en ook was er geen helderheid over wat nu eigenlijk de doelen en doelgroepen van NME waren. Het woord NME ontstond als ambtelijk compromis bij de oprichting van het Landelijk Steunpunt NME dat zowel door LNV als door VROM werd gefinancierd. Nadat de eerste formele NME nota geschreven was door Huitzing, kwam er meer focus in het beleid. Er werd onderzoek verricht door Margadant van Arcken en anderen naar doelen en doelgroepen van NME. Er werd niet ingegaan op de daadwerkelijke inhoud van NME, waardoor hier tot op de dag van vandaag geen helderheid over bestaat. Begin jaren 90 veranderde het subsidiestelsel. Waar vanouds een informele sfeer had gehangen, veranderden de NME organisaties ineens in onderlinge concurrenten. Volgens Maas Geesteranus heeft dit geleid tot een kwaliteitsuitholling en belemmering van kennisuitwisseling. Op het gebied van onderzoek, publicatie en scholing constateert men dat onderzoek modegevoelig was en dat het ontbrak aan systematiek. Er werd wel veel kennis van organisaties verspreid en onderzoeksverslagen werden in gevarieerde oplagen (per post) door het land gestuurd of uitgedeeld tijdens conferenties en congressen. De nadruk op het belang van fysieke documenten werd ingegeven door een overheid die schriftelijk verslag zocht

van alles dat er ontwikkeld werd. Op gebied van NME opleidingen werd in de jaren '80 door Huitzing e.a. een postacademische kadercursus en een cursus milieufilosofie ontwikkeld.

De geïnterviewden hebben hun bezorgdheid geuit over de huidige situatie waarin NME zich momenteel begeeft. Zij roepen op tot een heroriëntatie op de doelen en visie van NME en een keuze voor centrale thema's en versterkte sturing. Ook (al dan niet tijdelijke) aansluiting op andere disciplines en technische ontwikkelingen wordt gezien als een manier om dichtbij en ver weg onze verantwoordelijkheid te nemen voor een betere wereld, met aandacht voor zowel natuurbeleving als mondiale problematiek. De huidige aandacht voor de ontwikkeling van een vernieuwde kennisinfrastructuur is hierbij secundair. Het werken aan een kennisinfrastructuur volgt pas als doelen, doelgroepen en belangrijke thema's gezamenlijk zijn bepaald.

Bijlage 4: Interview met Piet Hagnaars, directeur Cultuurnetwerk Nederland

ONDERZOEK NAAR CULTUUREDUCATIE

Wageningen, oktober 2008

Geachte heer Hagnaars,

Hartelijk dank voor uw deelname aan dit onderzoek van Wageningen Universiteit naar cultuureducatie. Hieronder vindt u 9 vragen. Met uw antwoorden hopen wij beter zicht te krijgen op de overeenkomsten en verschillen in wijze waarop cultuureducatie en natuur- en milieueducatie NME in Nederland is ingericht. Daarnaast zijn wij op zoek naar factoren die van belang zijn voor het efficiënt inrichten van NME, waardoor NME een sterkere positie in de Nederlandse samenleving kan innemen en duurzaam verankerd kan raken in het onderwijs.

Als er naar uw mening een belangrijke vraag ontbreekt of u zelf vragen of ideeën kenbaar wilt maken dan wordt u van harte uitgenodigd dit te doen.

Met vriendelijke groet,

Marlon van der Waal

Onderzoeker Wageningen Universiteit

Telefoon: 071-5228355

E-mail: marlon.vanderwaal@wur.nl

1. IS CULTUUREDUCATIE SUCCESVOL IN HET BEREIKEN VAN HAAR DOELEN? (WAT LOOPT GOED/MINDER GOED?)

Cultuureducatie omvat veel domeinen en velden

Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. Cultuureducatie heeft vier domeinen (kunst-, erfgoed-, media- en literatuureducatie) daarnaast zijn er tenminste drie werkvelden (onderwijs, vrije tijd en culturele instellingen en een veld dat meer te maken heeft met beleidsadvies; dit wil zeggen overheden). En dat nationaal en internationaal (EU vooral).

Beleidsinstrumenten

Wat ik wel kan constateren is dat er sprake is van een verhevigde beleidsaandacht in de vorm van beleidsinstrumenten, geld en aandacht waardoor in onderwijs, bij culturele instellingen en overheden veel meer aandacht is voor cultuureducatie dan 15 jaar geleden. Met de inrichting van het landelijk programma Cultuur en School (OCW) is er veel meer gedaan richting onderwijs. Hieraan heeft bijgedragen de Regeling Versterking Cultuur educatie Primair Onderwijs. Hierdoor is een geldstroom op gang gekomen voor cultuur in het primair onderwijs per leerling van 10 euro 90. Dat is nog steeds zo. Er was al een cultuurvoucher in de tweede fase van het voortgezet onderwijs en de basisvorming in zijn geheel. Dat is nu de cultuurkaart geworden per leerling per schooljaar. Het bedrag dat hiervoor beschikbaar was is voor de hoogste klassen van het voortgezet onderwijs verhoogd met VSB gelden. Het gaat om 15 euro per jaar per kind en in de twee hogere jaren kan dat 25 euro worden. Dat zijn prikkels die behoorlijk sterk inwerken op het cultuurbeleid van de school, op de cultuurdeelname en daaromheen op de cultuureducatie. Daarnaast is er veel beleidsmatige aandacht voor amateurkunst (burgers bekwamen zich in kunstbeoefening, media en literatuur) met name bij kleinere gemeenten. Hierdoor zou je kunnen zeggen dat er een grotere (beleids)aandacht is voor cultuureducatie en dat doelen meer succesvol kunnen worden bereikt.

Monitoring en evaluatie van resultaten

Ons uiteindelijk doel is niet zozeer meer geld te genereren maar om meer mensen in contact te brengen of te confronteren met de verschillende cultuurdomeinen en die ook actief en reflectief te doen beoefenen. Op grond hiervan kan de persoonlijke ontwikkeling in (in een of meerdere van die) domeinen worden versterkt. Daarnaast kan de actieve of reflectieve cultuurdeelname en de cohesie versterken (waardoor mensen meer met elkaar als groep gaan optrekken). Wij monitoren dit deels zelf. Wat betreft cultuureducatie in het VO, dat wordt gemonitord door Oberon, in PO deden wij dit deels zelf en nu wordt dit door Sardes gedaan. Wat betreft de amateurkunst monitoren wij dit ook deels zelf. Het beleid van het landelijk programma Cultuur en School en de beleidsinstrumenten die daarbij worden gebruikt onderzoeken wij zelf via literatuuronderzoek en inventariserend onderzoek; hierbij vragen wij ons af welke doelen zijn er gesteld, welke beleidsinstrumenten zijn ingezet en wat zijn de effecten (zie: Hagens, P. (2008) *Doel en streven van Cultuur en School*. In: M. van Hoorn &

T. IJdens (2008) Pegasus' vlucht gevolgd. Cultuur en School 1997-2007: doelstellingen, onderzoek en resultaten. *Cultuur+Educatie 21*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland).

Aandacht voor kwaliteit

De onderzoeken wijzen uit dat er op kwantitatief gebied veel wordt gedaan (aantallen, omvang en bereik van cultuureducatie), maar dat wij momenteel toe zijn aan versterking van de inhoud en een kwaliteitsslag moeten maken.

Het is overigens de vraag of het woord 'educatie' wel een goed woord is voor waar wij en vele anderen mee bezig zijn. Educaties zijn vaak een 'plus' in het schoolprogramma, terwijl de basis van cultuureducatie in schoolvakken zelf ligt. Er is geen sprake van een 'extra onderwijsprogramma', omdat een en ander in kerndoelen en eindtermen is opgenomen. De keuze of je nog wel van het containerbegrip 'cultuureducatie' en van het woord 'educatie' gebruik moet blijven maken is een strategische keus die wij verder moeten onderzoeken.

De kwaliteit van de kunstvakken in de school moet worden verbeterd. Zeker in het PO en de onderbouw van de VO. Het beleidsvermogen, het organiserend vermogen, het samenwerkend vermogen (met externe partijen) en het vakdidactisch handelen van docenten moet dan ook worden verbeterd. Dit geldt evenzeer voor educatiemedewerkers in culturele instellingen die voor het onderwijs (willen) werken.

Als ik daarnaast kijk naar de amateurkunst dan zie ik daar ook enkele knelpunten, met name de mogelijkheid van verenigingen om mensen (non formeel) te laten leren. We richten ons al op versterking van cultuureducatie met Pabo's en lerarenopleidingen VO. Bij amateurkunst doen wij dat niet, dat doet Kunstfactor. Wat betreft het primair onderwijs en culturele instellingen doen wij dat ook via het versterken van de kwaliteit van de leerkrachten en educatiemedewerkers door de training en scholing van interne cultuurcoördinatoren, en daar zijn er nu zo'n 2.200 van (beleid, organisatorisch en (vak)inhoudelijk). Wij ontwikkelen geen didactische handleidingen of methodes en maken geen curricula maar begeleiden, adviseren en faciliteren wel. Dit doen we met provinciale ondersteunende instellingen, die cursussen uitvoeren en lokaal-regionale netwerken ondersteunen. Kunst- en cultuureducatie kent een hele rijke landelijk, provinciaal en lokaal georganiseerde infrastructuur.

Rijke kennisinfrastructuur in de sector en binnen Cultuurnetwerk Nederland

Elke provincie kent wel een ondersteunend instituut voor kunst- en cultuureducatie. Bisk in Brabant, Scoop in Zeeland, Kunstgebouw in Zuid-Holland, Edu-Art in Gelderland en ga zo maar door. Voor Erfgoed is er vrijwel hetzelfde provinciale infrastructuur. Deze instellingen adviseren het onderwijs over het cultuuraanbod en de kwaliteit ervan. Daarnaast adviseren zij lokale culturele instellingen over de vraag van de school en hoe daar een antwoord op te geven. Naast dienstverlening aan lokale netwerken bieden zij bovendien trainingen en scholingen aan voor leerkrachten (zie: Damen, M-L., Hoorn, M. van, Hagenaars, P., Kommers, M-J. & Vermeulen, A. (2008). *BisK en de*

doelgroep voortgezet onderwijs. Functies en taken ondersteunende netwerkinstelling voor de kunsten. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland).

Er zijn veel netwerken in gemeenten waarin scholen, culturele instellingen (kunst en erfgoed), de gemeente en andere partijen samenwerken. In vrijwel iedere provincie is er wel een erfgoedhuis. Soms werken de provinciale instellingen van kunst- en erfgoededucatie samen en soms werken zij apart. Wat betreft amateurkunst, daar gaat het om non formeel en informeel leren, kennen wij een landelijke instelling, Kunstfactor, die de amateurkunst probeert goed te informeren en te adviseren.

Cultuurnetwerk Nederland geeft op aanvraag van gemeenten adviezen over het inrichten van hun beleid rond cultuureducatie of cultuureducatie in onderwijs, de vrijetijd etc. Daarnaast is er de branchevereniging Kunstconnectie voor in vele gemeenten voorkomende (ca. 200) centra van de kunsten, die een cursorisch aanbod hebben voor kunstbeoefening in de vrije tijd (muziekschool, creativiteitscentrum, jeugdtheater, enzovoort), maar daarnaast ook een aanbod bieden aan het onderwijs (begeleiden docenten of maken van een eigen aanbod). Op de keper beschouwd zitten wij als Cultuurnetwerk Nederland erboven of ertussen, en organiseren wij de kennisdoorstroom van- en naar al deze organisaties organiseren. Kennisverspreiding naar deze organisaties – en ook naar scholen en andere instellingen en organisaties - wordt uitgevoerd in drie hoofdvormen: digitaal, grafisch en mondeling.

Op onze website is een overzicht te zien van wat er in iedere provincie op het gebied van cultuureducatie gebeurt. Er kan per provincie worden bekeken welke organisaties actief zijn en welke projecten daar lopen. Wij ontvangen van deze organisaties post en mail over hun beleid en hun activiteiten. Daarnaast hebben wij onze persoonlijke zakelijke netwerken, waarmee wij spreken, die we in doelgerichte (expert)meetings treffen en die informatie toezenden, die wij weer doorsturen naar de medewerkers binnen onze organisatie die zich met de websites en de documentatie bezighouden. Het gaat dan om ca. 4 formatieplaatsen van mensen die informatie onderzoeken op juistheid, de informatie redigeren en plaatsen op de websites. In totaal beschikt Cultuurnetwerk Nederland over ca. 30 fte. 6 tot 7 fte zijn beschikbaar voor het studiecentrum en bibliotheek. Wij hebben ruim 22.500 titels in huis aan Nederlandse, Engelse, Duitse en Franse informatiebronnen (publicaties, onderzoeken, rapporten enzovoort). We beschikken aldus over een grote bron van kennis en data. We hebben eveneens contact met universiteiten die onderzoek verrichten op het terrein van de cultuureducatie en wij voeren het secretariaat van de onderzoeksgroep die zich met de onderzoeksagenda voor dit onderwerp bezighoudt. Het gaat om drie mensen van Cultuurnetwerk Nederland die samenwerken met wetenschappers van de universiteiten Amsterdam, Utrecht, Groningen, Rotterdam en Tilburg. Cultuurnetwerk heeft tevens een bijzondere leerstoel cultuureducatie en -participatie gevestigd aan de Utrechtse universiteit. Het belangrijkste van alles is echter is dat de medewerkers weten dat als je over informatie of kennis beschikt je dit deelt met de redacteurs van de websites en periodieken. Er zijn globaal drie soorten kennisstromen. Die van buiten naar binnen, kennisstromen binnen de organisatie en kennisstromen van binnen naar buiten.

Cultuurnetwerk Nederland is, zoals gezegd en toegelicht, een kennisorganisatie, die zich georganiseerd heeft in drie bureaus: Informatie & Documentatie (studiecentrum, bibliotheek, websites, periodieken en communicatie en pr), Advies & Onderzoek (advies, begeleiding, studies en onderzoek) en het ondersteunende bureau Middelen (financiën, personeelszaken, gebouw en automatisering). De cultuurorganisaties in Nederland erkennen en herkennen deze taken ook. Dat maakt het prettig werken voor ons.

We hebben structureel overleg met de Raad van twaalf, provinciale consulenten voor kunst- en erfgoededucatie, landelijke instellingen, enzovoort. Van de directie Kunsten bij OCW gaat pressie uit voor beleidsaandacht bij het gehele ministerie. Dit is een groot voordeel voor de ontwikkeling van cultuureducatie/Cultuur en School.

Interne kennisvastlegging en –uitwisseling

Er zijn twee soorten werkzaamheden; werkzaamheden die we op grond van ons activiteitenplan verrichten (ca. 1,8 miljoen per jaar) en 'opdrachten' waarvoor we daarnaast apart door OCW worden gesubsidieerd (ca. 1,8 miljoen per jaar). Daarnaast voeren wij opdrachten uit voor gemeenten en (grotere) instellingen. In totaal gaat voor wat de omzet betreft om 3,5 tot 4 miljoen euro. Ook voor deze opdrachten moeten we veel basisinformatie en –kennis hebben en intern uitwisselen. We hebben daarvoor een intern informatiesysteem (CIS) bedacht waarbij iedereen kan zien welke projecten er lopen en gelopen hebben binnen het brede veld van de cultuureducatie, hoe die georganiseerd zijn (met een vaste indeling in welke partners, projectteams, urenbegrotingen en werkelijk gemaakte uren, enzovoort). Daarnaast is er een intern systeem, dat gekoppeld is aan CIS en waarin door iedereen de offertes en projectvoorstellen in te zien zijn met de planning, de achtergronden, het proces en de resultaten en verslagen). Deze projecten hebben alle een eigen nummer gekregen op basis van de geldstroom waartoe zij behoren (een thematische indeling zou erg lastig zijn te maken). Dit nummer bestaat uit een aantal cijfers (codes voor de aard van de geldstroom en voor de soort activiteit).

Mensen werken over het algemeen een aantal jaren bij Cultuurnetwerk Nederland waardoor er een goed onderhouden en te onderhouden netwerk is op instellings- en persoonsniveau. Een nadeel is dat je op moet letten dat niet alle kennis verdwijnt als deze mensen weggaan. Daarom halen we bewust jonge mensen binnen om hen te scholen, voor langere tijd te binden en voor continuïteit te zorgen. Daarnaast hebben wij een heel uitvoerig adressensysteem (ruim 18.000 adressen) met veel soorten kenmerken waarop wij kunnen selecteren. Van ' mevrouw Janssen' kunnen wij dus precies achterhalen op welke tijdschriften zij bij ons is geabonneerd, welke studiedagen zij heeft bezocht, welke nieuwsbrieven zij ontvangt, enzovoort. Je kunt kruisverbanden aanleggen van cliënten en daarmee zien wie incidenteel of structureel betrokken is bij cultuureducatie en op welk vlak. Op de site kunnen mensen ook gegevens achterlaten die direct naar het klantensysteem gestuurd worden. Je kunt tevens geografisch zien waar de meeste belangstelling ligt voor de verschillende domeinen van cultuureducatie.

Wij hebben ook veel informatie over onze eigen werknemers. Via tijdschrijven wordt niet alleen bijgehouden hoeveel uren iemand aan iets besteedt, maar ook wat de aard van de werkzaamheden is. Hiervan kunnen statistieken worden gegenereerd. Wij weten dus exact waar welke kennis zit van onze werknemers. Tijdens functioneringsgesprekken wordt hier met de werknemer aandacht aan besteed en besproken of de focus van de werkzaamheden goed is of verbeterd of verbreed of versmald moet worden via volgen van cursussen, de inzet in projectteams etc. De medewerkers moeten deze informatie via het tijdschrijfsysteem wel zelf aanleveren.

Kennis gaat in de allereerste plaats over mensen en dat wat zij er mee doen. Er zijn een aantal mensen in onze organisatie, waaronder ikzelf, erg geporteerd om zoveel mogelijk kennisproducten en -stromen vast te leggen, zodat - als je weg bent - mensen er ook verder mee kunnen. Het nadeel is natuurlijk dat het medewerkers veel tijd kost om hun werkzaamheden te beschrijven, hun netwerk open te stellen en kennisdoorstroom intern en extern te verzorgen.

2. WAT IS DE REIKWIJDTE VAN DE SECTOR? (WAAR BEGINT EN WAAR HOUDT HET OP?)

De reikwijdte van de sector is internationaal. We hebben weliswaar als eerste opdracht om in Nederland werkzaam te zijn, maar werken daarenboven veel samen met Vlaanderen (CANON Cultuurcel, Departement Onderwijs) en ook wel met Frankrijk en Oostenrijk, met Groot-Brittannië, Denemarken, Griekenland, Slovenië, Zweden en Duitsland. We werken met hen bijvoorbeeld aan een internationaal digitaal project Community of knowledge on Arts and Cultural Education (comACE), dat gaat over wederzijdse begripsduiding met compendium, glossary en general information (zie: www.cultuurnetwerk.nl/glossary/). Wij hebben hiertoe zelf het initiatief genomen en zijn coördinerend.

3. HOE VERHOUDT ZICH CULTUUREDUCATIE TOT NATUUR-EN MILIEUEDUCATIE? (WAAR LIGGEN KANSRIJKE SAMENWERKINGSMOGELIJKHEDEN)?

Wij hebben geen actief beleid met betrekking tot natuur- en milieueducatie. Als binnen de cultuureducatie iets in samenwerking met natuurorganisaties of instellingen wordt gedaan, dan is dat op lokaal-, regionaal- of provinciaal niveau.

Wij kunnen wel achterhalen hoeveel er in het onderwijs met natuur- en milieueducatie wordt gedaan via het projectloket cultuur (www.projectloketcultuur.nl). Je kunt een zoekwoord intikken als natuur, bos of landschap en je ziet in een oogopslag waar er kunst- en of cultuurprojecten lopen die iets met natuur of bos of landschap te maken hebben. Voor wat betreft het zoekwoord 'natuur' zijn dat er momenteel 50 van de 550 beschreven projecten. Natuur- en milieueducatie is dus geen speerpunt of van te voren bedacht pad voor ons, maar er gebeurt wel het een en ander in samenwerkingsverband.

Behalve Projectloket cultuur hebben wij ook de website Podiumkunst op School. Hierin kun je voorstellingen en concerten opzoeken die op scholen worden gehouden of uitgevoerd. Het is ingedeeld

in onderwerpen als avontuur, dieren, reizen etc. Hier levert het zoekwoord 'natuur' 35 vondsten op uit een aanbod van 401 activiteiten en het zoekwoord 'milieu' 30 (zie: www.podiumopschool.nl/).

4. HOE VINDT DOORWERKING PLAATS VAN WETENSCHAPPELIJKE KENNIS NAAR HET REGULIERE ONDERWIJS/BIJTENSCHOOLSE ONDERWIJS? WAT LOOPT GOED EN WAT KAN BETER?

Cultuurnetwerk Nederland stimuleert hogescholen en universiteiten om onderling contact te hebben over cultuureducatie. Dit gebeurt ondermeer in het lectorenoverleg van (kunstvak)hogescholen en in het eerder genoemde overleg van vertegenwoordigers van universiteiten voor de onderzoeksagenda op dit terrein en waarvoor Cultuurnetwerk Nederland het secretariaat voert.

Daarnaast organiseren wij een jaarlijkse Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie samen met een universiteit of hogeschool, waarvoor onderzoekers van universiteiten en hogescholen uitgenodigd worden om (nieuw) onderzoek te presenteren en daarover te discussiëren met collega-onderzoekers en onderzoekers in spe (In 2009 ArtEZ Zwolle)

(www.cultuurnetwerk.nl/producten_en_diensten/evenementen/default.asp).

5. WAT ZIJN BELANGRIJKE ONDERWERPEN WAAROVER MEN ZICH DRUK MAAKT OF WAARVAN MEN MEER WIL WETEN BINNEN CULTUUREDUCATIE?

1. Wij maken ons druk over de kwaliteit van de vakinhoud van met name drie vormen van cultuureducatie (kunst-, media- en erfgoededucatie).
2. Wij willen meer weten over de effecten van kunsteducatie.
3. Wij maken ons druk over de kwaliteit en de verankering van cultuureducatie in het curriculum van lerarenopleidingen (primair onderwijs en voortgezet onderwijs) en we besteden daar veel aandacht aan.
4. Wij maken ons druk over en besteden veel aandacht aan educatie in culturele instellingen (onderwijsgericht en voor de 'vrije tijd').
5. Wij maken ons druk over de verbetering van het beleid van en de infrastructuur (kennisnetwerken) in gemeenten zodat beleid, vraag en aanbod gearticuleerd worden en dichter bij elkaar komen.
6. Wij willen meer aandacht besteden aan innovaties en verdieping op het terrein van cultuureducatie.
7. Wij willen beter weten hoe lokaal-regionale kennisnetwerken werken, en wij willen meer weten van de vorm, inhoud en effecten van kennisnetwerken (kennisgemeenschappen).

8. Wij willen meer aandacht besteden aan de verspreiding van internationale kennis op het gebied van cultuureducatie en het spiegelen van de eigen situatie hieraan (Handboek Cultuureducatie).

6. WELKE STAKEHOLDERS ZIJN VAN BELANG VOOR DE ONTWIKKELING VAN CULTUUREDUCATIE?

Tijdens het gesprek zijn onder meer genoemd:

Ministerie OCW/Onderwijs in Nederland en andere landen, Cultuurformatie Nederland, Sectororganisaties, Brancheorganisaties (w.o. Kunstconnectie), Provinciale organisaties (w.o. Raad van Twaalf, OPEN en consulentenoverleggen), Kunstfactor, Erfgoed Nederland, VOB, docentenverenigingen, lokale verenigingen en organisaties in verschillende domeinen van cultuureducatie en amateurkunst, gemeenten, scholen (PO, VO, Pabo's, lerarenopleidingen, roc's, universiteiten en hbo's, Brede Scholen) en internationale cultuureducatieorganisaties.

7. KUNT U ENKELE VOORUITSTREVENDE PROJECTEN OF ONTWIKKELINGEN IN CULTUUREDUCATIE NOEMEN?

1. De meerjarige Pabo projecten die gericht zijn op borging van cultuureducatie in het curriculum
2. De meerjarige projecten voor de lerarenopleidingen VO die hetzelfde doel nastreven
3. Het meerjarige ICC -traject, gericht op het bereiken van de huidige docenten en docenten in opleiding
4. Het meerjarige Brede School project, gericht op het ontwikkelen van een cultuureducatieve infrastructuur voor de Brede Scholen
5. Onderzoekstrajecten rond cultuureducatie (inhoudelijk) en binnenkort ook kennisnetwerken cultuureducatie (wat betekent het, hoe zou het het beste kunnen functioneren, in stand worden gehouden)
6. Tweejaarlijkse bundeling in een boekwerk (en later mogelijk digitaal) van wetenschappelijke onderzoeksreviews /samenvattingen op gebied van cultuureducatie (is nog in ontwikkeling).
7. Jaarlijkse dag van cultuureducatie (waar rond de 400 educatiemedewerkers van culturele instellingen komen)
8. Jaarlijkse Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie (ca. 150 onderzoekers en onderzoekers in spe)

9. Ontwikkeling komend jaar van drie tot zes bovenregionale kennisgemeenschappen binnen het Cultuur en School project waarin beleidsmedewerkers/bestuurders van gemeenten of regio's als Rotterdam, Groningen en Zwolle hun krachten bundelen met culturele instellingen, onderwijsinstellingen (zoals HRO) en scholen (PO en VO) in een expertisecentrum rond methodiek en vakinhoudelijke en didactische onderwerpen (bijvoorbeeld rond de vraag hoe kunnen Pabo's en basisonderwijs in Rotterdam of in de regio beter samenwerken voor cultuureducatie). Het is van belang de juiste mensen te treffen binnen gemeenten die hieraan kunnen meewerken. Doordat wij al zoveel jaren ervaring hebben met het organiseren van manifestaties en andere bijeenkomsten weten wij vrij goed wie binnen gemeenten hier interesse voor hebben. Deze mensen kunnen wij aanspreken.

Zie voorts het Activiteitenplan 2009-2012

(www.cultuurnetwerk.nl/producten_en_diensten/publicaties/pdf/activiteitenplan_cnl_2009-2012_publicatieversie_def.pdf)

8. WORDT ER VEEL AANDACHT BESTEED AAN KENNIS- EN COMPETENTIEONTWIKKELING VAN WERKNEMERS BINNEN CULTUUREDUCATIEVE ORGANISATIES/UW ORGANISATIE?

Ieder werknemer maakt een POP. Die spreken managers persoonlijk door met de werknemers en kijken daarbij naar de persoonlijke competenties en de vakinhoudelijke competenties en proberen hierbij maatwerk te leveren. Een en ander wordt bovendien aan de orde gesteld in de jaarlijkse functioneringsgesprekken.

Daarnaast bieden wij scholingsmogelijkheden aan, zoals leren leiding geven, omgaan met eigenwijze professionals, communicatie cursussen, teamprocessen, interactieve cursussen etc. Bovendien vinden wij het belangrijk dat medewerkers persoonlijke netwerken vormen als bestuurder van verenigingen en stichtingen op ons terrein of als adviseur van gemeentelijk of provinciaal beleid (adviescommissies). Daarnaast streven we ernaar dat medewerkers tenminste twee keer per jaar een conferentie of bijeenkomst op het terrein van cultuureducatie bezoeken en daarvan verslag doen.

De belangrijkste competenties die een werknemer bij Cultuurnetwerk Nederland moet hebben:

1. Vakinhoudelijke competenties. Er werken hier mensen met een opleiding in de sociale wetenschappen, onderwijskunde, theaterwetenschappen, letteren e.d. Medewerkers hebben mastertitels in vakterreinen op het gebied van kunst en cultuur zoals theater, beeldende vorming en drama of zijn kunsthistoricus of historicus. De competenties van deze mensen moeten verder ontwikkeld worden in de tijd dat zij bij ons werken.
2. Organisatorische competenties

3. Communicatieve competenties
4. Bedrijfsmatige competenties

9. KUNT U ENKELE INSPIRERENDE OMGEVINGEN OF WERVORMEN NOEMEN DIE VAAK WORDEN GEBRUIKT BINNEN DE SECTOR VOOR HET ONTWIKKELEN EN DELEN VAN KENNIS?

Rond acht jaar geleden hebben wij onderzocht op welke manier kennis gemaakt wordt en hoe je dat het beste uitgewisseld krijgt. Hieruit kwam sterk naar voren dat via informele kanalen en in informele omgevingen er veel kennis wordt opgedaan. Wij stimuleren dan ook intern dat medewerkers tijdens pauzes bij zitten en onderling informatie en kennis uitwisselen. Dat doen we ook door het zogenaamde 3Bureauoverleg en daarnaast stimuleren wij dat door onderling collegiaal overleg zoals seniorenoverleg.

Daarnaast moet je bij elkaar kunnen zien op de computer waar iedereen mee bezig is (via de mappenstructuren). Alle beginnende projecten worden van tevoren besproken voor ze in een projectvoorstel worden gegoten. Men schrijft daarvoor een A4tje met het projectidee en in het seniorenoverleg wordt dit besproken. Daarmee stimuleer je in een heel vroeg stadium collegiale raadpleging en deskundigheidontwikkeling bij mensen.

Bijlage 5: Interview met Alexandra Noorman-de Clercq, beleidsmedewerker Ministerie OCW, project Cultuur en School

Den Haag, 10 maart 2008

1. Kunt u iets vertellen over uw functie bij OCW?

Ik ben beleidsmedewerker bij het project Cultuur en School. Er is ook een projectleider Cultuur en School, die is afdelingshoofd van Cultuurbereik waar dit project onder valt. Er zijn twee beleidsmedewerkers en beleidsondersteunend personeel die het project runnen. Daarnaast is er een projectgroep waarin een aantal mensen uit de directies van de onderwijstakken VO, PO en Hoger Onderwijs zitten; dit om de link met het onderwijs te versterken. Zij werken hier niet fulltime aan, maar werken waar nodig mee met deelprojecten. Het project valt onder het Directoraat Generaal Primair- en Voortgezet Onderwijs en niet onder het Directoraat Generaal Cultuur en Media. op dit moment hebben wij binnen OCW twee staatssecretarissen en een minister. Wij maken voor Cultuur en School afspraken met de directeur generaal primair en voortgezet onderwijs. Het voordeel van deze constructie is dat je een duidelijke voet tussen de deur hebt in het onderwijs.

2. Wat is cultuureducatie en wie bepaalt wat het is?

Wie bepaalt wat cultuureducatie is, is best lastig te beantwoorden. In principe bepaalt OCW (de minister) wat wel en niet onder cultuureducatie wordt verstaan, maar de bandbreedte is vrij ruim. Scholen bepalen namelijk ook zelf wat zij eronder verstaan. Wij stimuleren verschillende vormen van cultuureducatie als literatuureducatie, erfgoededucatie, media-educatie en multiculturele cultuuruitingen. Islamitische scholen of streng christelijke scholen hebben wat meer obstakels voor cultuureducatie omdat je daar minder met beelden kunt werken. Dan gebruik je meer theater of creatieve uitingsvormen. Het verschilt ook per leerlaag wat leerlingen kunnen en doen. Wij hebben in de loop van het project geleerd dat je de vraag moet stimuleren. Het is een gemengd bottom- up en top- down benadering. Scholen kunnen hun eigen invulling eraan geven.

Tien jaar geleden zijn wij begonnen met het Cultuur en School project, er was toen een 'cultuurmakelaar' die het aanbod bij scholen bracht. Wij merkten dat dit niet efficiënt werkt. Nu gebruiken we intermediairs die de vraag vanuit de scholen vertalen naar het aanbod dat er is. Deze intermediairs leren dit werk via trial and error. We hebben ook monitors waarin scholen bevraagd worden hoeveel uren zij aan cultuureducatie besteden en wat wel en niet werkt en waar zij behoefte aan hebben. Welke intermediairs optreden worden door het veld bepaald; via de marktwerking. Enkele zijn 'EDU-ART' uit Nijmegen, 'Skoop' uit Zeeland, en CiST uit Tilburg.

Wij hebben voor PO/ BO een regeling ‘Versterking Cultuureducatie PO’ ook wel bekend als de ‘10 euro 90 regeling’. Per jaar per kind is 10, 90 beschikbaar om op school aan cultuureducatie te doen. Daar kunnen de leerlingen mee naar de Hollandse waterlinies, theater inhuren etc. Het bedrag is nog steeds een geoormerkt budget in de lumpsum. We moeten zien of dit zo kan blijven ja of nee. Het wordt een zorgpunt als het ongeormerkt opgaat in de lumpsum. Dit past echter wel bij de huidige politiek-bestuurlijke ideeën. Dus als het erin komt moet je zorgen dat de vraag naar cultuureducatie blijft bestaan. In het VO waren tot voor kort de cultuurvouchers gekoppeld aan het vak CKV. Dit was 5,70 voor de onderbouw per jaargang en 22,50 voor de bovenbouw als geheel. Vanaf dit jaar wordt er een cultuurkaart ingevoerd, waarbij de scholen 15 euro per kind per jaar ontvangen. Dit zijn de twee hoofdlijnen die wij bewandelen om de vraag naar cultuureducatie op school te stimuleren en waardoor het in het systeem wordt verankerd. Het is niet iets leuks voor “erbij” maar je leert er echt iets van. Het is niet als lezen en rekenen, dat er dingen fout gaan als je geen cultuureducatie krijgt, maar het moet idealiter wel een verplicht onderdeel van je schoolcarrière worden. De kerndoelen geven dit ook aan. We proberen de vraag te prikkelen.

Scholen hoeven dit bedrag echter niet te accepteren, ze vragen dan simpelweg de subsidie niet aan. In het eerste jaar deed slechts 30-40% van de scholen mee in. Op dit moment doet 90% van de scholen mee aan de regeling. Het lijkt erop dat alleen streng gelovige scholen geen interesse hebben..

3. Hoe wordt cultuureducatie op school gestimuleerd?

Om de vraag naar cultuureducatie te stimuleren werden vanaf het begin af aan ervaringen met cultuureducatie gedeeld met collega's, zoals via artikelen in vakbladen, het Bulletin Cultuur & School, dat over alle scholen wordt verspreid. Daar staan verhalen in over persoonlijke ervaringen van scholen met cultuureducatie, wat mogelijk is binnen cultuureducatie en tips voor leuke uitjes. Dat is het meest effectieve; het communicatietraject naar je scholen. De vakbladen zijn nu ook nog belangrijk.

Er is een ICC cursus; een interne cursus voor cultuurcoördinator, waarin leerkrachten in het po worden onderwezen over cultuureducatie (wat is het, wat is er allemaal, hoe doe je het, hoe voer je een nabespreking met de klas, wat zijn de vakoverstijgende mogelijkheden). De cultuureducatiecoördinator begeleidt dan de lessen op school. De coördinator is heel succesvol ingezet, vanaf drie jaar geleden en er zijn er nu ongeveer 1000 coördinatoren. Het worden er jaarlijks meer.

Het programma van de coördinatoren wordt inhoudelijk bepaald door Cultuur Netwerk Nederland, een expertisecentrum (vergelijkbaar met Senternovem, met dat verschil dat CNN een aparte stichting is en geen agentschap). Zij doen veel onderzoek voor ons en ook veel uitvoerend werk. Zo maken zij het bulletin ‘Cultuur en School’. Zij worden door OCW gefinancierd.

Regionale overheden, Provincies en gemeenten werken ook goed mee. Het is een kracht van dit project, dat door alle bestuurlijke lagen het belang van Cultuureducatie wordt ingezien. Geld is hierbij cruciaal. Zonder dat zijn er weinig kansen. Het Actieplan Cultuurbereik is hiermee verweven. Het is

een programma waarin het cultuureducatief aanbod 50-50 wordt gefinancierd door Rijk en provincies en gemeenten. Dertig grote gemeenten (de 900.000+ gemeenten) en alle provincies doen hieraan mee. Het gaat om projecten waarin culturele instelling met een scholen samenwerken. Zij vragen hiervoor financiering aan bij de gemeente/ provincie. Dan wordt 50% door de gemeente betaald en 50% door ons (zie ook de website www.cultuurbereik.nl)

Waar wij ons de komende tijd meer op gaan richten is een strategie richting de pabo's. Het wordt nu heel voorzichtig afgetast wat daar de mogelijkheden zijn. Sommige staan er meer voor open dan andere. Wat wij voor ogen hebben is bijvoorbeeld een expertisecentrum voor cultuureducatie binnen de pabo. Andere pabo's zouden de ontwikkeling van een Major cultuureducatie kunnen aanpakken.

Verder zoeken wij naar mogelijkheden om de *kwaliteit* van de cultuureducatie te verhogen. Wat is goede Cultuureducatie? We stimuleren de vraag, maar krijg je dan ook kwaliteit? Je hoort wel eens dat ze een gezellige middag hebben gehad, maar wat heb je vanuit de leraar gezien nodig om ook kwalitatief goed les te kunnen geven in cultuur, en de kunstenaar, wat heeft die ervan geleerd? Wij zoeken de antwoorden, niet via Universitair onderzoek, maar door het inhuren van een communicatieadviesbureau die met ons in gesprek gaat met veldexperts uit de lerarenopleidingen, vanuit de cultuur- en cultuureducatieve sector. Zo bezoeken wij in een pilot 10 projecten die op scholen lopen. Wij bekijken eerst de projecten en daarna evalueren we deze grondig met de kunstenaars en de docenten. Dan rolt er als het goed is een gemeenschappelijke deler uit wat goed is en wat niet. Er worden hiervoor 10 heel verschillende projecten bezocht, zoals een project met het concertgebouw in Amsterdam, maar ook een wijktheater of een individuele kunstenaar. Er worden maar 10 projecten bezocht vanwege de hoge tijdsinvestering per project en omdat we ervan uitgaan dat we een representatief beeld kunnen vormen met het bezoeken van deze projecten.

4. Op welk niveau zoeken jullie contact met de scholen?

Als wij contact hebben met scholen dan wordt er vrijwel altijd op schoolniveau gecommuniceerd en niet op bestuursniveau. De communicatie richt zich op de schoolleiding, de vakdocent (vo) en interne cultuurcoördinator (po). Als er geen cultuurcoördinator op een school is, dan communiceren wij eerst alleen met de directie. Er wordt wel specifieke informatie uitgewisseld met de cultuurcoördinator, maar het gros van de informatie is zowel voor de leiding als de coördinator bestemd.

5. Hoe vindt de verankering van cultuureducatie op scholen plaats?

De verankering van cultuureducatie op scholen vindt plaats door 1. de koppeling aan het vak Cultureel Kunstzinnige Vorming (CKV) in het VO 2. de cultuurkaart en 3. via de aparte subsidieregeling (in het po) in combinatie met de mogelijkheid een ICC op te leiden. Dit zijn de meest krachtige middelen voor verankering. Als het lang genoeg duurt en mensen blijven enthousiast dan is de verankering

compleet. Het vak CKV wordt in de eerste twee jaar van het VO gegeven en een jaar in de bovenbouw. Meestal gebeurt dit in het jaar voor het eindexamen. Als leerlingen ergens heen gaan, bijvoorbeeld naar een uitvoering, moeten zij er vaak een verslag over schrijven. Je kunt het een beetje vergelijken met het vak Maatschappijleer op school, waar docenten zelf ook veel invulling aan kunnen geven.

Een paar jaar geleden was de projectorganisatie veel groter en drukker. Nu trekken we ons zelfs een beetje terug. Het gaat heel goed met cultuureducatie op school. Het gaat meer uit zichzelf lopen en wordt een natuurlijk iets dat op school gegeven wordt. Het is ingeburgerd bij provincies, gemeenten, schoolbesturen. Nu kunnen we daarom meer aandacht besteden aan kwaliteit.

6. Zijn er zorgpunten in de ontwikkeling van cultuureducatie op school?

Indien de situatie blijft zoals hij nu is zie ik weinig bedreigingen. Uiteraard zijn de prioriteiten voor rekenen en taal wel aanwezig. Hierdoor kan cultuureducatie worden ondergesneeuwd. Naast de zichtbaarheid van de financiering is het vervoer van belang. Dit wordt als een obstakel gezien, voornamelijk bij het PO, maar ook in het VO. Wij zijn een pilot gestart met vervoersmaatschappijen om leerlingen in de daluren (van 10:00-15:00 uur) te laten vervoeren in bussen naar musea etc. Dit is niet erg succesvol gebleken. De vervoersmaatschappijen zijn niet erg bereidwillig om mee te werken. Het is niet duidelijk waarom, maar zij zien het niet als prioriteit. Wij kunnen en willen het vervoer ook niet bekostigen voor scholen. Wat wij nu proberen is via een andere insteek, namelijk via de provincies en gemeenten. Zij zitten dicht bij de vervoersbedrijven. Zo kunnen wellicht de cultuur en vervoerswethouder samen iets regelen op dit punt. Cultuur is te klein om iets alleen te doen. De provincie Drenthe zoekt wel al uit zichzelf naar contact met vervoersbedrijven; zij gaan ervan uit dat binnen “x” kilometer kinderen met de fiets naar een locatie moeten kunnen gaan en is het verder, dan draagt de provincie bij. Soms huren scholen ook samen een bus, maar het is wel heel duur. Er wordt op dit moment ook veel cultuur naar school gehaald ipv de school naar cultuur. Er is op dit gebied veel aanbod van theatermakers. Organisaties als het Prinses Christina concours (jonge musici) en het Van Gogh museum hebben hun eigen vervoer.

De inspectie kijkt wel naar cultuureducatie, maar het blijft bij kijken en zij oordelen niet. De aandacht gaat vooral naar lezen en schrijven. Nu gaan zij tegenwoordig ook alleen naar scholen als er iets niet goed gaat en zien niet de connectie tussen cultuureducatie, een goede sfeer op school en dalend pestgedrag. Wij hebben wel goed contact met de directie Toezicht en Handhaving die de inspectie aanstuurt. Doordat wij in hetzelfde gebouw zitten en een persoonlijke lobby kunnen voeren is cultuureducatie dit jaar een speciaal aandachtspunt geworden binnen de inspectie.

De verankering en continuïteit wordt dus gewaarborgd via het geld dat ermee gemoeid is, vanwege de koppeling met het vak CKV, de instelling van cultuurcoördinatoren op scholen, de aandacht voor de leraren opleiding. Ook stimuleren wij de ontwikkeling van cultuurprofielscholen. Ik kan niet met zekerheid zeggen wat voor scholen het zijn die uiteindelijk een cultuurprofielschool worden. Als de continuïteit van cultuureducatie zou wegzakken verwacht ik dat het als eerste in het PO zal gebeuren vanwege het feit dat er daar geen vak is waaraan het specifiek kan worden gekoppeld.

7. Wat is het beleid ten aanzien van de Brede Scholen?

De Brede School biedt mogelijkheden voor cultuureducatie. op dit moment creëren we een aantal combinatiefuncties sport en cultuur. Dit doen we in de Brede Scholen van het PO. Het verschil met de activiteiten op school is dat de cultuuractiviteiten in de Brede School meer op keuze gericht zijn, en de activiteiten op school meer klassikaal. Het aanbod is ook facultatief op de Brede School. Hierdoor kunnen we een heel breed aanbod geven. Dit is vanuit de politiek ingezet. Ook voor de activiteiten op de Brede School is geld nodig. De cultuureducatie op de Brede School wordt door andere mensen begeleid dan de cultuurcoördinatoren binnen de school. Het zijn meestal ook geen docenten, maar medewerkers uit de sport en culturele sector.. Er wordt momenteel gestreefd om 150 combinatiefuncties cultuur in de Brede School te creëren, tegenover 1250 voor sport. Zie www.minocw.nl voor een financieel overzicht en meer info over de brede scholen.

8. Hoe ziet de kennisinfrastructuur en -circulatie van cultuureducatie eruit?

Binnen OCW: Projectleider Jan Jaap Knol, beleidsmedewerkers OCW, leden onderwijsdirecties (PO, VO en HO), medewerker CNN en een aantal externe adviseurs (Hans Muideman en Annette Lubbers) die in een projectgroep werken. De projectleider maakt managementafspraken (inhoudelijk) met de directeur Generaal Primair en Voortgezet Onderwijs. Dit wordt in projectgroep verder uitgewerkt in maandelijkse vergadering. Voor deelproducten als cultuurkaart werk je samen met andere leden van de projectgroep. De kerngroep vergadert 1x per week en maakt een jaarplan.

Cultuurnetwerk Nederland in Utrecht heeft een belangrijke functie naar de scholen en naar het culturele veld in inhoudelijke en praktische zin (website en magazine maken). Zij zijn de tentakels van OCW. Er wordt 1x per maand overleg met hen gevoerd. Communicatie vanuit de overheid gebeurt voornamelijk vanuit deze organisatie. Zij hebben ook in de regio's het meeste contact met het beleid en de scholen.

We hebben onze eigen websites, magazines, monitoren, onderzoeken zoals het onderzoek van Bamford. Hierin wordt een overzicht gegeven wat er tot nu toe binnen cultuureducatie is gebeurd en

nog moet gebeuren. Dit is interessant voor beleidsmedewerkers OCW, provincie en gemeente en het onderwijsveld.

9. Wie heeft het vak CKV in het onderwijs ingevoerd, wie is de vrager?

Voor de uitwerking van de verschillende profielen (waaruit leerlingen in het vo kunnen kiezen) is een stuurgroep opgericht. In het advies van deze commissie/ stuurgroep is opgenomen dat het vak ckv een onderdeel van het algemene gedeelte zou moeten zijn. de toenmalige staatssecretaris heeft hiermee ingestemd. Er was dus geen politie/ bestuurlijke lobby o.i.d.

Zie ook <http://www.minocw.nl/actueel/persberichten/11866/Ministerraad-akkoord-met-wetsvoorstel-profielen-voortgezet.html>

10. Wat voor scholen profileren zich graag als cultuurprofielschool?

Er is geen duidelijke lijn te zien in welke scholen zich tot cultuurprofielscholen ontwikkelen. Het is in ieder geval niet zo dat het de rijke blanke scholen zijn. Het Johan de Witt college (een vrij zwarte school) is bijvoorbeeld ook een cultuurprofielschool. Voor meer info oer de cultuurprofielscholen zie: www.kpcgroep.nl en gaan naar cultuurprofielscholen.

11. Welke scholen kiezen voor cultuureducatie en welke niet?

(Oberon onderzoek naar schooltypen)

Eigenlijk kiezen alle scholen wél voor cultuureducatie. In het po doet 90% van de scholen in principe aan cultuureducatie, in het vo wordt met het gebruik van de ckv-bonnen en vanaf 2008 de cultuurkaart ook genoeg aan cultuureducatie gedaan. Van het beschikbare bedrag wordt 80% besteed.

Meer info over de ins en outs van waarom en hoe cultuureducatie kun je vinden in de monitor versterking cultuureducatie po (Sardes) en de monitor cultuureducatie voortgezet onderwijs (Oberon). Beide zij op de websites van resp. Sardes en Oberon te vinden.

Aanvullende vragen rond het project Kennistransfer NME

Project Kennistransfer NME

Telefonisch gesprek met Alexandra de Clercq

Interviewer: Marlon van der Waal

Datum: 11 december 2008

Vraag 1. Over welke competenties moeten jullie beschikken bij Cultuur en School om je werk te kunnen doen?

Omdat wij een kleine projectorganisatie zijn (5 personen) moeten wij beschikken over flexibiliteit (werken in een dynamische omgeving), overtuigingskracht (bijvoorbeeld richting onderwijsdirecties), netwerkvvaardigheden (weinig formele lijnen; wij werken met name op informele wijze en proberen mensen enthousiast te maken voor onze projecten) en goed kunnen schakelen; veel tegelijk kunnen doen (organiseren van bijeenkomsten, overleg met minister, schrijven, communicatie met het veld).

Vraag 2: Welke kennisbronnen gebruiken jullie voor je werk?

Wij gebruiken vooral harde cijfers uit onderzoeksrapporten, zoals de monitor PO en VO van Oberon en Sardes. Daarnaast gebruiken wij eveneens projectevaluaties, zoals van CJP rond bijvoorbeeld de invoering en gebruik van de cultuurkaart. Tenslotte gebruiken wij ons zakelijk netwerk om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen en trends binnen de cultuureducatie.

Vraag 3a: Hoe zorgen jullie voor de interne kennisdoorstroming?

Wij maken veel gebruik van overleg. Zoals het overleg van de projectgroep Cultuur en School en het overleg eens in de zes weken met de minister en afzonderlijk met de Directeur Generaal. De kennisdoorstroom vindt met name mondeling plaats. We maken hierbij weinig gebruik van techniek, zoals intranet of van boekjes. Het blijken namelijk niet de meest effectieve middelen voor kennisdoorstroom. Een tijdschrift dat wij wel veel gebruiken is Cultuur en School dat wij zelf laten uitgeven. De boeken die wij raadplegen, zijn met name onderzoekswerken, zoals over de kwaliteit van cultuureducatie.

Vraag 3b: Hoe zorgen jullie voor externe kennisdoorstroming?

Wij maken veel gebruik van websites binnen de cultuureducatie zoals www.cultuurplein.nl, www.cultuurcoördinator.nl, websites gericht op het onderwijs, de website van Cultuurnetwerk Nederland. Deze worden in het onderwijs ook veelvuldig gebruikt. Ook de website van Cultuurnetwerk Nederland wordt door het onderwijs goed gebruikt. Er zijn inlogcodes beschikbaar voor verschillende typen onderwijs en onderwerpen.

Vraag 4: Wat voor kennisbehoefte leeft er bij Cultuur en School?

Wij hebben behoefte aan meer (cijfermatig) materiaal om inzicht te krijgen in de werking van en de kwaliteit van cultuureducatie. Wij hebben veel interesse in de kwaliteitscriteria die scholen zelf gebruiken als het om cultuureducatie gaat. Wat wordt door scholen als kwaliteit gezien en hoe passen ze hier hun beleid op aan? De monitor onderzoeken zoals van Oberon en Sardes geven al veel informatie, maar wij willen net even een slag dieper ingaan op de materie en de nuance opzoeken.

Vraag 5: Wat voor kennis leveren jullie aan externen?

- a. Het onderwijs (de huidige generatie docenten, leraren): Aan het onderwijs leveren wij vooral praktische informatie. Leraren en docenten willen bijvoorbeeld weten hoe cultuurkaarten werken, waar de rapportages aan moeten voldoen, hoe zij het geld kunnen ontvangen. Deze informatie geven wij of wij sturen hen door naar andere organisaties. Deze informatie wordt via intermediaire instellingen verspreid.
- b. De cultuursector: De cultuursector geven wij informatie en kennis over het onderwijs, de integratie van cultuureducatie in het onderwijs en de leerjaren. Het gaat hier zowel om vooral praktische informatie als om cijfermatig materiaal.
- c. Toekomstige leraren (in Pabo's en lerarenopleidingen): De toekomstige leraren en docenten geven wij informatie over de manier waarop cultuureducatie een plek zou kunnen krijgen in de opleidingen. Dit doen wij op basis van informatie die zij ons weer geven over de structuur van hun opleiding. Op dit moment zijn een aantal Pabo's expertisecentrum geworden voor cultuureducatie en hebben zich verenigd in een netwerk.
- d. Koepelorganisaties, intermediaire instellingen en expertisecentra zoals als Cultuurnetwerk Nederland vragen ons om actuele informatie rond de lopende projecten en de werkwijzen die daarbinnen worden gebruikt. Met deze organisaties is regelmatig contact over lopende trajecten. Cultuurnetwerk Nederland voert ook projecten namens OCW uit.